

APPONYI
ÉS
AMERIKA

ÍRTA:
DR. JÓSIKA-HERCZEG IMRE

KIADJA A SZERZŐ
NEW YORK, 1926

*MINDEN JOG FENNTARTVA.
UTÁNNYOMÁS TILOS.*

TARTALOM-JEGYZÉK

FÉNYKÉPEK

Gróf Apponyi Albert.....	10—11
Prof. dr. Stephen P. Duggan.....	16—17
Dr. Josika-Herczeg Imre.....	64—65

BEVEZETŐ RÉSZ

Gróf Apponyi Albert levele fényképmásolatban.....	11
Gróf Széchenyi László levele fényképmásolatban.....	13
Magyar Testvéreimhez.....	15
Prof. Duggan előszava.....	17
Prof. Duggan előszava angol eredetiben.....	19
Dr. Robert Erskine Ely levele.....	21
Dr. Robert Erskine Ely levele angol eredetiben.....	22
Apponyi-tér	23
Jeremiah Smith, Magyarország megmentője.....	24
Nicholas Murray Butler és a budapesti Apponyi tanszék	26

I. RÉSZ

SZERAJEVÓTÓL TRIANONIG

A diplomácia boszorkánykonyhája.....	31
A fegyverletétel	44
Tisza és a háború.....	53

II. RÉSZ

APPONYI HARMADIK AMERIKAI ÚTJA

Emléksorok	65
Köszönetnyilvánítás	67
A magyar feltámadásért.....	69

Apponyi megérkezik	75
Az első előadások	80
A nagy körút első állomásai. Jászi kontra Apponyi...	83
Az amerikai Debrecenben.....	88
Találkozás Lloyd George-al Chicagóban.....	90
Apponyi megnyeri Magyarországnak Canadát.....	95
Újra az Egyesült Államokban.....	104
Washingtonban az elnöknél.....	109
Baltimore és újra New York.....	115
A new haveni magyarok előtt.....	120
Massachusettsi Egyetemeken.— Párviadal Pupin és Apponyi közt	122
A búcsúbeszéd és a búcsú	130
A turné mérlege.....	140

FÜGGELÉK A II. RÉSZHEZ

Prof. dr. Duggan's Farewell Letter to Count Apponyi	149
A Letter of Tribute from Robert Erskine Ely.....	151
Az Apponyi-serleg aktacsomójához.....	152
Apponyi beszéde a kongresszusban 1911 február 9-én	154

III. RÉSZ

A MAGYAR FAJ SZEREPE AZ AMERIKAI KULTÚRA ÉS NEMZETI VAGYON FELÉPÍTÉSÉBEN

Az új magyar népvándorlás.....	159
A magyarság eloszlása, politikai és társadalmi fejlődése Amerikában	163
Magyar művészet és irodalom Amerikában	181

BEFEJEZŐ RÉSZ

A canadai kormány és a magyar emigráció.....	195
--	-----

APPONYI ÉS AMERIKA

Könyvem szeretettel ajánlom a magyar
hazának és idegenbe szakadt gyermekeinek

New York, 1926 december hó.

A szerző.

BEVEZETŐ RÉSZ

180/924.

Nagyságos Uram !

A Magyar Külügyi Társaság, méltányolva azokat az érdemeket, melyeket Nagyságod az Amerikában élő magyarság ügyeinek a szolgálatában évek hosszú során át szerzett s különösen hálával fogadván azt a működést, mellyel alulirotnak a Társaság elnökének mult év őszén Amerikában a magyar nemzet igazságainak az ismertetése és hazánk részére az ottani közvélemény megnyerése érdekében tett hosszabb utja alkalmával Nagyságod kiváló körültekintésével, ügybuzgalmával és fáradhatatlanságával kifejtett, javaslatomra Nagyságodat a Társaság tiszteletli tagjává választotta.

Amidőn ezt örvendetes tudomására hozom, vagyok hazafias tisztelettel

Budapest, 1924 évi február hó 16.

Josika Herczeg Imre
elnök.

Nagyságos

J O S I K A H E R C Z E G I M R E U R N A K

NEW - Y O R K

Washington, D.C., 1923. november 16-án.

Tisztelt Barátom !

Most midőn Apponyi Albert gróf útja ilyen fényes sikerrel záródott le, kellemes kötelességemnek tartom, hogy egy pár őszinte szóval forduljak Hozzád.

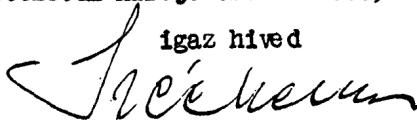
Azt hiszem, hogy azokat a nehézségeket, melyek Apponyi útja elé tornyosultak elég jól ismerem ahhoz, hogy azok leküzdésének nehézségeit méltányolhassam.

Fáradtságot nem kimélve lehetővé tette ezt a hazánkra nézve rendkívül fontos eseményt. Fáradtságot, időt és anyagi áldozatot nem sajnálva kísérted hosszú útján, mely alatt tapintatos fellépéssel tetemesen hozzájárultál az út sikeréhez.

Fogadd, kérlek, ezért a hazafias és önzetlen működésedért leghálásabb köszönetem nyilvánítását.

Őszinte tiszteletem kifejezése mellett,

igaz híved

Nagyságos
dr. Jósika-Herczeg Imre
úrnak,
28 West 10th Street,
New York City.

magyar királyi követ.

MAGYAR TESTVÉREIMHEZ

Tradíciónak teszek eleget, amikor néhány bevezető információval bocsátom útra szerény munkámat. Két nyelven, magyarul és angolul jelentetem meg ezt a könyvet. Magyarul azért, mert magyar vagyok. Hő óhajom, hogy a szülőhazától elszakadt magyarság előtt soha ne menjenek feledésbe azok a szolgálatok, amelyeket gróf Apponyi Albert Magyarországnak és a magyarságnak teljesített. Ezeket a szolgálatokat logikailag kellőképpen nem lehetne méltányolni a világháború kitérésének rövid történelmi ismertetése és a háborús felelősség kérdésének taglalása nélkül. Ezeknek a világháborúban alakulhat csak ki a kellő kép arról a nagy misszióról, amelyet Apponyi az Egyesült Államokban és Canadában teljesített azokon a hosszú utakon, amelyeken szerencsém volt őt elkísérni, sőt amelyeket szerencsém volt rendezni.

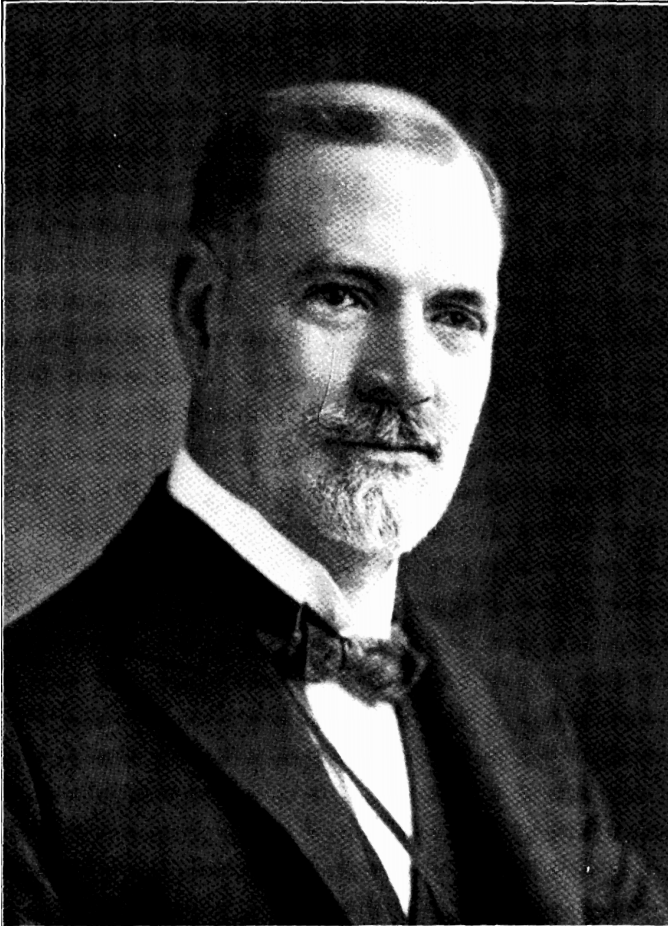
Angol nyelven is meg kellett jelentetni munkámat, részben azért, hogy Amerika és Anglia nyilvánossága ugyanígy megismerkedjék a fentebb előadottakkal, részben azonban azért is, hogy az Amerikában élő magyarság későbbi generációi, akik már nem beszélnek szülőhazájuk nyelvét, mementőt kapjanak ezzel a munkával és feldobbanjon a szívük azoknak a kapcsolatoknak emlékéitől, amelyek amerikai születésük és nevelésük mellett is megmaradnak úgy, mint ahogy atavisztikusan benne él minden fajban annak a szülőhazának szeretete, ahol a faj bölcsője ringott.

Az angol nyelvű kiadáshoz több bővített fejezetet csatoltam, főként amerikai barátaink informálására. Az amerikai magyarság tisztában van azokkal a nagy kapcsolatokkal, amelyek szülőhazánkat a fogadott hazával összekötik. Ezek között a

kapcsok között Kossuth az első és a legerősebb. Ebből született meg az arlingtoni szent és halhatatlan emlék. Az itt nyugvó amerikai nemzeti hősök teljesítményei örökké odaállítják Magyarországot, amely ezeknek a hősöknek jórészét adta, az amerikai nemzet elé. A második nagy kapocs gróf Apponyi Albert. Ez a kapocs ma még nem a történelemé, mint a kossuthi. Ennek a könyvnek egyik szerény célja éppen az, hogy megkönnyítse majd azoknak a munkáját, akik — amikor annak ideje elérkezik — az amerikai és magyar történelemben az őt megillető helyre akarják bevonultatni gróf Apponyi Albertet.

New York, 1926 december hó.

DR. JÓSIKA-HERCZEG IMRE

DR. STEPHEN P. DUGGAN

ELŐSZÓ

Apponyi Albert gróf 1923. évi amerikai útja valóságos diadalút volt. Attól kezdve, hogy 1923 szeptember 28-án New Yorkba érkezett, egész november 13-ig, amikor az Egyesült Államok és Canada nagy részének beutazása után elhagyta az országot, a tisztelők tömegei fogadták és áhitattal hallgatták szavait. Az amerikaiak hajlamosak arra, hogy túlzásba vigyék a vendégszeretetet és vendégeik nagyon gyakran elcsigázva szállnak hajóra otthonuk felé. A 77 éves Apponyi azonban láthatólag ugyanolyan erős és egészséges volt ezen a napon, mint két hónappal korábban, amikor megérkezett. Épp úgy mosolygott, épp úgy jókedvvel volt tele és búcsúbeszéde, melyet megelőző este a Town Hallban tartott, mestermű volt.

Diadala számos oknak tudható be. Az első saját egyénisége. Megjelenése nemes. Alakja szálás, tiszteletet parancsoló, a figyelmet azonnal magára vonja. Külsőjének jószágos hatásával csak szívélyes magatartása vetekedhetik a vendégekkel, az érdeklődőkkel szemben. Nagy sikerének második oka az üzenet volt, amit hozott. Nem habozott rámutatni országának azokra a gyászos állapotaira, amelyek a trianoni szerződésből fakadtak és hangsúlyozta annak fontosságát, hogy a békeszerződés revízióját a bosszúálló erőszakkal szemben csak a békés megértés hozhatja magával. A siker harmadik tényezője az amerikai nép megértő magatartása volt. Az amerikai nép figyelme egy századon keresztül az ország természeti erőforrásainak kifejlesztésére irányult. A nemzetközi ügyekről, különösen Közép- és Kelet Európa ügyeiről ilyen körülmények között viszonylagos tájékozatlanságban

maradtak. Szerencsés körülmény volt, hogy egy olyan nagy képességekkel és széleskörű tapasztalatokkal rendelkező ember, mint Apponyi Albert gróf, fejtette ki előttük azokat a problémákat, amelyekkel Európának ez a része szemben áll. De különösen szerencsés dolog volt, hogy előadásai nagyrészt egyetemi hallgatóság előtt hangzottak el, mert azok a diákok, akik hallották, fogják igazgatni az Egyesült Államok sorsát a közvetlenül előttünk álló évek alatt.

Az Institute of International Education azért alakult, hogy nevelésügyi tényezők útján előmozdítsa a nemzetközi jóakaratot. A cél megvalósításának egyik legsikeresebb módja a nevelésügy és az állami élet terén kiváló helyet elfoglaló emberek meghívása és körütra vitele főiskolai oktatást nyújtó intézményeink között. Senkivel sem sikerült pronon-szírozottabb sikert elérnünk, mint Apponyi Albert gróffal. Mint az Institute of International Education igazgatója büszke vagyok arra, hogy eszköz lehettem abban, hogy az amerikaiak olyan nagy száma hallgathatta meg Apponyi munkáját nagyon megkönnyítették Dr. Jósika Herczeg Imre fáradozásai. Dr. Jósika végig kísérte Apponyit egész útján és ezért a legalkalmasabb arra, hogy annak sikereiről beszámoljon. A könyvet ezért mindazoknak a figyelmébe ajánlom, akiket érdekel Magyarország Amerikába küldött békekövetének amerikai útleírása.

PROF. DR. STEPHEN P. DUGGAN, s. k.

az Institute of International Education igazgatója.

New York, 1926. december 1.

P R E F A C E

The visit of Count Albert Apponyi to the United States in 1923 was a veritable triumph. From the time he landed in New York City on September 28, 1923 until he sailed again from the same port on November 13, 1923 after having traveled over a large part of the United States and Canada, he was everywhere greeted by admiring crowds anxious to hear his message. Americans are prone to overwhelm their guests with hospitality, and their guests frequently step on the steamship for home really worn out. Yet, Count Apponyi, aged 77 at that time, was apparently as well and strong as on the day when he landed two months previously. Certainly, he was as smiling and full of vim and his final speech at the Town Hall the night before he sailed was a masterpiece.

His triumph was the result of a number of causes. The first was his own personality, Count Apponyi has a noble presence. Erect and commanding, he attracts attention at once and his benign appearance is equalled by his cordial attitude towards visitors and inquirers. The second cause of his great success was the message he brought. He did not hesitate to point out the evil condition of his own country resulting from the treaty of Trianon, but emphasized the importance of basing a revision of the treaty upon a policy of conference instead of upon one of force. The third factor in his success was the receptive attitude of the American people. Due to the fact that their attention for a century had been directed to the development of their great natural resources, they were in comparative ignorance of international affairs and especially of the affairs of Central and Eastern

Europe. It was a great advantage to have a man of Count Apponyi's great ability and wide experience explain to them the problems that confront that section of Europe. It was especially fortunate that his message was delivered so largely to university audiences, for the students who heard him were those who will control the destinies of the United States in the years immediately before us.

The Institute of International Education exists to develop international good will by means of educational agencies. One of the most successful ways of realizing its aim is to circuit distinguished educators and men of affairs among our institutions of higher learning. With no one was its success more pronounced than with Count Apponyi. As director of the institute I am gratified to have been the instrument by means of which so many Americans were enabled to hear him. However, his work was much facilitated by the efforts of Or. Imre de Josika-Herczeg who accompanied him throughout the entire tour and who is therefore best qualified to speak of its successful nature. I commend, therefore, these pages to the attention of all people interested in the itinerary of an ambassador of good-will from Hungary to the United States.

*PROF. DR. STEPHEN P. DUGGAN, m. p.
Director,
The Institute of International Education.*

DR. ROBERT ERSKINE ELY,

a League of Political Education, a Civic Forum es a Town Hall
igazgatója az alábbi hozzám intézett és angol eredetiben is
közölt levélben foglalkozik Apponyi amerikai útjának
jelentőségével.

Bátor cselekedet volt még egy olyan kiváló államférfiútól is, mint gróf Apponyi Albert, hogy Amerikába jöjjön akkor, amikor még csak öt év telt el a fegyverszünet aláírása óta és a háborús érzés parazsa még korántsem aludt ki. Talán e nehéz körülmények között az európai kontinens egyetlen más államférfia sem tudott volna annyira meghallgatást parancsolni, mint Apponyi. Múltjára, mint a béke igazi apostoláéra az amerikai közvélemény nagyon jól emlékezett. De nem felejtették el szónoki képességeit és azt a mély benyomást sem, amelyet nemes jelleme korábbi látogatásai alatt kiváltott.

Mindazonáltal az 1923-ban magára vállalt feladat semmiképpen sem volt könnyű. Egyetlen félreértett vagy beszédeknek kapcsolataitól függetlenül magyarázott kijelentés kiválthatta volna maga ellen a sajtó kritikáját és a nagyközönség antagonizmusát. Hogy semmi ilyesmi nem történt, az válik legjobban becsületére Apponyi mindig érezhető tapintatosságának és annak a nagy morális magaslatnak, amelyen a nemzeti vagy faji animozitás minden nyoma nélkül állott, sőt a legmesszebbmenő nagylelkű felfogást tanúsította mindenkivel szemben, tekintet nélkül a háború kiváltotta ellentétekre.

Mikor Apponyi a Town Hall-ban a legnagyobb kiválóságokból álló közönség előtt beszélt, olyan elismerést kapott, ami nemcsak ragyogó, hanem megérdemelt is volt. úgy ez alkalommal, mint összes beszédeiben, a béke és a jóakarát az embereknek apostola volt, nem nézett túlzott optimizmussal a jövőbe, de rendíthetetlen hitet tanúsított az igazság és a béke végső győzelme iránt.

New York, 1926. november 13.

Robert Erskine Ely, s. k.

THE LEAGUE FOR POLITICAL EDUCATION.

New York, November 13th, 1925.

It required courage for even so distinguished a statesman as Count Apponyi to come to America only five years after the Armistice was signed and while the embers of war feeling were not yet extinguished. Perhaps no other statesman from the continent of Europe under these difficult circumstances could have commanded the hearing accorded to Count Apponyi. His known record as one of the foremost advocates of peace was well remembered. Moreover, his great gifts as an orator and the impression made by his nobility of character during his former visit to this country, still remained.

Nevertheless, his task in the year 1923 was by no means easy. A single utterance misunderstood or interpreted out of its connection might have aroused newspaper criticism and public antagonism. That nothing of this kind happened was a tribute to Count Apponyi's unfailing tact and to the high moral plane on which he stood, without a vestige of national or racial animosity but with utmost generosity of view for all, regardless of the dissensions of the war.

When Count Apponyi spoke in the Town Hall before an audience of the most representative character, he received a tribute which was as fine as it was well merited. On that occasion and wherever else he spoke, he was an apostle of peace and goodwill among men, not too optimistic regarding the future but with abiding faith in the ultimate triumph of justice and peace.

Robert Erskine Ely, m. p.

APPONYI TÉR

A budapesti Apponyi téren, a magyar főváros egyik legszebb részén, a magyar nemzet egy óriási márvány táblán az alábbiakat véste arannyal márványba az örökkévalóság számára:

Ez a tér nevét nyerte napjaink díszétől, a Nemzet dicsőséges nagy fiától, Apponyi Albert gróftól, ezerkilencszázhuszonegy május huszonnyolcadikán, amikor egy szívvel, lelkesen megülte e fiának betöltött hetvenötödik életévét és közéleti szereplésének ötvenedik évfordulóját. Élete tisztaságát, önzetlenségét a haza szolgálatában, kátói jellemét és cicerói ékesszólását e kőbe vésvé, tanúságot kívántak az utókor számára tenni azok, akik vele egy időben éltek.

Magyar! aki ezt olvasod és e téren áthaladsz, vidd az ő dicső emlékét magaddal szívedben.”

EREMIAH SMITH, MAGYARORSZÁG MEGMENTŐJE

Mínthogy Apponyi Albert gróf személyének kellő történelmi távlatba való beállítása céljából vázlatos történelmi háttérrel iparkodom adni a következőkben, előre kell bocsátanom mondani valóimhoz néhány sort arról a nagy amerikai közgazdászról, akinek történelmi jelentőségű munkája Magyarország talpraállításában eléggé meg nem hálálható.

A Népszövetség a magyar rekonstrukció terveinek végrehajtására a bostoni Jeremiah Smithet nevezte ki. Magyarország nem ismerte Jeremiah Smith megelőző munkásságát és így bizony meglehetősen tájékozatlan volt abban az irányban, hogy voltaképpen milyen érdemek alapján esett Jeremiah Smithre a később olyan szerencsésnek bizonyult választás. Hamar megtanulták, hogy nagy emberi kvalitások képesítették a bostoni ügyvédet a felelősségteljes állásra. Hogy ezek a kvalitások milyen eredményt produkáltak, az ma már a történelemé. Ezeknek a soroknak voltaképpen alig is lehet más célja, mint mementót állítani ennek a munkának és az embernek, akinek nevét nem szabad elfelejtenünk.

Jeremiah Smith teljesen egyensúlyba hozta Magyarország pénzügyi mérlegét. Meglepően rövid idő alatt pénzügyi felesleget mutathatott ki az ő bölcs irányítása alatt az államháztartás. Rendes havi jelentései hű tükrei voltak az ország pénzügyi állapotának a legkisebb részletekig. A havi jelentéseknek ez a rendszere olyan praktikusnak bizonyult, hogy a pénzügyminiszter Smith távozása után is megtartotta, illetve állandósította azt.

Két évig maradt Jeremiah Smith Magyarországon. 1926 június 5-én játszódott le a nagy pillanat a Népszövetség előtt: elhangzott Jeremiah Smith bejelentése, hogy a magyar pénzügyek olyan helyzetbe jutottak, hogy a Liga pénzügyi ellenőrzése többé nem szükséges. Ezen az alapon Jeremiah Smith állásától való felmentését kérte és a Népszövetség 1926 június 8-án meg is adta a felmentést.

A magyar parlamentben Magyarország megmentőjének nevezték Smithet. Gyönyörű aktussal búcsúzott. A százezer dolláros csekket, két évi munkásságának honoráriumát visszaadta Bethlen István gróf miniszterelnöknek azzal a kéréssel, hogy adják oda a szegényeknek, mert az egyetlen ellenérték, amit ő munkájáért elfogadhat, a magyar nemzet barátsága és ez bőséges ellenszolgáltatás mindazért, amit tett.

Jeremiah Smithnek ez a nagylelkű gesztusa nagy feltűnést keltett Amerikában is. Vezércikkekben foglalkoztak vele a lapok és a New York Times leszögezte azt, hogy ilyen emberekre van szüksége az amerikai közéletnek is.

NICHOLAS MURRAY BUTLER ES A BUDAPESTI APPONYI-TANSZÉK

Dr. Nicholas Murray Butlert, a new yorki Columbia Egyetem és Carnegie Endowment for International Peace elnökét, nem kell külön bemutatni a magyarságnak. Állandó kapcsolatban áll az Egyesült Államok közéletének legnagyobb kérdéseivel. Évtizedek óta szerepel mint bölcs, messzelátó államférfiú és — nem politikus. Az államférfiú alkotásai a történelmé, míg a politikusé a leszálló nappal véget szoktak érni. Véget még akkor is, ha tovább tartják magukat, mint megérdemlik.

Dr. Nicholas Murray Butler nagy állásánál fogva is, de első sorban nagy egyéniségéből folyólag, pártatlan férfiú a történelem eseményeivel szemben és így logikusan megértő szívvel fordult egy legyőzött kis nemzet, Magyarország kultúrája felé. Nagy szó ez, magyar testvéreim. Nagy, mert bár rohamosan szűnik az ántánt befolyása az Egyesült Államok vezető férfiaira, mégis kevés államférfiú lép ki bátran a legyőzött minoritások igazainak megvédésére, pedig e kérdés a világtörténelem legközelebbi fejezeteiben erősen fog szerepelni.

Mikor Ludwigh Ernővel együtt arra kértük Nicholas Murray Butlert, hogy segítse a budapesti egyetemet egy amerikai történelmi tanszék felállításához és nevezze el az alapítványt örök időkre gróf Apponyi Albert alapítványnak a nagy államférfiú 80-ik születése napja alkalmából, Butler rögtön nagy szimpátiával viseltetett a gondolattal szemben. Az ő meleg ajánlatára a Carnegie Endowment for International Peace valóban megszavazott kétezer dollárt az említett tan-

szék céljaira. A tanszéket, amelyen az amerikai történelmet, valamint a legújabb történelem oknyomozó kutatását fogják előadni, a magyar tudomány egyik kitűnősége, Dr. Horváth Jenő egyetemi tanár fogja betölteni.

Az alapítvány a Carnegie Foundation kívánsága szerint örök időkre Apponyi Albert gróf nevét viseli, azét az Apponyiét, aki világító fáklyája nemcsak a magyar hazának, de az egész kulturvilágnak is. Ezt a tényt indorzálta, ismerte el a Carnegie Foundation vezetősége nagylelkű elhatározásával.

Rá kell mutatni arra úgy az amerikai magyarság, mint Magyarország előtt, hogy a Carnegie Foundation-nak ez az adománya milyen horderejű éppen ma, amikor hazánk még nagy küzdelmeket vív. Én egy felkelő jobb kor első fény-sugarát látom benne a magyar égbolton! Az Egyesült Államok e rendkívül hatalmas kultúrintézményének nagylelkű határozata ellenségeinket mérsékletre intheti, nemzetünk vezetőit és mindnyájunkat újabb munkára, új tettekre bátoríthat. Apponyi Albert gróf e nagy és méltó megtiszteltetésével a Carnegie Foundation vezetői és elsősorban elnöke, Nicholas Murray Butler nemcsak Apponyi nagyságát ismeri el és ünnepli, de leszögezi egyszersmind az egész kulturvilág előtt, hogy miképen gondolkozik Magyarországról és a vele való relációról úgy a jelenben, mint a jövőben. És ennek a relációnak kell, hogy logikus folytatása legyen.

Ebben látom én Apponyi 1923-iki amerikai nagy utjának egy újabb kézzelfogható eredményét.

Dr. Nicholas Murray Butler nemcsak meleg megértő szívét mutatta be nekünk, magyaroknak, de valódi államférfiúi mélyenlátásáról is tett nemes tanúbizonyságot és mindenesetre erősen rászolgált arra, hogy minden magyar úgy itt, mint Magyarországon hálás tisztelettel emlékezzék róla mindenkor.

I RÉSZ

SZERAJEVÓTÓL TRIANONIG

A DIPLOMÁCIA BOSZORKÁNY- KONYHÁJA

Amióta Apponyi Amerikában járt, hogy meggyőzze a mérvadó amerikai közvéleményt arról az embertelen és a világtörténelemben páratlanul álló igazságtalanságról, amelyben Magyarországot az ántánt, de elsősorban Franciaország részesítette a trianoni bünténnyel, azóta számos munka jelent meg, amelyek pártatlanul bírálják és elítélik a békeműveket.

Néhányat akarok csak itt megemlíteni: Barbusse legutóbbi művét, amely élesen kikel a francia államférfiak munkája ellen, valamint Prof. Dr. Barnes amerikai egyetemi tanár „The Genesis of the World War” című szenzációt keltő munkáját. Prof. Dr. Fay „History of Central Europe” című könyvét, Bernadott E. Schmidt és Prof. dr. Baron Korff közben elhalt orosz historikus könyveit is megemlítem, mint amelyeket forrásmunkául használtam az itt következő sorokhoz.

A francia Barbusse, aki a világháború alatt a központi hatalmak ellen acsarkodott, szenvedélyesen kikel a trianoni szerződés ellen, amely szerinte arcul vágja a világ kulturlogikáját azzal, hogy az ezeréves Magyarország elszakított részeit olyan kulturálatlan országgá, mint Románia alá rendelték.

Prof. dr. Barnes még sokkal messzebb megy. Mint amerikai történésznek módjában volt betekinteni a cári Oroszország akkor még ismeretlen, azóta azonban Németországban közzétett titkos szerződéseibe és levelezéseibe, és ezek nyomán tett közlései a maguk teljes meztelenségében tárják a világ fóruma elé úgy a cári orosz birodalom kormányának, mint Poincarenak, a francia köztársaság elnökének külpolitikáját,

amelynek Isten és a világ színe előtt viselnie kell a világháború szörnyű felelősségét, bármit is hirdessenek ellene.

Barnes amerikai egyenességgel meg is nevezi Sassanov orosz külügyminisztert és Poincarét, mint akik a világot felforgató machinációk központjában állottak és minden államférfiúi jövőbelátás nélkül felidéztek a szörnyű világkatasztrófát. A cár párisi nagykövete, Isvolski, volt a harmadik bűntárs.

Barnes könyve nagy elégtételül szolgálhat Apponyi Albert grófnak, aki az amerikai közvélemény előtt, még mielőtt ez a könyv megjelent, rávilágított a cári Oroszország gyalázatos aknamunkájára, amely több mint 7,000,000 ártatlan embernek pusztulásába, nemzeti vagyonok tönkremenésébe és az általános európai életstandard lesüllyedésébe került. Ferenc Ferdinándnak, a monarchia volt trónörökösének meggyilkolása csak egy incidense volt a papíron már jóval előbb, részletekbe menően is kitervezett katonai és diplomáciai lépéseknek.

A cári kormánnyal és diplomáciai közegeivel a kor fel nem tartóztatható eseményei végeztek évekkel ezelőtt. Legtöbbjük már nem is él, vagy ha igen, nagyon szerencsétlen körülmények között. Franciaország mai pénzügyi helyzete kétségbeejtő. Dollárértéktömlések tudják csak időről-időre megakadályozni a frank végzetes zuhanását. Poincaré, a főbűnös, újból hatalmon van. Ezúttal miniszterelnök. Vájjon szokott-e gondolni 1912-iki pétervári útjára és Sassanov orosz külügyminiszterrel folytatott tanácskozásaira, amelyeknek eredményeként az év júliusában megszületett a titkos orosz-francia szerződés a monarchia és Németország ellen. Magyarország sorsa itt dőlt el. Ezért nem lehet komolyan foglalkozni egy pillanatig sem a Seaton—Watson és Dennis vádjával, amelyek a háború előtt és alatt egy céltudatos propaganda szolgálatában állottak.

Poincaré pétervári látogatása a francia-orosz hadiflotta egyezmény megerősítését is jelentette. Egyúttal megsürgette a francia köztársaság elnöke Sassanov külügyminiszternél az orosz vasúti hálózat azon stratégiai vonalainak rögtöni kiépítését, amelyek később hivatva voltak az orosz hadsereget a német és az osztrák-magyar frontokra szállítani. Természe-

tes, hogy Franciaország hatalmas pénzkölcsönrel is segítette a cári Oroszországot, amelynek visszafizetését a szovjet mind- eddig megtagadta. Franciaország mai pénzügyi katasztrófá- ját jelentősen enyhíthetné, ha ezek az összegek az állam kincs- tárbán volnának és nem vándoroltak volna Poincaré „kitűnő befektetési politikájának” tétélei gyanánt Oroszországba.

Gondja volt Poincarének pétervári látogatásakor arra is, hogy feltárja Sassanov előtt a titkos angol-francia katonai egyezményt, amelynek éle természetesen szintén Németország ellen irányult. úgy Lord Asquith angol miniszterelnök, mint Viscount Grey külügyminiszter egyszerűen letagadták az angol parlament előtt, hogy ilyen szerződést kötöttek. Ezen azonban nem csodálkozhatunk. Őszinte bevallást igazán nem tehettek a nagy világháború után.

A szerepek tehát már két évvel a világháború előtt minu- ciózus pontossággal ki voltak osztva. Poincaré volt a nagy színjáték rendezője a kulisszák mögött. Ferenc Ferdinánd volt az első leütött sakk figura. Berchtold gróf osztrák- magyar külügyminiszter bekötött szemmel haladt a verem felé. Tisza István gróf magyar miniszterelnök volt az első, akinek csodálatos intuíciója megsúgta a küszöbön álló rette- netes veszedelmeket. Azonnal minisztertanácsot hívott össze, amelyen a legnagyobb energiával foglalt állást egy esetleges hadüzenet ellen. Rögtön Bécsbe utazott és élő szóval tiltako- zott úgy Berchtold, mint az agg uralkodó előtt. Háromszor ismételte meg Tisza ezt a tiltakozást. Háromszor foglalt állást a magyar kormány nevében a szerb hadüzenet ellen, sőt aggá- lyait memorandumban, amelyet Ferenc Józsefhez intézett, szintén őszintén feltárta. Tisza befolyása azonban nem volt olyan erős, mint Conrad vezérkari főnöké és Berchtold kül- ügyminiszteré. Az utóbbi volt a monarchia keretein belül az időben az események főmozgatója.

A világháború forrása tehát semmiesetre sem kereshető a magyar szent korona területén élő nemzetiségek Seaton- Watson és társai által propagált elnyomatásában. Ennek a mesének, amelyet orosz pénzen kürtöltek világgá, teljesen eltompult az éle a mára már kihámozott külpolitikai tényeken. Az igazi történetírók ma már a szennyes kosárba dobják az

ilyen meséket, amikor elkezdik a nagymosást. Mert ez a történelmi nagymosás ma már folyamatban van. Ma már tisztán látják a historikusok, hogy milyen stratégiai instrukciók állottak felbérlet emberek kialakított munkája mögött, hogyan kezdtek gurulni a cári rubelek és milyen lavina lett ebből a guruló rubelből Magyarország ellen.

Az orosz diplomácia már Poincaré látogatása előtt kitervezett egy új balkáni szövetséget. Ez a szövetség nemcsak Törökország ellen, hanem főleg Ausztria-Magyarország ellen irányult. A monarchia balkáni politikája erősen zavarta Oroszország cirkulusait. A cári politika orosz hegemonia alá akarta hajtani a balkán szláv népeit. Ezért meg kellett semmisíteni a monarchiát. Aki ebben segített, megérdemelte a koncot. A konckiosztás eredményeként születtek meg többek között az utódállamok a monarchia területén.

Az orosz¹ külügyi politika kezdetben Bulgáriának is fontos szerepet szánt. Később frontot változtatott Pétervár Bulgáriával szemben. Az oroszoknak kitűnő kémrendszerük volt. Jól fizetett emberek állandóan szállították a megbízható információkat. Ezeknek nyomán Bulgáriában megingott a bizalom. Ferdinánd bolgár cár túl közel állott az osztrák-magyar monarchiához, amelynek hadseregében mint fiatal tiszt szolgált. Ferdinánd cár tehát nem mutatkozott alkalmasnak arra, hogy a cári Oroszország előretolt ügynöke legyen. Így Pasicra, a veterán szerb miniszterelnökre esett a választás. Pasics kezdetől fogva be volt avatva mindenbe. Ez megmagyarázza egész magatartását, megint csak tisztázva Magyarországot a háború felelősség kérdése alól és egyúttal új világosságot vet arra, hogy miért sikerült az orosz-francia diplomáciának megnyerni ellenünk előbb a román kormányt, majd később hűségzegésre rávenni a Quay d'Orsay-ról kiinduló mesterkedésekkel Olaszországot is.

Apponyi Albert gróf már 1914 előtt is politikai ellenfele volt Tisza Istvánnak. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy ez a két nagy ember ne tisztelte volna egymást. Közvetlen tapasztalatból tudom, hogy mindketten nagybecsülték egymás kvalitásait, egymás jellemét és államférfiúi koncepcióját. Apponyi kedvezőbb helyzetben volt mint Tisza, akit

felelősségteljes pozíciója a nyilatkozattételben kötött. Apponyi nyiltaa kijelenthette és ki is jelentette, hogy a cári Oroszország az a hatalom, amely védelmébe vette Szerbiát. Ez volt az eredendő bűn, ez a politika volt az igazi forrása a rettentő vérontásnak, amely elöntötte az egész világot.

”A legfőbb háborús izgató, Oroszország — mondotta Apponyi —, az emberiséget megsértő ezen háborúnak felelőssége tehát elsősorban öreá hull vissza.

”Az orosz kormány hadüzenetében egy nagyhatalom ellen egy kis ország pártjára kelt védőnek lovagias szerepét akarja magára öltetni. Megteheti ezt azok előtt, akik a tényeket nem ösmerik, ez azonban a valóságban alig egyéb egy átlátszó ”bluff”-nál, mert Ausztria-Magyarország ugyanakkor, amidőn a szerbek megfenyítésére kellett vonulnia, világos szavakban jelentette ki, hogy csupán a saját nyugalomához szükséges garanciák megszerzését akarja, melyeket Szerbia neki megadni vonakodott, de azon országnak sem függetlenségét, sem pedig területi épségét tartósan érinteni nem akarja. A jogos önvédelem aktusa tehát nem lépte át a jogászok által megalkotott ezen jogszabályt: cum mode ramine inculpate tutelae. A területi annexiónak vagy Szerbia mint nemzet függetlensége minden megsértésének gondolata előre ki volt zárva.”

”Azon ünnepélyes kijelentések, melyeket a legkorrektebb szavakkal oly nagyhatalom tett, melynél a szavak és tettek mindenkor összhangban voltak, minden okot kizártak a beavatkozásra. Szerbiának nem volt szüksége tehát védelmezőre, mert nemzeti integritását Ausztria-Magyarország és tiszttelreméltó uralkodójának becsületszava garantálták.

Oroszország ennek ellenére közbelépett — és mialatt II. Vilmos közvetítését kérte, ugyanakkor számos hadseregeinek mozgósításához fogott; egyébként szavai sem hagyták kétségtelenül valódi szándékait. Szerbia ügyét magáévá tette, ez kétségbevonhatatlan dolog. Lássuk

most mit jelent az a valóságban. Miért avatkozott be Oroszország? Azért, hogy Szerbiát megvédelmezze?

Azon ünnepélyes kötelező nyilatkozat után, melyet Ausztria-Magyarország szabadon tett, Szerbiának mint nemzetnek, a védelemre semmi szüksége nem volt. Monarchiánk koerciv akciójának (mindig habozom, hogy azt háborúnak nyilvánítsam), nem volt célja megsérteni Szerbia területi és nemzeti sértetlenségét. Az kizárólag azon összeesküvések és merényletek ellen irányult, melyeket ezen ország kormányának tudtával szerveztek és elkövettek. Ennek következtében Oroszország beavatkozásának valódi oka ez utóbbinak biztosítása és semmiképen "a kis állam védelme volt", mire az nem szorult rá.

Oroszország nem akarta, hogy Szerbia korrekt magatartást tanúsítson, sem pedig azt, hogy monarchiánknek lojális szomszédja legyen. Ellenkezőleg, a beavatkozás megtéetett e háborúban azért, hogy Ausztria-Magyarország ellen szőtt összeesküvések és gyilkos merényletek zavartalanul folytathassák útjukat. Oroszország ebben érdekelve van és azért dobta mérlegre egész katonai erejét. Ezek a rosszindulatú ténykedések politikája részét alkotják. Céljuk az, hogy a monarchiánkat állandó nyugtalanságban, erkölcsi zavarban és gazdasági nehézségekben tartsák egész addig, amíg egy halálos ütéssel eltüntethető lesz, hogy helyet adjon egy új politikai alkotásnak, amelyet a cár legutóbb nyíltan proklamált: Az összes szlávok uniójának orosz uralom alatt."

"Az álarc lehullott tehát: Szerbia csupán előretolt őrszem és Oroszország az, amely azt a kevésbé felelős kis népet előretaszította. Ő az, ki szuggerálta és alátámasztotta mindazokat a titkos ravaszságokat, melyek Ausztria-Magyarországot végül is arra kényszerítették, hogy rendkívüli eszközökkel biztosítsa nyugalma és óvja meg méltóságát. A moszkovita fenyegetések teljesen le vannak leplezve és az emberi lelkiismeret törvényszéke előtt egyedül ők felelősek a jelen háború borzalmaiért, amint ők azok a krónikus nyugtalanságért, mely hosszú idő óta Európa

erőit sorvasztja. Egyszer végezni kell a moszkovita terrortal, hogy a kontinensnek végre nyugalma legyen.”

Apponyi Albert gróf szavai bámulatosan pontos élelátásról és államférfiúi intuicióról tesznek fényes tanúbizonyságot.

Az orosz kolosszus még a világháború alatt összeomlott. A lehetetlen politikai célkitűzések, amiket ”százados politikai hagyományoknak” neveztek a cári udvarban, megbosszulták magukat. Olaszországot és a kis antantot kivéve, egész Európa megsínylette ezt a politikát, de megsínylette elsősorban maga Oroszország, amely a legvadabb konvulzióknak esett áldozatul.

A romok újjá épülnek. Az összeomlás, az ágyúdörgés pokoli zivatarából kiharsogott Apponyi Albert gróf szava. Túlharsogta az ántánt megfizetett propagandáját és lassan, az évek múltával eljutott Amerika mérvadó közvéleményének lelkéhez is és új gondolatoknak adott életet.

Prof. dr. Harry Elmer Barnes szenzációs leleplezései ma már nem állnak egyedül. Hatalmas fegyvertársként dr. Barnes mellé állott dr. Sidney Bradshaw Fay egyetemi tanár, kitűnő történész, akinek a new yorki Current History-ben és előzőleg az American Historical Reviewban már 1920 július és október havában ”New Lights on the World War”, a Current Historyban ”The Blackhand Plot that lead to the World War” című cikkei irgalmatlanul letépik a hazugság leplét és meztelesen feltárják a kulisszák mögötti eseményeket. Ezeknél a cikkeknél sokkal nagyobb jelentőségre tett azonban szert dr. Fay kétkötetes oknyomozó történelmi munkája, a ”History of Central Europe”, amelynek közlései valósággal döbbenetes meglepetést váltottak ki az amerikai közvéleményben.

Isvolski cári külügyminiszter, Sassanov elődje, 1910 szeptember 28-án lemondott állásáról és felcserélte azt a párisi orosz nagyköveti állással. Ez a csere nem jelentett degradálást. ”A Geschaefthez tartozott”, mint ahogy Apponyi mondotta hosszú amerikai utunkon, ha szabad pillanataiban aranyos humora fel-felcsillant. Mint párisi orosz nagykövet, Isvolski sokkal szabadabban intrikálhatott. Politikai hitvallását gondosan leszögezte lemondása előtt abban a hatalmas

beszédében, amelyet az orosz Dumában a Balkán szövetség megalkotásáról tartott. Amíg Caillaux és követői: a békepolitika csoportja voltak hatalmon, vagyis 1911-ig, Izvolski nem sokat tehetett. Caillauxnak ezért kellett eltűnnie, ezért kellett később száműzetésbe mennie és elszenvednie annyi keserű üldöztetést, valamint ezért kellett meghalnia Jauresnek, a francia képviselőház szocialista tagjának, akit a háború kitörésének izgalmas napjai alatt lelőttek egy párisi kávéházban.

A marokkói krízis Caillaux-nak és politikai pártjának befolyását váratlanul lerontotta. Poincaré és a katonai klikk magához ragadta a francia köztársaság kormányának kerekét.

Poincarénak, mint miniszterelnöknek, első dolga volt Isvolskival megteremteni a teljes harmóniát. Háborús politikát inauguráltak Franciaországban, lelkiismeretlenül, Oroszország és Franciaország hatalmi ambícióinak kielégítésére. Prof. dr. Langer híres történelembúvár, akinek alkalmá volt Poincaré és Isvolski működéseibe mélyen beletekinteni, erről a következőket írja:

”Az istenek az emberiség ellen Isvolski mellett foglaltak állást. Mint egy beteljesedett álom egyszerre valóráválással kecsegtetett minden, valósággal rohanni kezdett a megvalósulás felé attól a pillanattól fogva, hogy Poincaré Franciaország miniszterelnöke lett. Katasztrófa volt ez, mert Poincaré konokul meg volt győződve arról, hogy a háború Németországgal elkerülhetetlen. Valamint teljesen egyetértett Isvolskival abban, hogy az antantot meg kell szilárdítani, egyben pedig meg kell mutatni a központi hatalmaknak, hogy azok többé nem diktálhatnak és hogy napjuk leáldozott. Isvolski már első néhány találkozása után Poincaréval új embernek érezte magát. Életének egyszerre célja lett. Mindketten szentül meg voltak győződve terveik diadaláról. A világháború előtti két év eseményei nem egyebek, mint győzelmeik láncolata az ellenzék fölött. Egyikük sem volt válogató sem az eszközök, sem a személyek megválasztásában. Minden kínálkozó alkalmat megragadtak, hogy beigazolják az ántánt létjogosultságát, annak izmosítását és ügyesen szorították vissza a két ellenzéki koalíció okvetetlenkedéseit

az európai koncertben. Az események láncolata irgalmatlanul hosszú és nem éppen épületes. Poincaré utálta Isvolski egyéniségét. Az események arra vallanak, hogy egyik sem bízott a másikban. De együttesen nagyszerűen húzták, illetve hajtották politikájuk szekerét. Nézetük, felfogásuk egyforma volt. Kitűnően összedolgoztak a nagy kérdés megoldására. Együtt intrikáltak Georges szentpétervári francia nagykövet békepolitikája ellen, sőt óriási orosz pénzeszegek érkeztek Poincaré és Klotz rendelkezésére arra a célra, hogy elhallgattassák a francia ellenzékét és hogy elősegítsék azzal Poincaré elnökké való megválasztását. Voltak esetek, amikor nem tudtak együtt működni. Ekkor kitűnően helyettesítették egymást. Poincaré munkáján szenvedett hajótörést az angol-német megegyezés és ismét Poincaré volt az, aki 1914-ben, tehát majdnem a 12-ik órában keresztül vitte a flotta-egyezményt Anglia és Oroszország között, minek utána Isvolski már 1912-ben perfektuálta az orosz-francia flotta egyezményt!”

Feltétlenül bizonyos, hogy Isvolski kérte és kapta a cári kormánytól azokat az óriási összegeket, amelyek biztosítani voltak hivatva Poincaré elnökké választását. Poincaré politikáját szenvedélyesen támadta számos francia lap. Ezeknek régi politikai recept szerint be kellett tömni a száját. Ugyanaz állott a francia törvényhozás több tagjára is.

Szovjet Oroszország nyilvánosságra hozta Isvolski levelezéseit. Mindenkinek módjában van meggyőződést szerezni a dolgok való állásáról. Isvolski például többek között az alábbi jelentést küldte a cári kormánynak:

”Éppen most jövök Poincarétól, akivel hosszú megbeszélést folytattam. Kijelentette, hogy mint a francia köztársaság elnöke, befolyásával könnyen irányíthatja a francia külügyi politikát. És megígérte, hogy hét évre terjedő elnöki tisztsége alatt szorososan fog ragaszkodni annak a harmóniának folytatásához, amelynek alapkövét a cári Oroszországgal való igazi barátság biztosítására már oly régen lerakta. Kijelentette, hogy szívesen lát

bármikor, jöjjenek gyakran hozzá, bármely kérdésben rendelkezésemre áll.

”Folyó ügyekről épen úgy nyilatkozott, mint tegnap Jonnart. Félreérthetetlenül kijelentette, hogy rendkívül fontos a francia kormány külpolitikájára megragadni egy esetleges balkán kérdésből adódó, előre elkészített alkalmat arra, hogy a francia közvéleményt megbarátkoztassák egy háború gondolatával. Ezért a francia kormány arra kér bennünket, hogy ne tegyünk különálló lépéseket egy esetleges háborús konfliktus esetén, mielőtt errenézve Franciaországgal megegyeztünk volna.”

Isvolski jelentéséhez Prof. dr. Barnes ”The Genesis of the World War” című könyve a következő megjegyzést fűzi:

”Ez a levél kitűnően világítja meg az ellentétet a becstelen bűntény és aközött a hipokrizis között, amelylyel a francia ex-elnök most a new yorki Foreign Affairs című előkelő folyóiratban megszólal. Ebben a cikkben az egykori francia elnök mosakszik és úgy igyekszik feltüntetni magát, mint aki a politikába sohasem avatkozott be, különösen nem Franciaország külügyi politikájába, amit akkor szerinte Viviani francia külügyminiszter teljes felelősséggel intézett.”

Lesújtó kritikát gyakorolt ezekkel a sorokkal az ismert és tisztelt amerikai történész és egyetemi tanár. Poincaré ámitásai ma már elvesztették erejüket. Az amerikai közvéleményt nem lehet többé felültetni. Az amerikai közvélemény ma már nemcsak Poincaré szerepével van tisztában, hanem azzal a csúnya vesztegetési botrányal is, ami a francia sajtóban lefolyt. Természetes, hogy meg kellett hamisítani a francia közvéleményt, ki kellett csavarni a francia nagyközönség becsületes felfogását, hogy ugyanolyan elragadtatással üdvözölje a közelgő balkáni háborút, (amelyhez éppen olyan kevés köze volt Franciaországnak, mint az Egyesült Államoknak később), mint azt Poincaré és a katonai klikk kívánta.

A ”Progressive” new yorki havi folyóirat 1926 február 1-én megjelent száma szintén vádat emel a francia sajtó ellen

az orosz pénzzel való megvesztegetés miatt és szóról-szóra közli Isvolskinak 1913 július 21-én kelt Sassanov külügy-miniszterhez intézett bizalmi levelét. A levél így szól:

”No. 348. Kedves Sergei Dimitrievich! Poincaréval folytatott utolsó megbeszélésünkkel teljesen meggyőződtem arról, hogy ő velünk mindenben egyet ért. Kijelentette, hogy végre elérkezett az idő évszázados tradicionális politikánk megvalósítására (a Dardanellák hatalombarakítására), valamint arra is, hogy helyreállítsuk Európa félrebillent hatalmi egyensúlyát és visszaszerezzük Franciaország számára Elzász-Lotharingiát. Poincaré nem hallgatta el azonban azokat az akadályokat sem, amelyeket még le kell győzni. A nehézségeket szintén a radikális szocialisták magatartása okozza. Ezek ellenségei minden háborúnak, amely akár kereskedelmi, akár pénzügyi okokból keletkezik és különösen ellenségei egy balkáni kérdésekből provokált háborúnak. Tagjaik között számos magas intelligenciájú férfiú van, mint Caillaux, Herriot, Painlevé és kitűnően fel vannak fegyverkezve újságokkal, továbbá sok parlamenti képviselő áll mellettük. ”Le Radical,” ”La Lanterne,” ”Le Rappel,” ”L’Action,” ”L’Aurore,” ”La Dépêche de Toulouse” stb. című lapjaik nem éppen az elterjedt újságok közé tartoznak, de mégis nagy befolyással rendelkeznek, mert olyan politikai vezetők szócsövei, akiket táboruk vakon követ. Szenátorok, képviselők ezekkel a lapvezérekkel emelkednek, tehát feltétlenül mellettük állanak. Poincaré osztja véleményemet, hogy itt nagy anyagi áldozatokat kell hozni. Alig merem leírni az összeget: 3 millió frank, amelyből egyedül a ”Le Radical”-nak, Perchot szenátor szócsövének 250,000 frank lenne fizetendő. De ha elgondoljuk, hogy a török kormány 5 milliót költött a francia sajtó befolyásolására, sőt egyenesen megvásárolta a francia írók egyik legkitűnőbbjét (Pierre Loti), és figyelembe vesszük továbbá, hogy mily jelentéktelen ez az összeg azoknak a nagy feladatoknak a megvalósításához, amelyek az egész világ képének megváltozását vannak hivatva előidézni, bátran azzal a kérelemmel terjeszthetjük a propozíciót a kabinettanács

elé, hogy azt kedvezően és lehetőleg azonnal intézze el. Ajánlanám továbbá, hogy havi részletekben fizessük ezt a "segélyt," mert így biztosítva leszünk a sajtó állandó jóindulatáról. Előnyösebbnek látnám Laffon, nem pedig Lenoir szolgálatait igénybe venni. Laffon-nak nagy befolyása van a *Matin*-nál, miután a lap pénzügyi igazgatója volt. Befolyása kiterjed nagyobb napilapokra is."

A gondolkodó emberiség tisztán láthat az ilyen leleplezések után. A versaillesi és a trianoni békeszerződések előzményeiről lehullt a lepel és egyben világosság derült arra, hogy mennyire voltak pártatlanok a népeknek a békeasztalok körül egybegyűlt bírái. Természetes ugyanis, hogy a kért összeget a francia sajtó megvásárlására megszavazták Péterváron. Erről Sassanov az alábbi értesítést küldte Isvolskynak:

"A legnagyobb titokban tartandó. 1913 július 15/28. Excellenciádnak Julius hó/28 (No. 348) levele értelmében a kabinettanács elé terjesztettem a propozíciót és a jelentést a lefolyt megbeszélésről. A tanácsban maga őfelsége elnökölt. Nagy örömmel értesítem, hogy a köztársaság elnökének kívánságára, természetesen némi habozással, őfelsége engedélyezte a sajtó számára proponált összegek folyósítását azzal a feltétellel, hogy a tranzakció pénzügyi lebonyolításával Raffalovich titkos tanácsos bíztatik meg. Davidoff államtanácsos a legmesszebbmenő meghatalmazásokkal azonnal útnak indult Parisba."

A szerajevoi merénylet tehát nem az első merénylet volt Ausztria-Magyarország és Európa békéje ellen. A titkos irattár rávilágít a kulisszák mögött előkészített korábbi merényletekre. Adatokkal mutatja ki, hogy mennyit kapott "részletekben fizetve" nyolc nagy párisi lap, köztük Perchot szenátor, Millerand és Clemenceau lapjai, valamint a híres "Temps," a "Libre Parol," "La Gaulois" és a "Liberté." Poincaré személyesen osztogatta ez orosz pénzeket, Tardieu pedig maga írta a leggyűlölködőbb cikkeket Németország és Ausztria-Magyarország ellen.

Vétett-e hát Magyarország? Mit tehetett volna az ellen a forgószél ellen, amelyet az európai politikai boszorkány-

konyháin készítették elő? És mivel ajándékozta meg Európát a hatalmas cári birodalom sok száz éves hagyományos politikája? Itt született meg az eredendő bűn. Itt született meg a világpusztító gyűlölet, amelynek lángját 1871, a szedáni ütközet és a francia-német békekötés óta állandóan szították Parisból Elzász-Lotharingia elszakítása miatt. A trianoni béke gyökerei ide nyúlnak végeredményben vissza. A revízió gondolata mindaddig nem hódíthat igazán teret, aíg ennek a felismerésnek tisztaságát bármi elhomályosíthatja.

A FEGYVER-LETÉTEL

Apponyi Albert gróf harmadik amerikai útjának és a legyőzésre váró nehézségeknek kellő méltatásához meg kell még ismerkednünk a fegyverletétel előzményeivel és következményeivel. Csak így kaphatjuk meg tisztán és élesen azt a hátteret, amelyre Apponyi gróf történelmi alakját rárajzolták a vészes idők.

Minél többet kutattam, minél tovább érdeklődtem Wilson elnök egykori környezeténél és politikai ellenfeleinél, minél erősebben analizáltam Wilsonnak a békekonferenciára vezető párisi útját, annál erősebbé vált bennem a meggyőződés, hogy a világ békéjének nagyobb szolgálatot jelentett volna, ha Wilson, mint az ántánt többi uralkodói és államfői, székhelyén marad és maga helyett képviselőket küld a béketárgyalásokra, mint azt mindegyik tette.

Sem az angol király, sem Olaszország uralkodója, sem Belgium királya, sőt még a francia köztársaság elnöke sem vett részt személyesen a tárgyalásokon, jóllehet az utóbbi a konferenciák színhelyén volt. (Igaz, hogy az Egyesült Államok alkotmánya változtat némileg a helyzeten. míg az európai királyok és más államfők uralkodnak, addig az Egyesült Államok elnöke az amerikai alkotmány alapján éppen úgy kormányoz, mint más alkotmányos országok miniszterelnöke. Ez azonban nem szolgálhat mentségül Wilson esetében.)

Egy pillanatig sem vonom kétségbe, hogy Wilson alapeszméje, amikor történelmi 14 pontját proklamálta, nem eszményi, nem nemes volt. De a kivétel ezeknek az alapeszméknek csődjében kulminált. A csödhöz több körülmény járult hozzá. Az első Wilsonnak az a vágya volt, hogy egyedül irányítsa az új világtörténelmi orientációt. Ezen az úton már

Amerikában akadályokat gördítettek útjába az ellenséges párt kongresszusi vezetői és ezek az akadályok lebírhatalnoknak bizonyultak, amikor a békeszerződések ratifikációjára került a sor. Makacs természete erősen kihívta maga ellen az Egyesült Államok republikánus pártjának animozitását. Ennek az animozitásnak köszönhetően azt, hogy nemcsak a versaillesi, hanem a trianoni szerződéstől is távol maradt az amerikai törvényhozás.

Fontos körülmény volt azután az is, hogy Wilson, a princetoni egyetem tudós történelem tanára, nem tudott beleemélyedni Európa népeinek igazi pszichológiájába és nem rendelkezett azoknak az ethnográfiai, földrajzi és politikai oknyomozó kutatásoknak eredményeivel, amelyek nélkül történelmi színpadon döntő szerepet játszó államférfiúnak felvonulni nem lett volna szabad. Wilson egészsége rohamosan hanyatlani kezdett a párisi úttól kezdve. Talán ennek is szerep jutott abban, hogy Wilsont sikerült teljesen eltéríteni az abszolút francia militarista politika befolyása alatt álló angol, olasz és francia politikai vezetőknek azoktól az eszméktől, amelyekkel az Egyesült Államokból jött és amelyek azután gyöngesége miatt olyan végzetesen dőltek halomra.

A fegyverletétel Wilson 14 pontja alapján történt. A legyőzött nemzetek ezekbe a pontokba vetették utolsó reményeiket. Az ántánt vezető államférfiai azonban megszegették majdnem összes kötelező ígéretüket és elütötték Európát az óhajtott amerikai békétől.

Foglaljuk össze röviden dátumok szerint a fegyverletétel előzményeit.

1918 október 5: Németország jegyzéket küld az Egyesült Államok elnökéhez. Elfogadja a 14 pontot, amelyeket Wilson a kongresszus előtt 1918 január 8-án tartott beszédében felállított.

1928 október 8: Az Egyesült Államok válaszolt a német jegyzékre. Tudomásul veszi a 14 pont és a későbbi beszédekben lefektetett elvek elfogadását és megállapítja, hogy most már nincs más hátra, mint ezek gyakorlati kivitele.

1918 október 12: A német kormány feltétel nélkül elfogadja a fentieket.

1918 október 14: új amerikai jegyzék a tengeralattjáró háború ügyében, garanciakérelem, hogy a német kormány álláspontja valóban a német nép akaratának kifejezése.

1918 október 20: A német jegyzék megadja Amerikának a kért biztosítékokat.

1918 október 23: Az Egyesült Államok elnöke jegyzékben kijelenti, hogy a német kormány ünnepélyes, precizított biztosítékait azoknak a békefeltételeknek elfogadásáról, amelyeket Wilson 1918 január 8-án tartott beszédében, valamint később lefektetett, különösen utalva 1918 szeptember 27-én tett elvi kijelentésére, elfogadja. Wilson ezután az összes békeiratokat átteszi az antanthoz és javasolja, hogy az: ántánt kérje ki katonai tanácsadóinak véleményét és szerkessze meg a fegyverletételi egyezményt.

1918 november 5: Wilson jegyzékben közli a német kormánnyal, hogy az ántánt hatalmak hajlandók békét kötni a központi hatalmakkal a wilsoni elvek alapján, különösen hangsúlyozva a tengerek szabadságát, valamint a jóvátételi kötelezettségeket.

A monarchia első fegyverszünete, amelyet Diaz olasz generalissimoval kötöttek meg, ugyanezeknek az elveknek alapján állott. Különösen hangsúlyozni kell ezt azért, mert ha a békét is ennek a fegyverszünetnek alapján kötik meg, Magyarország nem vesztett volna olyan óriási területeket, mint a későbbi, Károlyi által Belgrádban Franchet d'Esperé francia tábornokkal teljesen szükségtelenül és Magyarország érdekei ellen megkötött szomorú fegyverszünettel.

Károlyiék bűnei ezen a ponton annál nyilvánvalóbbak, mert a belgrádi kirándulás előtt az olasz vezérkar egyik tisztje, Francesco Carbone őrnagy az olasz vezérkar megbízásából 1918-ban Budapestre jött és közölte Károlyival Diaz tábornok és az olasz főparancsnokság abbéli hajlandóságát, hogy amennyiben az ajánlat rokonszenves fogadtatásban részesül, az olaszok ideiglenesen, arra az időre, amíg a békekonferencián a magyar határkérdés véglegesen el nem dől, megszállanak Magyarországot. Ennek a propozíciónak elfogadása megmentette volna Magyarországot a kisantant megszállásától, különösen a román csapatok vandalizmusától. Megjegyzem,

hogy Francesco Carbone őrnagyot többek között azért is bízták meg ezzel a misszióval, mert tudott magyarul beszélni és írni és a magyar kormány képviselőivel saját nyelvükön érintkezett. Ha Károlyiék belenyugodnak az olasz megszállásba, Magyarország béketaktikai helyzete a Diaz-féle fegyverszünet alapján lényegesen javult volna, mert "intra domínium" ülhettünk volna le a békekonferencia asztalához. Az olaszok Fiumét kivéve nem aspiráltak volna magyar területre és legfeljebb gazdasági kompenzációkat kértek volna szolgálataikért. Az azóta eltelt évek eseményeinek világosságában meg is értjük Olaszország ambícióit; olasz-francia küzdelem folyik ma a Balkán hegemoniájáért. Ennek a küzdelemnek egyik fontos előcsatározása volt az, ami Magyarország körül lejátszódott. Sajnos, a mélységben ható erőket, amelyek Magyarország sorsának irányításában szolgálatba lehettek volna állíthatók, az akkori magyar kormány nagyon rosszul ismerte fel. Károlyiék ostoba hiúságból és elbizakodottságból, részben pedig gonosz szándékból elutasították az ajánlatot és többre becsülték annál annak a ténynek kidomborítását a belgrádi tárgyalásokon, hogy a monarchia megszűnt és Magyarország nincs többé semmi közösségben Ausztriával.

Károlyiék visszahívták a harctérről a magyar csapatokat. Linder Béla, Károlyi hadügyminisztere "nem akart katonát látni". Óhajtása beteljesedett. Pár hét és nem volt többé magyar katona. Részben fegyelmezve, de részben teljesen fegyelmezetlenül özönlenni kezdtek a magyar csapatok vissza Magyarországra felé. És milliárdokat érő felszereléseket hagytak vissza az ántánt könnyű prédájául. Ott maradt minden élelmiszer, muníció, tüzérségi felszerelés. Könnyű volt a teljesen védtelen országgal szemben a wilsoni elveket kijátszani.

A Károlyi család hírnevének és nevezetességének megalapítója Károlyi Sándor, II. Rákóczi Ferenc kuruc hadainak generálisa volt, aki, mint tudjuk a történelemből, a Habsburgok ellen küzdött, de amidőn II. Rákóczi Ferenc Lengyelországba ment, hogy Nagy Péter orosz cárral a Habsburgok ellen szövetséget kössön és a seregeinek fővezérletét Károlyira bízta, ez Rákóczi határozott utasítása ellenére olyan békét kötött 1711-ben a szatmári békekötésnél az osztrák császári se-

regekkal, amely Rákóczi Ferenc további hadviselését teljesen lehetetlenné tette. Károlyi lerakta Rákóczi seregeinek fegyvereit a Habsburgok generálisai előtt, minek ellenében a Habsburgok őt és utódait német-római-birodalmi grófi rangra emelték, egy éven belül az osztrák császári hadak tábornagyává nevezték ki és lassankint hatalmas vagyonhoz juttatták. A fejedelem nem akart többé visszatérni Magyarországra, inkább a számkivetés keserű kenyerét választotta. Mint a török szultán vendége meghalt Rodostóban 1735-ben. Nagy életéről hűséges kísérője, Mikes Kelemen irt mélységes szeretettől vezérelt emlékiratot, amely élni fog amíg magyar él és amíg a magyar nyelv zeng.

De hogy visszatérjünk a tárgyra, a legelső wilsoni pont nyílt diplomáciát, nyilvános szerződést követelt, A trianoni békeszerződés legelőször ezt a már akkor százalmasan lemosolygott követelést játszotta ki. Wilson elveivel homlokegyenest ellenkezőleg megerősítette azt az 1916 augusztus havában kötött francia-angol-olasz-orosz és román titkos szerződést, amelynek értelmében Erdélyt és a többi magyar területeket több mint 5 millió lakossal Romániának adta az ántánt. A csehek és a szerbek is megkapták mindazt, amire Corfuban, Clevelandban és Pittsburghban megkötött titkos szerződések alapján igényt tartottak. A sors iróniája, hogy nemcsak a titkosság tekintetében vágták arcul a wilsoni elveket, hanem épen az Egyesült Államok területén megkötött titkos szerződések honorálták a legteljesebb mértékben.

A szabadkereskedelemtől és a gazdasági gátak eltörléséről intézkedő princípiumokat csaknem minden pontban kijátszották.

A lefegyverzési princípiumot, amelynek garantálnia kellett volna a békét, az ántánt nem a saját, hanem csak a legyőzött német, bolgár és osztrák-magyar hadseregekre alkalmazta. A cseh hadsereg 1918 november 1-én 70,000, a jugoszláv 60,000, a román 127,000 emberből állott. Ma, több mint 8 év után létszámuk kétszer akkora.

Magyarországnak 35,000 embert engedélyezett Trianon. A három és fél magyar hadtest úgy viszonylik az említett országok hadseregeihez, mint 1:17-hez; 59 hadtest áll vele

szemben a szomszédos országokban. Magyarország 525 gépfegyverével Csehszlovákia 3,200, Jugoszlávia 560, és Románia 4,870 gépfegyvert állít szembe, a csehek tehát hatszor, a románok kilencszer annyi gépfegyverrel támadhatnak, mint amennyivel Magyarország védekezhetik. Az ágyuk aránya is is ilyen igazságos. Magyarország 105 ágyúával Csehszlovákia 800, Jugoszlávia 722 és Románia 1822 ágyút állíthat szembe.

Magyarországot megfosztották a békeszerződések a repülőgépektől. Csehszlovákiának 1,400, Jugoszláviának 70, Romániának 80 katonai repülőgépe volt már 1922-ben. Ma sokkal több van. Magyarországnak nem szabad mobilizálni. Ha Csehszlovákia mobilizál, az 1920. évi haditervek szerint 2—3 millió, Jugoszlávia 1,600,000, Románia 2,500,000, összesen 6,400,000 embert, tehát majdnem annyit, mint Magyarország összlakossága, vonultathat fel. Így néz ki a lefegyverzés trianoni értelmezése, amihez csak annyit kell még hozzatenni, hogy a kisantant államai megtartották a világháború előtti általános és kötelező katonai szolgálatot, míg a legyőzött országok hadseregeiben csak az önkéntes szolgálat van megengedve.

A wilsoni ötödik pontot, a gyarmatok igazságos elosztását teljesen ignorálták. Ez megfosztotta a monarchiát kínai kártérítési követelésétől, amelyből természetesen Magyarországnak is járt volna megfelelő rész.

Az olaszországi határkérdést természetesen teljesen Olaszország javára döntötték el. Fiume kivételével azonban Magyarország itt nem volt érdekelve.

Annál súlyosabban érintette a volt monarchia népeit a 10. pont kijátszása. Autonómia helyett millió és millió embert szakítottak el az anyaországtól anélkül, hogy népszavazást alkalmaztak volna. Magyarország körülbelül 14 millió lakost veszített 21 millióból. Nyugatmagyarország kivételével az antant seholy sem engedett népszavazást alkalmazni. Bár Nyugatmagyarországon a lakosság jobbadán német ajkú magyar, még ezek is 2:1 arányban a Magyarországhoz tartozás mellett szavaztak.

A népszavazás megtagadása ki nem fejezhető nyomorú-

sággá tette a magyar nemzeti kisebbségek életét. A történelem alig ismer hasonló erőszakra példát. Az önrendelkezés, amit a kisantant hangoztat, sántító hazugság. Azt a három és fél millió faj magyart, akiket hazájuktól elszakítottak, sohasem kérdezték meg, hogy milyen uralom alatt akarnak élni és hogy hajlandók-e egy idegen uralmat választani. Ugyanez áll a két-millió tótra, egy és fél millió németre és ötszázezer ruthénre, akik szintén nem kapták meg az önrendelkezési jogot. De hasonló elbírálás alá esik 100.000 bunyevác, körülbelül 1,700,000 horvát és vagy 10,000 vend, akiket Trianon Jugoszláviának ítelt oda.

Montenegrót bekebelezték Szerbiába. Hatalmas magyar területeket a társadalmi fejlődés és a nemzetiségi kérdés teljes ignorálásával Jugoszláviához csatoltak. Majdnem ugyanez áll Macedóniára és Bosznia-Hercegovinára, amelyek azelőtt sohasem tartoztak Szerbiához.

Az önálló Lengyelország visszaállítása kapcsán flagránsul megsértették a német szuverenitást. Dancigot mint szabad kikötőt kiszakították Németországból és Lengyelországhoz ragasztották Felső-Sziléziát.

Wilson 1918 február 11-ikén azt mondotta:

”Ne történjenek megszállások, anektálások és büntető kártérítések.”

Mondani sem kell, hogy megcsúfolták ezeket az elveket is. Franciaországhoz csatolták Elzász-Lotharingiát, ami francia szempontból ugyan érthető, mert Németország 1871-ben ugyanilyen erőszakkal szakította el a porosz katonapárt politikájának diadalaként, Bismarck kifejezett akarata ellenére, elvetve ezzel a világháború csiráját. Belgium megszállotta Moresnet, Eupent és Malmedy-t. Sziléziának egy része a cseheké lett. Keleti és nyugati Poroszország egy részét és Pozent Lengyelország kapta. Schleswig északi részét Dániának adták. Németország összes gyarmatait elvette az antant. A Rajna folyó egész nyugati partját francia, angol és amerikai csapatok szállták meg azzal, hogy 15 évig megszállva fogják tartani. Iszonyú terheket jelentett ez a legyőzött németekre, akik szomorúan elmélkedhettek most újra Bismarck szavain: ”Macht geht vor Recht.” (A jog előtt jön a

hatalom). A megszállási tervekben csak annyi változás történt, hogy az Egyesült Államok már három évvel ezelőtt visszarendelte csapatait. A példát követték az angolok és Locarno hatása alatt 1927 február 1-ére hosszú huza-vona után a franciák is megígérték a visszavonulást.

Magyarország területének két-harmadát veszítette el a trianoni szerződés folytán. Az elvesztett területekkel együtt ment Fiume és vidéke, melynek kiépítése óriási összegeket emésztett fel. Olaszország számára végezte a magyar kincstár a beruházásokat.

John Foster Dulles, a békekonferencia amerikai delegátusa, élesen állást foglalt a területelszakítás és a Németország rovására megítélt büntető kártérítés ellen. Thomas W. Lamont-tal, a másik amerikai delegátussal együtt állást foglalt a katonai nyugdíjak fizetése ellen is. Ez az összeg, a legnagyobb tétele a kártérítésnek. Az amerikai delegáció minden tagja egyet értett ennek elítélésében.

Wilson elnök 1918 február 11-én ezt a kijelentést tette:

”Az önrendelkezés elmélete nem pusztán frázis. A cselekvés parancsoló elmélete ez, amelyet a jövőben államférfiak nem ignorálhatnak veszély nélkül. E háború minden területiális kérdését a ténylegesen érdekelt népek érdekében kell, hogy rendezzék és semmi esetre sem szabad egyes nemzetek versengési politikájának érvényesülést engedni”.

Az önrendelkezés elmélete azonban, sajnos, pusztán frázis maradt. Komoly keresztülvitelére senki sem tett elhatározó lépéseket. Természetes is, mert hiszen az önrendelkezési jog tiszteletben tartása esetén nem lehetett volna például Magyarországot sem megcsonkítani.

Abban a nagy komédiában, ami a béketárgyalás asztalai körül lejátszódott, a legfeltűnőbb jelenségek egyike éppen az volt, hogy Poincaré és politikai hívei még a cári Oroszország összeomlása után is keresztül akarták és tudták forszírozni a már 1911-ben a monarchia feldarabolásáról kötött titkos szerződést és ezt a szerződés végrehajtást az Egyesült Államok tekintélye égisze alatt és kölcsön adott dollármillióival

eszközölték. Igaz, hogy Franciaország is óriási összegeket fektett ebbe a politikába orosz kölcsönök gyanánt. A szovjet megtagadta ezeknek az összegeknek visszafizetését. A kölcsönnyújtók bűneiért a francia adófizetők szenvednek. Ezek az összegek azonban elenyésznek az amerikai dollárzuhatag mellett. Amerikai dollárok tartották fenn a francia militarista politikát és segélyezték közvetve, francia kölcsönök révén a lengyel, cseh, jugoszláv és román hadseregeket a központi hatalmak ellen. Nem sok vigasz ezekkel a tényekkel szemben az, hogy az antant elvesztette már-már befolyását az Egyesült Államokban, természetesen bizonyos olyan pénzügyi körök kivételével, amelyek kénytelenek még ma is törődni Franciaországgal, mert nem óhajtják kockáztatni óriási befektetéseiket. A békeszerződések bűnéért tehát nemcsak a wilsoni pontok figyelmenkívül hagyása címén, hanem azon a címen is felelősség terheli Amerikát, hogy pénzfejedelmei vezették és nyerték meg az antant számára a háborút.

A történelem most újra megtanította a világot arra, hogy a rossz békék, korábban vagy később, de mindig megboszuszulják magukat. Soha nem fogom elfelejteni itt Apponyinak ezeket a klasszikus szavait:

”The greatest teacher of life is history, but no teacher ever had as many bad pupils as history.” (Az élet legnagyobb mestere a történelem, de *egy* mesternek sem volt annyi rász tanítványa, mint a történelemnek).

TISZA ÉS A HÁBORÚ

A háborús felelősség kérdésének tanulmányozásához szervesen hozzátartozik az a szerep, amelyet Tisza István gróf, Magyarország miniszterelnöke, betöltött. Az első fegyverdördülés, amely kirobbantotta a világháborút, az osztrák-magyar monarchia trónörökösének életét oltotta ki, Magyarország tehát a sors különös akaratából kifolyólag abba a helyzetbe került, hogy a hamleti "lét vagy nem lét" kérdésévé kialakuló későbbi világháború előjátékában cselekedeteket rakjon a mérleg serpenyőjébe, amely cselekedetek hivatva voltak azt a béke vagy háború irányába billenteni. Ha tehát Tisza a háború mellett volt, Magyarországot is terheli bizonyos felelősség a nagy világégés előidézésében, ha ellene foglalt állást, Magyarország az események szerencsétlen áldozataként kell, hogy megjelenjen az egész világ előtt.

Tisza István gróf 1918 november 6-án gyilkosságnak esett áldozatul. A csendőrkülönítmény, amely a városligeti fasorban a Tisza család védelmére volt kirendelve, szó nélkül utat engedett a gyilkosoknak. A gyilkosok, akiknek azt a sötét feladatot juttatta Hungária végzete, hogy eltegyék lábálól a legerősebb akaratú és megalkuvást nemösmerő államférfiút, jól végezték feladatukat. Túl sokan voltak ahhoz, hogy ellenállással találkozzanak. Mikor berúgták az erős tölgyfa ajtókat, Tisza ott állt a terem közepén. Egyik karjába felesége, másikba Almássy Denise grófnő kapaszkodott görcsösen. Tisza revolvert tartott a kezében. De tudta, hogy utolsó perce elérkezett. Nemcsak szellemi nagyságról de rendkívül férfias bátorságról is tett tanúságot. Pedig talán az a gondolat is kínozhatta, hogy az ő sorsát családja sem kerülheti el. A gyilkosok azonban udvariasak voltak.

A két réműlettől félholt asszonyt, akik saját testükkel védték Tiszát és remegve könyörögtek életéért, felszólították, hogy hagyják el a termet. A két asszony még szorosabban kapaszkodott Tiszába. A gyilkosok vezére tüzet vezényelt és Tisza István grófot a szó-szoros értelmében a két asszony között lötték agyon. Tisza utolsó szavai ezek voltak:

”Ennek így kellett történnie.”

Így halt meg ez a nagy magyar államférfiú, nemzetének vezére, talán az egyedüli ember, aki megmenthette volna Magyarországot attól a Golgotától, amelybe Károlyi és társai kergették.

Almássy grófnő a vállán megsebesült. A boldogtalan Tisza István grófnő, akinek végig kellett néznie és végig kellett szenvednie imádott férje meggyilkoltatását, néhány nap múlva elvesztette egyetlen gyermekét, ifj. Tisza István grófot is, aki egy budapesti szanatóriumban meghalt. Ezután két sírt látogatott nap-nap után a nagyasszony és elmélkedhetett azon, miért nem hallgatta meg férje barátainak figyelmeztetését, hogy legalább egyelőre hagyja el az országot, vagy legalább Budapestet. A figyelmeztetés hiábavaló volt, mert Tisza nem adta fel a reményt, hogy össze fogja tudni hozni az ország józan elemeit és meg fogja tudni menteni szerencsétlen hazánkat azoktól a rettenetes időktől, amelyeknek elkövetkezését az ő prófétai lelke megsejtette.

Lehet-e csodálni ilyen körülmények között, hogy meggyilkoltatása után az országot akkor kormányzó elemek valószággal országos ünnepet rendeltek el?

* * *

Tisza István halálával egy régi boldogabb kor záródott le és helyet adott egy új szerencsétlen fejezetnek Magyarország történetében. Az idők vihara felelőtlen elemeket vetett felszínre és ültetett a kormányzás kerekéhez. Igaz, hogy eltűntek és újra belevesztek a szürke semmibe, amely nekik életet adott, de rövid uralmuk annyi bajt, bánatot, szerencsétlenséget jelentett Magyarországra nézve, mint a tatárjárás. úgy dúltak, úgy pusztítottak mint Dzsingiszbán vad pogány hordái, tetemeket és üszkös romokat hagyva maguk után.

Tisza István gróf a legerősebb, legkitűnőbb és legbefolyá-

sosabb miniszterelnöke volt Magyarországnak. Hatalmi szava a háború alatt nemcsak Magyarországon, hanem az egész monarchiában érvényesült. A régi császári és királyi külügyminiszterek, az egyetlenegy [Andrássy Gyula grófot kivéve, aki természetes kivétel gyanánt jelentkezett, mindenkor féltékenyen igyekeztek a monarchia külügyeit a magyar államférfiak befolyásától távoltartani. Természetes volt tehát, hogy Tisza, a józan ész és összehasonlíthatatlanul nagyobb államférfiúi vízió képviselője, Berchtold gróf közös külügyminiszterrel szemben a szerb hadüzenet kérdésében a régi tradícióknak megfelelően, végzetes ellenállással találkozott. Tisza a békepolitika híve volt. Berchtold és közvetlen környezete, amelyhez elsősorban gróf Forgách követ és Hoyos gróf tartozott, ellenséges magatartást tanúsítottak. Tisza úgy a maga, mint a kormány nevében több ízben leszögezte, úgy a külügyminiszter, mint maga az uralkodó előtt, hogy határozottan ellenzi a szerb hadüzenetet és rámutatott annak kiszámíthatatlan következményeire. Tiszának ezt az álláspontját ma már, sajnos elég későn, ismeri az egész világ és az új kor igazságos történetírói már gondoskodtak arról, hogy Tisza szerepét igazi fényben mutassa be a történelem.

A magyar tudományos akadémia kiadás alá rendezte Tisza István gróf jegyzeteit és leveleit. Ezekből a hátrahagyott írásokból egy nagy államférfiú lelki vívódásai tárulnak a nyilvánosság elé. 1914 július 1-én többek között a következőket írja fölterjesztésében I. Ferencz Józsefhez:

”Nem titkoltam el Berchtold gróf előtt azon aggodalmaimat, hogy egy teljesen végzetes hibának tartom azt az intencióját, hogy Szerbiával le kell számolni a borzasztó szerajevói gyilkosságért. És ezért nem osztom a felelősséget Berchtold gróffal... A mi helyzetünk a lehető legrosszabbá válhat... és az egész világ előtt mi leszünk mint békerontók odaállítva, vagyis a lehető legkedvezőtlenebb viszonyok között kezdénők meg a nagy háborút. Az időpontot is a lehető legszerencsétlenebb választásnak találom, amidőn Románia ránk nézve már elveszettnek tekinthető anélkül, hogy helyette egy más fegyvertársra kilátásunk lenne. Talán Bulgária az egye-

düli állam, amely mellettünk áll, de amely ma megint teljesen kimerülve, majdnem összezúzva fekszik. Meg kell próbálnunk Romániával (ami valószínűleg már késő) és Bulgáriával szövetségre lépni, valamint meg kell próbálnunk II. Vilmos német császárt Szerbia iránti ellenszenvében mérsékelni, ami annál is inkább lehetséges lesz, mivel II. Vilmos a meggyilkolt trónörökös temetésén úgyis jelen lesz Bécsben.*

Berchtold álláspontja szinte érthetetlennek látszik. Egy külügyminiszternek, aki a monarchia oroszországi nagykövete is volt, kellett volna tudnia valamit Oroszország balkáni politikájáról. És ha tudott, kellett volna annyi államférfíui bölcseséget tanúsítania, amennyit ez az ismeret megkövetelt. Tisza minden erőfeszítése meghiúsult. A hadüzenet megtörtént, a kocka a leghazardabb módon el lett vetve.

”Serajevo” című könyvében Seaton Watson, az osztrák-magyar monarchiának halálos ellensége is mint magasan kiemelkedő jellemet és olyan államférfíút említi meg Tiszát, aki a leghatározottabban lépett fel Berchtold gróf politikája ellen. (Seaton Watson írását azonban nem fogadhatjuk el teljesen mint mérvadót, mivel az időben az orosz szovjet köztársaság még nem publikálta a híres titkos levéltárt, továbbá a Magyar Tudományos Akadémia sem 'adta ki még Tisza személyes leveleit és jegyzékeit. Ennek dacára igen sok komoly adata, mint a Tiszára vonatkozóak is, teljesen megfelelnek a történetíró objektivitásának). Könyvének 167-ik oldalán így ír:

”De két legfontosabb tényező, mint maga Ferencz József és a magyar miniszterelnök, Tisza István gróf, a legerősebben állást foglaltak el a háború ellen. Ferencz József a béke politikáját követte, ez kétséget nem szenved. Ez természetes folyománya volt annak a ténynek is, hogy Ferencz József kitűnően ismerte az európai szituációt és önként érthető averzióval volt élete végén egy háború megkezdése iránt, amelyet szerinte is valószínűleg forradalom váltott volna fel és ezekből a motívumokból kiindulva minden katonai beavatkozást

* II. Vilmos lemondott bécsi útjáról. A bécsi rendőrség azt a jó tanácsot adta a német udvarnak, hogy a császár semmiesetre se jöjjön Bécsbe, mert nem garantálják élete biztonságát.

került. De agg kora, amely oly nagy elővigyázatra intette őt, apátikussá tette őt sok irányban, különösen gyenge volt nagy kérdésekben az ellenállásra. Az a proklamáció, amelyet az agg uralkodó a monarchia népeihez intézett, igen mérsékelt hangon volt szerkesztve és különösen kiemelte, hogy nem ítéli el a szerb népet és hivatalos képviselőit, mert tudja, hogy ezek távol állottak a szerajevói gyilkosságtól”...

Más helyen ezta írja Seaton Watson:

”Az agg uralkodó annyi éven át viseltetett ellenszenvvel unokaöccse (Ferenc Ferdinand trónörökös) ellen, hogy ennek halála nem igen tett rá benyomást, sőt egészen nyugodtan fogadta a hirt, bár ez nem gátolta meg azt, hogy kedélye erősen megváltozzon és ki ne jelentse a német nagykövet előtt, hogy a jövőt igen szomorúnak képzeli el.” Pollio tábornok, az olasz vezérkar főnökének haláláról azt a megjegyzést tette: ”Mindenkori elhal körülöttem. És ez olyan szomorú”.

”Ami Pollio halálát illeti, ez tényleg erősen befolyásolta Ausztria-Magyarország sorsát azért, mert az olasz vezérkar főnöke kitűnő barátságban volt Conráddal és Moltkeval.”

Végül idézem ezeket a sorokat:

”Az osztrák-magyar monarchia államférfiai között egyedül Tisza állott a valódi államférfiak magaslatán, egyedül ő tanúsított államférfiúi víziót a krízisben”.

Magától értetődő, hogy ha már a hadüzenet megtörtént, Tisza lojálisán küzdött Ausztria-Magyarország érdekei mellett, csakúgy mint Apponyi. Ez kötelessége volt. Még gróf Károlyi Mihály is bevonult, amikor Parisból hazaérkezett.

Tisza egyik rokonához többek között ezeket írta:

”Még a győzelmes háború is iszonyú. Az én szívemben és lelkemben a háború nyomort, szenvedést, összeomlást, ártatlan emberek vérét, ártatlan asszonyok és gyermekek boldogtalanságát jelenti. Tökéletesen elkésérít, hogy egy ilyen nagy háború viselésében részt kell, hogy vegyek. Az ovációk, amikben barátaim részesítenek, annál fájdalmasabban érintenek, mert hiszen magában a küzdelemben nem is vehetek részt. De nyugodt lelkiismerettel állítom, hogy a hurok már nyakunkon van és ha azt nem tudjuk elvágni, úgy az alkalmas pillanatban megfojtanak bennünket”.

Ez a pár sor rávilágít Tisza lelkületére és jellemére. Más írásokból kiderül, hogy a háború későbbi éveiben Tisza István szerepe egyre dominálóbba vált a monarchia külügyi politikájában.

”Tisza — írja Wertheimer — úgy a hadsereg legfőbb vezetőségével, mint a külügyminiszterrel szemben kérlelhetetlen volt, ha nem informálták kellő időben az eseményekről. Különösen sok baja volt Conraddal, az osztrák-magyar vezérkar fejével, aki Tiszát rendszeren csak akkor értesítette a harctéri mozdulatokról, ha azok már megtörténtek”.

Berchtold grófhhoz többek között így irt Tisza:

”A Te magatartásod a múltban mindenkor lojális volt, ami lényegesen megkönnyítette, hogy tisztán lássam azokat a kérdéseket, amelyeknek sötétbenmaradását semmi szín alatt sem engedhetem meg. Ilyen például az Egyesült Államok közvetítési kísérlete, stb. Én is felelős vagyok a külügyi politikáért és ezért egy külügyminiszterrel csak az esetben működhetnék együtt, ha teljesen biztos vagyok abban, hogy előlem semmit sem titkolnak el”.

Tisza már tisztán látta a hadüzenet végzetes következményeit, írásaiból nemcsak az államférfíui tisztánlátás mértékére következtethetünk, hanem meglepő stratégiai érzékről, de mindenekelőtt olyan nagy emberszeretetről szerzünk tudomást, amely kiterjed a hadsereg legifjabb közvitézére is. Teljes energiával lép fel akkor, amikor a szerb front parancsnoka megbocsáthatatlan hibákat követ el. Nem haboz egy percre sem, hogy őszinte nézeteinek az uralkodó előtt is kifejezést adjon. Éles, de igazságos szavakkal kifogásolja a király előtt a déli hadsereg mulasztásait és hadműveleteit.

”Front támadások történtek Szerbia kitűnő és szilárd állásai ellen — írja — anélkül, hogy tüzéségünk a támadást előkészítette volna, egyben a felderítési és biztosítási szolgálat teljes elhanyagolásával. Vitéz csapataink halálmegvetéssel támadtak. De minő áron? Mibe került ez az országnak: a rendkívüli áldozata az emberéletnek, a tömegvérontásnak. A legszigorúbb parancsot kell kiadni az összes vezetőségeknek, hogy oknélküli vérontásoknak meg kell szűnni, hogy a táma-

dásokat jó elő kell készíteni és mindenekelőtt összpontosított erővel keresztül vinni”.

”A trón és a haza iránt egy a legmélyebb odaadással viseltető hűséges szolgának kérelmei ezek, ki tántoríthatatlanul áll, ki nem esik kétségbe és aki mély alázattal fordul szeretett uralkodójához további nagy veszélyek elhárítása miatt”.

Ezek a levelek Tisza István karakterének fényes tanúbizonyságai. Rávilágítanak az ország, népével való mélységes együttérzésre. Bizonyítják, hogy gondolatai sohasem voltak önzők, hogy sohasem volt tekintettel saját személyére, hanem mindenkor a köz nagy és igazságos céljait szolgálta.

Még abba sem volt hajlandó belenyugodni, hogy a harctértől távol legyen. úgy akart szolgálni, mint bármely más katona. Beosztatta magát az egyik honvédhuszár ezredhez és megjelent a beásott állásokban. Az ezred tisztjei és legénysége rajongtak és sokszor aggódtak érte, mikor minden rábeszélés ellenére nemcsak a külső állásokba ment ki, hanem a legmesszebb előretolt megfigyelő őrszemekhez is. A végzet más halálnemet tartogatott a nagy magyar államférfi számára; megőrizte a harctér süvítő golyói között, ahová szívére vitte el a magyar közkatonákhoz, hogyha rövid időre is, de igazi férfiasággal osztozzon azokban a keserű órákban, amelyekben a tiszt nemcsak felebbvalója, hanem testvére és édesapja volt a közlegénynek.

Tisza István emlékét Magyarországon kívül is mindenkor nagy becsben fogják megőrizni még egykori ellenségei is.

Geszti sírboltjához minden esztendőben elzarándokolnak azok, akik életében is közel állottak hozzá. Az idén — a Pesti Hírlap itt idézett tudósítása szerint — Herczeg Ferenc kíséretében mentek le a Tisza-Emlékbizottság tagjai és a törvényhatóságok küldöttei, akiket a család részéről Rakovszky Ivánné, Tisza Kálmán és Tisza György fogadtak. A kegyeletes ünnepség a márványkripta előtt folyt le, ahol Herczeg Ferenc mondott emelkedett szellemű emlékbeszédet.

— Eljöttünk ide, mi, Tisza István hadseregének elárvult katonái, — mondotta, — eljöttünk, hogy virágokkal és a szeretetünkkel ékesítsük a vezér pihenőhelyét. Ha most azt tenők, ami vágy alakjában ott izzik százezrek szíve mélyén, ak-

kor megzörgetnök a kriptá kapuját és hangos szóval kiáltanók: Kelj fel vezér, a néped szólít!

— Jól tudjuk: emberi hang gyöngé ahhoz, hogy föltámassza a halottat, ahhoz az Úr angyalának harsonája kell, — de mi nem is porlandó testet, hanem a halhatatlan lelket idézzük magunk elé. Azt a nagyszerű magyar lelket, amely egykor betöltötte az országot és magához akarta ölelni az egész nemzetet.

— Egyike volt a legmagyarabb és legönzettelenebb lelkeknek mindazok közül, akik a honfoglalás óta ebben az országban éltek le földi életüket. Ő alig ismerte az Én fogalmát, az ő énje beleolvadt és belesemisült a nagy nemzeti összességbe, az ő agya a magyarság orgánuma volt, idegrendszere a magyarság fájdalmaitól és félelmeitől sajgott. Tisza István lelke egyike a leggyönyörűbb ajándékoknak, amelyet az ezeréves Magyarország a Gondviseléstől kapott. És hogyan becsülte meg a nemzet az Ég ajándékát? Szomorúság és szegény árasztja el szívünket, ha arra gondolunk, hogy az ősi magyar átok, a partgyűlölet, amely egykor Hunyadi László fejét követelte, amely lábhoz tett fegyverrel nézte, Mohácsnál hogyan pusztult el a magyarság színevirága, a pártgyűlölet, amely osztrák bérencet akart látni Széchenyi Istvánban és amely 1868-ban, a zalamegyei képviselők értekezletén, egyhangúlag kimondta, hogy jó magyar ember nem foghat kezét Deák Ferencel, ugyanez a pártszenvédély a gyűlölet lobogó tűzharagjával vette körül Tisza István nemes alakját.

— A jelszó volt: Tisza nem jó magyar! Bágyadt szívű parlamenti taktikusok, kicsi karriercsinálók tagadásba vették a magyarságát annak a férfiúnak, akinek szívében a nemzeti érzés olyan monumentális formában és olyan elemi erővel jelentkezett, mint egykor a Zrínyiek és Rákócziak szívében.

— Ez bizonyára tragédia volt, nem is egy ember, hanem az egész magyarság tragédiája. Mert egy nemzet, amelynek tömegei annyira félreismerik saját létföltételeiket, hogy az ország leghívebb fiát a gyűlölet lángtengerével zúgják körül: ilyen nemzet nem számíthat kegyelemre az Idő birói széke előtt.

— Most itt állunk a megszentelt helyen, ahol a magyar

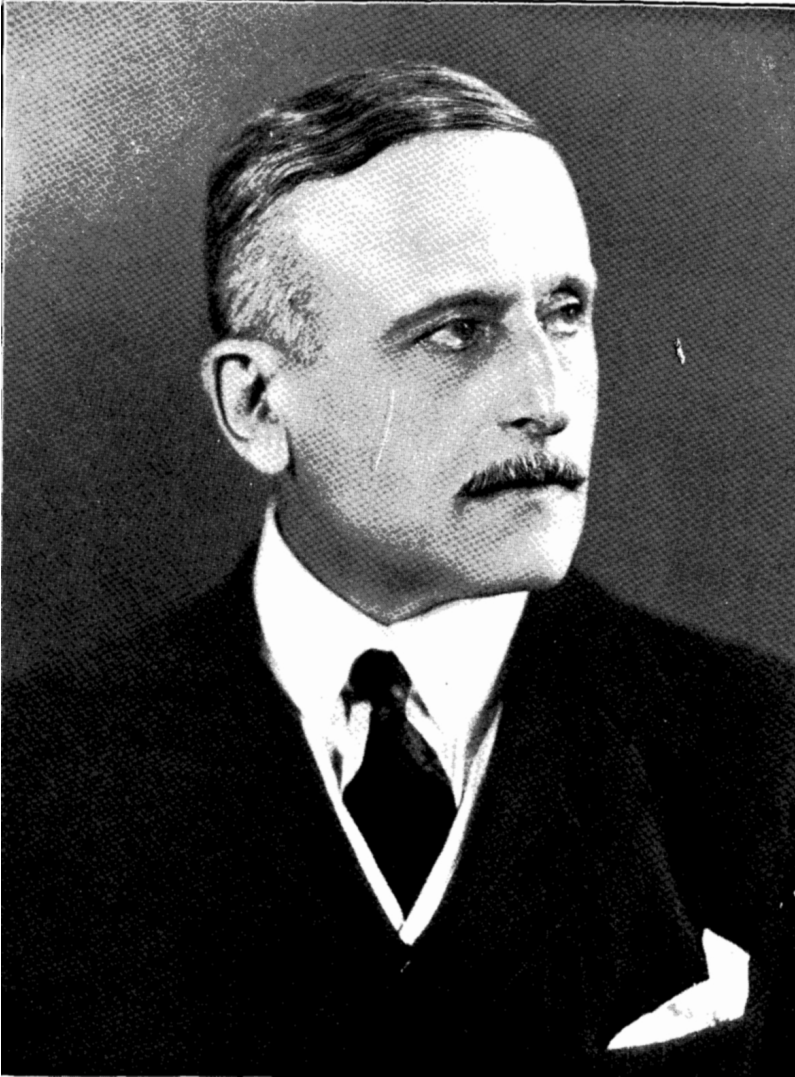
Káin leggyászosabb áldozata pihen. Ha igaz, hogy a meggyilkolt sebei vérezni kezdenek, valahányszor a gyilkosa közeledik, akkor Tisza István piros vére újból folyni fog, valahányszor pártszenvedélytől elvakult magyar politikus halad el a kriptája előtt.

— A nemzet, azaz mi valamennyien, engesztelő áldozattal tartozunk a mártír szellemének. Hozzá méltó, Tiszához méltó elégtételt akkor adunk, ha végre megértjük, hogy a hazát nem a földben, a hegyekben és a vizekben, hanem a magyar emberekben kell szeretnünk. Ha megértjük, hogy aki a gyűlölet evangéliumát hirdeti a népnek, az minden körülmények között hamis próféta. Ha megértjük, hogy minden emberi és minden államférfiúi nagyság fokmérője a szeretet, amely testvéri közösségbe tudja forrasztani az embereket. Azzal a kívánsággal hódolok meg Tisza István megdicsőült szelleme előtt: legyen az ő kriptája a nemzeti focus, ahonnan béke, megértés, szeretet árad az országba.

A beszéd után, amely mély hatást tett a jelen voltakra, Herczeg Ferenc elhelyezte a Tisza-Emlékbizottság koszorúját a nagy államférfiú sírján. Utána egymásután járultak a sírhoz a törvényhatóságok és intézmények küldöttei és jelmondatok kíséretében elhelyezték koszorúikat. Az ünnepség résztvevői zsoltárt énekeltek, majd a geszti pap, Szabó István esperes, mondott megindító gyászmisét.

II. RÉSZ

APPONYI HARMADIK AMERIKAI ÚTJA

DR. JÓSIKA-HERCZEG IMRE

*Álló csillag lettél a haza egén Apponyi Albert,
Nem múló meteor, —
Neved le fog ragyogni akkor is, —ha már nem leszünk,
Midőn örök éjjél borult reánk.*

Jósika-Herczeg Imre.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Gróf Apponyi Albert harmadik amerikai útjának előkészítése meghaladta egy ember erejét. Meghaladta tehát az én erőmet is, jöllehet az 1911,-i turné alkalmával megismertem már minden útját-módját annak, hogy hogyan lehet egy nagy külföldi államférfiút az amerikai nyilvánosság krémje elé állítani. Minden fáradozásom hiábavaló lett volna, ha nem talállok megértő és rokonszenves segítő társakra. Hálás köszönetemet kell nyilvánítanom gróf Széchenyi László washingtoni követnek és amerikai részről első sorban Prof. Stephen P. Duggannak, a Columbia egyetem nemzetközi jogi és diplomáciai tanárának, aki mint az Institute of International Education igazgatója kezébe vette az ügyet és irodahelyiséget bocsátott számomra intézetében rendelkezésre. De megkülönböztetés nélkül meleg köszönettel kell adóznom Prof. dr. Samuel MacCune-Lindsay-nek, a politikai tudományok akadémiaja elnökének, a Columbia egyetem egész tanári karának, a New York City College elnökének, Irving Bush-nak, dr. Robert Erskine Elynek, G. B. MacLean ezredes, torontói lapkiadónak, Sir Arthur Currie tábornoknak, valamint a Vassar, Yale, Michigan, Amhurst, Smith és Cornell Universityknek, továbbá, Toronto, Montreal, Chicago, Cleveland, Hartford, Washington, Baltimore és Buffalo városok egyetemei, főiskolái és társadalmi kitünőségeinek, akik egytől egyig nagy rokonszenvvel karolták fel Apponyi előadó körútjának gondolatát és lehetővé tették azt a nagy sikert, amely koronázta azt.

Külön elismerés és hála illeti Berkó D. Gézát, az Amerikai Magyar Népszava és Dr. Cherna Endre ezredes, a Szabadság főszerkesztő-tulajdonosait, akik hazafias lelkesedéssel segítettek elő Apponyi harmadik amerikai útját épp úgy, mint az előbbieket és önzetlen munkásságukkal valóságos hidat építettek, amely hidon keresztül Apponyi úgy vonult be az óhazától elszakadt magyarok szívébe mint egy oltárkép.

A MAGYAR FELTÁMADÁSÉRT

A fejezetek, amelyek itt az olvasó elé kerülnek, inkább naplószerű, rapszodikus feljegyzés-gyűjtemény, mint irodalmi mű számba mennek. Mégis, úgy hiszem, komoly értéket fog tulajdonítani ezeknek is a magyar közönség, mert hlízagot pótolnak egy olyan terryenumon, amelyen egyebek sincsenek, csak hézagok.

A magyar ügyért szervezett erőfeszítés sohasem folyt külföldön. Ha szabad azt mondani, egyéni akciók jellegével bírtak mindazok a törekvések, amelyekkel nagy magyar patrióták vagy magyar művészek és írók külföldön szimpátiát, megértést igyekeztek szerezni Magyarország számára. Szinte természetes, hogy még kevesebb erőfeszítés történt arra, hogy krónikát szerkesszenek a magyar ügyért történekről és le-szőgezzék későbbi korok számára annak az önzetlen munkálkodásnak teljesítményeit, amelynek gyümölcse az elkövetkező nemzedék számára ígér dús aratást.

Mindazok között, akik a külföldöt járták és a magyar történelem legszomorúbb, legsötétebb napjaiban, a trianoni éjszaka vak sötétsége alatt kutattak azután a fénysugár után, amelynek az igazság hajnalhasadását kellett volna behirdetnie, világító toronyként emelkedik ki a huszadik század legnagyobb magyar államférfia, gróf Apponyi Albert, a "Grand Old Man of Hungary", talán az egyetlen reprezentánsa ennek a típusnak az egész világon a nagy Gladstone után. Apponyi Albert gróf szerepét, munkásságát, azt a felbecsülhetetlen értéket, amit Magyarország számára jelent, csak a történelem fogja kellőképpen méltányolni tudni. Ez a méltánylás azonban csak azoknak a szolgálatoknak teljes ismertetésével lehet

tökéletes, amelyeket Apponyi Albert gróf Amerikában teljesített hazájának.

Apponyi Albert két első amerikai útja: az 1904-i és az 1911.-i ma már régen a múlté. Az igazságnak tartozunk azonban annak azonnali leszögezésével, hogy a tizennégy év előtti Apponyi-turné Amerikában nem tartozik a múlt elfelejtett eseményei közé. Amerika számára ugyanis valósággal történelmi jelentőséget adott ennek az útnak az a kivételes megtiszteltetés, amelyben a kongresszus részesítette a nagy magyar vendéget akkor, amikor a képviselőház és a szenátus együttes ülésen fogadta és hallgatta meg a törvényhozókhoz intézett demoszthéneszi beszédét. Lafayette, a nagy francia szabadsághős és Kossuth Lajos, a magyar szabadságharc mártírja óta nem ért Amerikában senkit ekkora megtiszteltetés és méltónak a nagy kitüntetésre jobban nem is bizonyulhatott senki, mint éppen Apponyi Albert. Cannon, a képviselőház elnöke, a saját helyét adta volt át a nagy magyar államférfiúnak ezen a felejthetetlen napon és az a szónoklat, amelyet Apponyi az amerikai törvényhozók anyanyelvén megtartott, annyira reveláció volt, annyira mesterien uralta a világ leggazdagabb nyelvét és annyira tökéletes produktuma volt a kivételes, talán sok századon keresztül csak egyszer született szónokok oratori teljesítményének, hogy a lelkesedés szinte döbbenetszerű áhíttá transzformálódott annak hatása alatt.

Ez azonban ma már a múlté, bármennyire felejthetetlenek legyenek is azok az impressziók, amelyekkel Apponyi ekkor gazdagította Amerikát. Szó volt ugyan arról, hogy három évvel később az angolul beszélő népek békés együttélésének százéves évfordulóját nagy ünnepségekkel üljék meg, Ferencz Józsefnek, mint Európa legbékésebb uralkodójának szobrot emeljenek és ezekben az ünnepségekben alkalmat adjanak Apponyi Albert grófnak újra arra, hogy ragyogtassa isten-áldott szónoki képességeit, a föld népei azonban a világháború orgiájával ünnepelték meg a százéves béke jubileumát. A nagy világégés után éveknek kellett eltelnie, amíg állandó offenzívával sikerült annyira áttörni az ellenségessé változott ideológia sáncárait, hogy Apponyi újabb amerikai turnéjával foglalkozni lehessen.

Apponyi harmadik amerikai útjának ugyanis éppen az ad rendkívüli jelentőséget és teszi talán Magyarország szempontjából legkiemelkedőbb fontosságúvá, hogy a világháború után következett be, azokban az első években az univerzális gyűlölködés és acsarkodás után, amikor még ellenséges országbeli államférfiú nem volt nagyon szívesen látott vendég még Amerikában sem, ahol pedig a népek testvéri szeretetének és egyenlőségének gondolata legtovább tartotta magát az ellenséges propaganda állandó szuronytámadásaival szemben. A propaganda igazi fogalmát és jelentőségét Amerikában találták fel és mélyítették ki. Az ántánt országai siettek is ezt az új fegyvert a lehető legteljesebb mértékben saját céljaik szolgálatába állítani. Annak, hogy Amerikát a világháborúba behajszolni egyáltalán sikerült, a propaganda volt legfőbb mozgató ereje. Aki nem élt Amerikában a háború éve alatt, elképzelni sem tudja azt a hihetetlen uszítást, amit filmekkel, utcai szónoklatokkal, röpiratokkal és más megfizetett sajtótermékekkel, továbbá azzal folytattak, hogy céljaik szolgálatára meg tudták nyerni az Egyesült Államok egész szövetségi titkosrendőrség intézményét, sőt teljesen hatalmuk alá hajtották ezt a félemeletes teljesítő képességű szervezetet. A központi hatalmak, köztük elsősorban a főellenség: Németország ellen folytatott ilyen propaganda-hadjárat hullámai természetesen nem simulhattak el azzal a faktummal, hogy a fegyverszünet létre jött és a frontokon elnémultak a fegyverek. A kár, amit a lelkekben okoztak, sokkal nagyobb volt, hogy egyik napról a másikra újra a szeretet és megértés léphessen az izzó gyűlölködés helyébe. Azonfelül, az a hihetetlenül óriási propaganda-szervezet, amelyet az ántánt olyan nagyszerűen megorganizált, folytatta funkcióját a fegyverszünet utáni időben is. ha meg is gyengült az ereje, mert hiszen vérlázító igazságtalanságokat iktattak Versaillesban és Trianonban a békeszerződésekbe, amelyeket féltve kellett óvni az igazság napjának felkelő sugárkévéitől. A megtévesztésnek és becsapásnak azt a gyönyörű munkáját, amit Massaryk cseh köztársasági elnök még mint emigráns Wilsonnál produkált, nem lehetett abbahagyniuk, mert hiszen állami létük ezen nyugodott.

Ilyen körülmények között az atmoszféra, amelyben Apponyi Albert grófnak a békeszerződésekkel elkövetett igazságtalanságokat és az azokban megtestesülő veszedelmeket hirdető előadó körútját terveink szerint meg kellett tartania, nem tartozott a legkellemesebbek közé. Vannak a diszkréciónak olyan követelményei, amelyekről a krónikásnak nem szabad megfélekednie és így maradjanak talán homályban a rábeszélésnek, az argumentálásnak, a fogcsikorgatóan SZÍVÓS kivekedésnek azok a hetei és hónapjai, amelyek megelőzték az újabb és eredményeivel minden fáradozást ragyogóan vindikáló amerikai turnét.

Az itt elmondottak után szinte felesleges tovább hangsúlyozni, hogy miért volt fontos Apponyi Albert gróf harmadik amerikai útja. Inkább a tények alábecsülése, mint túlzás az a megállapítás, hogy Apponyi Albert grófnak nagy szerepe volt abban, hogy Amerika rokonszenve újra nagy melegséggel fordult Magyarország felé és kialakult itt a bizalomnak az az atmoszférája, amely előfeltétele volt minden amerikai pénzügyi segítségnek és ezzel a magyar rekonstrukció sikeres megoldásának. Apponyi, mint az igazság meg nem hallgatott, mind ez ideig elnémított apostola, döngette a kapukat végig Kelet-, Közép-Amerikában és Canadában. Tévhiteket oszlattott el, népámításokról rántotta le a leplet és feltárta azoknak a veszedelmeknek csiráit, amelyek a mai állapotokból kisarjadva újabb pusztulást zúdíthatnak az egész civilizált világra. Nemcsak Magyarországnak, hanem Európa egész legyőzött részének, sőt — mert a mai állapotok legfőképpen a győzőkre jelentenek veszedelmeket — magának az európai kontinensnek mint civilizált egésznek, tett Apponyi harmadik amerikai körútja szolgálatot. Magyarország számára azonban egyenesen felbecsülhetetlen az a felvilágosító és szimpátiákat meleg barátságba érlelő munka, amit párhetes amerikai tartózkodása alatt a "Grand Old Man" végzett. Az, hogy a magyar kérdés megítélése tekintetében a helyzet ma gyökeresen más, mint volt néhány évvel ezelőtt, egyenes következménye annak a magvetésnek, amit Apponyi itt végzett és ami most gyönyörű virágos aratást ígér. Hallják meg jól Magyarországon: Amerikában ma már kialakult egy határozott kisebbségi plat-

form, Amerika ma már megtudja ítélni és helyesen tudja megítélni a magyar kisebbségi kérdést, Amerika ma már teljesen tisztában van azokkal a súlyos és teljesen exkuzálhatatlan igazságtalanságokkal, amiket Magyarországon Trianonban elkövettek. Apponyi maga szegezte le Amerikában, hogy a békeszerződések revíziójának ideje, sajnos, még nem érkezett el, azóta azonban eltelt újabb három év, a helyzet sokat haladt a teljes megérés felé és ha a revízió gondolata hamarabb diadalra fog jutni, mint Apponyi 1923-ban gondolta, óhajtotta és remélte, akkor ma már teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a gyors megérésben nem csak fontos szerep jutott Amerikának, hanem egyenesen Amerika lesz az az ország, amelytől ki fog indulni a kezdeményezés, amely ki fogja tudni kényszeríteni, hogy akaratának behódoljanak Európa / országai annál a nagy gazdasági hatalomnál fogva, amelyet ma mint az egész világ pénzügyi központja gyakorol. És ha ennek a kezdeményezésnek ideje elérkezik, az érdem oroszlanrészre az ezt előkészítő munkáért Apponyi Albert grófnak ítélendő oda az egész civilizált világ előtt.

Végül még egyet. Apponyi az angolul beszélő amerikai világnak hozta el legelsősorban szívét, tudását és egyéni kiválóságának erejét, hogy Magyarország felé fordítsa Amerika szimpátiáját és azt a kis megcsonkított országot a Kárpátok alatt, amelytől még a Kárpátokat is elvették, újra a világsajtó középpontjába állítsa, mint tette ezt rajongó hazaszeretettel, fanatikus idalizmussal és a jövőbe vetett törhetetlen hittel annyiszor. Apponyi látogatásából azonban részt követelt magának az amerikai magyarság is, amely úgy érezte, hogy fordulópont állott be a történelemben és az őshaza helyett, amelyet valamikor keleten kerestek a nagy Magyarország vándorai, a Magyarországtól elszakadt ivadékok új hazája felé kell gravitálnia magyar történelmi szükségből a kis Magyarország politikai vándorainak. Kétszer járt Apponyi megelőzőleg Amerikában és az amerikai magyarságra mind a kétszer olyan hatással volt, mint Julián barát lehetett valamikor az ősmagyarokra Ázsiában. Julián úgy közeledett az őshazához, mint a gyermek, aki elveszett anyját kutatja. Apponyi úgy jött az amerikai magyarság közé, mint az apa, aki messze el-

szakadt gyermekeit keresi fel. És az amerikai magyarság a fiúi szeretet melegével és kitörő örömeivel várta és fogadta az ősz magyar államférfiút, akinek amerikai programját gyönyörűen foglalta össze az az első kijelentése az amerikai magyarság előtt:

”Ha itt tartózkodásommal csak egy követ tudok összehozni annak a háznak felépítéséhez, amelyben Magyarország újjáépítésének reménye lakik, akkor nem jöttem hiába.

Apponyi Albert gróf fényesen beváltotta ezt a programot. Nem egy követ, de egész házat épített a magyar feltámadás számára és minden reményünk meg van már arra, hogy erre a házra Amerika fel fogja rakni a tetőt.

APPONYI MEGÉRKEZIK

Apponyi Albert gróf harmadik amerikai útjának előkészítésénél az volt a vezérlő szempont, hogy csak úgy, mint 1911-ben, az Egyesült Államok legmértvadóbb elemeivel hozzuk össze Magyarország nagy fiát és előadásainak számára / olyan közönséget biztosítsunk, amelynek hangja meghallgatást talál az amerikai közéletben és így befolyással lehet a világ nagy problémáinak irányítására, örömmel szegezhetem le, hogy ennek a vezérlő eszmének beváltása a legteljesebb mértékben sikerült és Apponyi harmadik útja a világháború és annak minden következménye ellenére váltott ki akkora hatást, mint a tizenöt évvel ezelőtti út, amelyre ösztönzésemre a Carnegie és a Robert Erskine Ely vezetése alatt álló Civic Forum és a Peace Society adta a meghívást. Robert Erskine Elynek egyenesen az a véleménye, hogy a harmadik amerikai út még nagyobb hatást keltett, mint a második és Apponyi angol szónoklatai most még nagyobb bámulatba ejtették tökéletességükkel az amerikai közönséget. A krónikusnak kötelessége azonban feljegyezni, hogy a harmadik amerikai út előkészítésénél nem tanúsította az 1911-es fogadtatás minden tényezője ugyanazt a lelkesedést, mint amiben reménykedtem. Ennek azonban megvoltak a maga politikai okai. Túl hatékonynak érezték még az antant propagandáját és nem akarták kitenni Apponyit annak, hogy fogadtatása kevésbé legyen meleg. Maga Robert Erskine Ely is korainak tartotta még a harmadik látogatást, amikor először kopogtattam nála, Nicholas Murray Butler dr., a Carnegie Endowment for International Peace és a Columbia egyetem elnöke azonban oly nemes módon segítette elő nehéz munkámat, hogy e nagy

amerikai államférfiúról külön fejezetben kellett megemlékeznem.

Egy évvel a harmadik turné előtt, 1922 nyarán, Carlsbadban együtt töltöttem pár hetet Apponyival. Így volt ez már több év óta. Ott alkalmam volt arra, hogy bemutassam Apponyit Frank Munseynek, a nagyhatalmú amerikai lapkiadónak és Maclean ezredesnek, aki Torontóban ad ki több mint egy tucat lapot. Más amerikai kiválóságok is voltak itt jelen. Különösképpen azonban, talán az egyetlen Samuel Untermyer kivételével, meglehetősen hidegen fogadták az amerikai út gondolatát. Ez a körülmény azonban nem vette el kedvem a munkától. Egy évvel utóbb megérett a helyzet. Gróf Széchényi László formálisan megkért, hogy vegyem kezembe az ügyet, minekutána otthon hivatalos körökben is nagyon kívánatosnak tartották volna, hogy Apponyi újból felénk fordítsa az amerikai nép szimpátiáját, aminek döntő befolyását Magyarország jövőjére akkor már kezdték tisztán felismerni.

Sok hiábavaló kopogtatás után végre sikerült dr. Samuel Mac Cune-Lindsay barátomat, a politikai tudományok akadémiajának elnökét és a Columbia egyetem professzorát megnyerni az ügy számára. Prof. dr. Stephen P. Duggan, az Institute of International Education igazgatója, Mac Cune Lindsay tanácsára melegen felkarolta az ügyet és ezzel Apponyi harmadik útja a helyes mederbe jutott. Bizottságot alakítottunk, amely Apponyihoz az itt közölt meghívót küldötte:

New York City, May 29th, 1923

”His Excellency Count Albert Apponyi

Budapest, Hungary

My dear Count Apponyi:

The undersigned have been organized as the committee to invite you to visit the United States and to deliver lectures at our universities upon such subjects as you think will be interesting and instructive to American students.

We remember with great pleasure your visit to this country in 1911, the deep impression you made upon our scholars and the happy memories, which you left behind.

We sincerely hope that you will see your way clear to come next fall and give us the benefit of your views upon the complicated situation which confronts the world today.” Etc.

A bizottság az alábbi kitűnőségekből állott:

Dr. James R. Angell, a Yale University elnöke.

H. H. Bandholz dandárparancsnok.

Sir Arthur Currie tábornok, a McGill University elnöke.

John W. Davis volt angliai nagykövet, későbbi elnökjelölt.

Charles G. Dawes tábornok, az Egyesült Államok mai al-
elnöke.

Victor J. Dowling, a Supreme Court bírāja.

Dr. Stephen P. Duggan, a Carnegie Institute of International Education igazgatója, a Columbia egyetem tanára.

Dr. Robert Erskine Ely, a Civic Forum es a League of Political Education igazgatója.

Dr. H. A. Garfield, a williamstowni egyetem elnöke.

Dr. Frank Goodenow, a Johns Hopkins egyetem elnöke.

Dr. John G. Hibben, a Princeton egyetem elnöke.

Dr. Jacob H. Hollender, a Johns Hopkins egyetem tanára.

Otto H. Kahn bankár.

Carl Kelsey, az American Academy of Social and Political Science alelnöke.

T. W. Lamont, a J. P. Morgan cég társtagja.

Dr. Samuel Mac Cune-Lindsay egyetemi tanár, az Academy of Political Sciences elnöke.

Dr. Lawrence Lowell, a Harvard University elnöke.

Dr. Mac Cracken, a Vassar College elnöke.

J. B. Maclean ezredes, torontói lapkiadó.

Dr. James Mavor, a torontói egyetem tanára.

Dr. Leo S. Rowe, a Pan-American Union igazgatója.

Dr. R. Bruce Taylor, a canadai Queens egyetem igazgatója.

Samuel Untermyer, az Egyesült Államok leghíresebb ügyvédje.

Dr. George E. Vincent, a Rockefeller Foundation elnöke.

Paul D. Cravath ügyvéd.

Irving T. Bush, a new york állami kereskedelmi kamara elnöke és

Dr. Jósika-Herczeg Imre, a bolíviai vasutak r. t. és a Tierney Corporation igazgatóságának tagja.

Apponyi Albert gróf megérkezését természetesen kellőképpen beharangozta az egész new yorki sajtó. Az Aquitania szeptember 28.-án délelőtt futott be a nagy magyar vendéggel, akit erre az újtára elkísért leánya, Mária grófnő, hogy édesapja egészségére vigyázzon.

Az Amerikai Magyar Kereskedelmi Kamara szép fogadtatásról gondoskodott Apponyi számára. Kibérelt egy külön hajót, zászlódíszbe öltöztette azt és cigányzenekarral vonultatta ki küldöttségét az Aquitania elé. Mikor Apponyi szálás alakja kimagaslott a hajókorlát fölött, óriási éljenzés harsant fel a kis hajóról. A zenekar rázendített a "Kossuth Lajos azt izentére" és a Rákóczi indulóra és a lelkesedéstől szinte magukon kívül éljeneztek és integettek az emberek. Apponyi maga vallotta be, hogy könnyek jöttek a szemébe a meghatottságtól és megindult hangon csak annyit tudott a mélységbe lekiáltani az óriás hajóról: Melegen köszönöm a fogadtatást, amelyben részesítettek.

A kikötőben az All American Committee végrehajtó bizottsága nevében dr. Duggan, dr. Lindsay és dr. Jósika-Herczeg Imre fogadta Apponyit. Duggan üdvözölte meleg szeretetteljes szavakkal és azután szállására kísértük a Hotel Ritzbe a nagy magyar vendéget és leányát. Alig érkezett meg Apponyi, máris ostromot intéztek ellene az újságírók. Apponyi együtt fogadta valamennyiüket és gyönyörű nyilatkozatban világította meg azt a missziót, amit a letiport Magyarország érdekében és általában a békeszerződésekkel elkövetett bűnök megvilágítására Amerikába teljesíteni jött. A sajtó termé-

szetesen rendkívüli publicitást adott Apponyi szavainak. Publicitásban nem is volt hiány az egész út alatt, hiszen közel háromezer hosszabb-rövidebb közlemény látott a pár hetes amerikai tartózkodás alatt az itteni sajtóban napvilágot. Hogy ez mit jelent akkor, amikor megközelítőleg ennyi propagandát milliók árán hónapok alatt sem tudott az ántánt agitátor-szervezete Amerikában felmutatni, azt talán fel sem tudják eléggé becsülni Magyarországon.

AZ ELSŐ ELŐADÁSOK

Szeptember 29.-ét, a megérkezése utáni első napot, pihenéssel töltötte Apponyi. Másnap, szeptember 30.-án vasárnap volt és Apponyi leányával együtt hivatalos volt arra a nagyszabású és előkelő receptionra, melyet Samuel Untermyer és neje adott tiszteletükre greystoni kastélyukban. Ez az ünneplés volt bevezetője a meghívások szinte vég nélküli sorozatának. Október 1.-én gróf Sigray Antal országgyűlési képviselő és neje adott fényes ebédet a nagy magyar vendég tiszteletére Sherrynél, amelyen a new yorki előkelő társadalom legkiválóbbjai vettek részt. Október 3.-án pedig lezajlott az első hivatalos fogadtatás azon a hatvanöt terítékes banketten, amelyet az AH American Committee adott R. G. Caldwell new yorki bankár házigazda funkciója mellett a Metropolitan Clubban. Apponyi Lamont, J. Pierpont Morgan társa és dr. Garfield, az Egyesült Államok volt elnökének fia között ült. Először Prof. dr. Duggan, majd Garfield köszöntötte fel gyönyörű szónoklatokban Apponyit. A hallgatóság sorában képviselve volt ezen az alkalmon már az ellenzék is. Ott volt dr. Michael Pupin, a Columbia egyetem tanára, talán a legnagyobb szerb tudós, aki Magyarországon született és nőtt fel és ma Magyarország legelkeseredettebb ellenségei közé tartozik. Megjelenése nem is az első jele volt annak, hogy az ellenfelek megkezdték az offenzívát. Alig érkezett meg ugyanis Apponyi, az október 2.-i New York Times már levelet közölt Antoine Bibesco herceg washingtoni román követtől, aki Asquith leányát vette feleségül és ebben a levélben Bibesco beszáll Apponyinak azzal a kijelentésével, hogy Magyarország a legtávolabbra tolt előőrse a nyugati civilizációnak és határain túl félbarbár országok terülnek el. Tulajdonképpen telje-

sen lényegtelen, hogy mivel iparkodott Bibesco ellensúlyozni Apponyi súlyos kijelentéseit, mert ez az ellensúlyozás amúgy sem sikerült. Bibesco hercegben egyébként még saját kormánya is csakhamar felismerte a tapintatlan diplomatát és egy későbbi fellépése miatt visszarendelte Bukarestbe.

De hogy visszatérjünk a Metropolitan Club bankettjére, Apponyi itt tartotta meg első nagy beszédét.

”Semmi, ami természetellenes, semmi, ami ellentétben áll azokkal a princípiumokkal, amelyek a nemzetek fundamentumai, nem maradhat fenn huzamosan — mondotta többek között. — Ha a világ struktúráját a természeti törvények figyelmen kívül hagyásával építik ki, ez a struktúra az összeomlás és a háború állandó veszedelmével fenyeget. A trianoni béke egyes rendelkezései homlokegyenest ellentétben állanak az etnológiai princípiumokkal, mert abból a tízmillió lélekből, amit elvesztettünk, 3,300,000, tehát teljes egyharmad magyar és 1,200,000 német. Ezeknek tehát szintén nincs semmi kapcsolatuk azokkal a szomszédokkal, akiknek odaítélték őket. A trianoni béke a valóságban úgy fest, mint egy szomorú tréfa, mert ellentétben áll a politikai konstrukció minden princípiumával, a geográfiával, a históriával, az etnológiával, a gazdasági egymásrautaltsággal, a vízrendszer egységével és a legkulturáltabb faj természetes vezetőszerével. Orvoslást csak a békeszerződések revíziójával lehet találni. Viszont teljesen tisztában vagyok azzal, hogy erre még nem érett meg az idő és talán még sok évig nem fog megérni.”

Október 4.-én délben újból megjelent Apponyi a nyilvánosság előtt. Ez a nyilvánosság sokkal szélesebb körű volt. A New York állami kereskedelmi kamara előtt beszélt, maga Irving T. Bush elnök vitte a közgyűlésre rendőri díszőrséggel ellátott automobilon, amelyet amerikai és magyar zászlók díszítettek és amelyet tizenkét díszruhás motorbiciklis rendőr követett az egész úton. A kamara épülete előtt is rendőrdíszőrség állott. A hallgatóságban jelen volt a pénzügyi és ipari világ csaknem minden kitűnősége. Az elnöki emelvényre magyar zászlót vittek fel Apponyi iránti nagy tiszteletből. Apponyit Irving T. Bush mutatta be rendkívül meglehetősen beszédben. Külön alá kell húzni ennek a bemutatásnak fontos-

ságát, mert az amerikai gazdasági világ már hozzá szokott, hogy Irving T. Bush a világ Amerikába sereglő legelőkelőbb embereivel ismerteti meg őket.

Apponyi újból a trianoni szerződéssel kezdte beszédét, amely szerződést a tirannizmus és barbarizmus művének bélyegzett. Leszögezte azt, hogy Középeurópa új gazdasági felvirulása nagyon szorosan azoknak a békeszerződéseknek a revíziójától függ, amelyek ilyen pusztulást okoztak. Magyarország egyelőre minden energiáját egy külföldi kölcsön megszerzésének szenteli, hogy egyensúlyozhassa (költségvetését. A békeszerződés szétépte Magyarország egyes részeinek gazdasági egymásrautaltságát, aminek következtében a földművelésügy, ipar és kereskedelem olyan depressziót mutat, amit csak a kétségbeejtő pénzügyi helyzet múl felül. Ami Magyarország szétdarabolásának morális, kulturális és politikai tekintetét illeti, igaz, hogy Magyarország nemzetileg nem volt egységes, mert csak ötven százalék volt benne a magyar faj, az új államalakulatok azonban ép olyan vegyesek, mint Magyarország lakossága volt és nemcsak hogy azokat a princípiumokat nem találjuk meg náluk, amelyeken a régi Magyarország állami léte felépült, hanem — ami még sokkal rosszabbá teszi a helyzetet — a politikai vezetőszerpet a magasabb kultúrájú faj kezéből az alacsonyabb kultúrájú faj kezében látjuk viszont. A tízmillió Magyarországtól elszakított lakos közül négy és félmillió magyar és német volt, akikről nem lehetett feltételezni, hogy nagyon vágynak a cseh vagy román uralom után. Az utódállamok ugyan nemzeti becsületükre ígérték, hogy népszavazásra bízzák a végleges döntést, ezt az ígéretet azonban nem váltották be. Wilson elnök szavai jutnak az ember eszébe: "Mint a barmok, akiket egyik istállóból a másikba hajtanak."

A Kereskedelmi Kamara igazgatósága a gyűlés után hincseont adott Apponyi tiszteletére, amelyen a nagy magyar államférfiú személyesen is megismerkedett a beszédének hallgatására összegyűlt előkelőségekkel.

A NAGY KÖRÚT ELSŐ ÁLLOMÁSAI

JÁSZI CONTRA APPONYI

Október 5.-én Apponyi Albert gróf megkezdte vidéki körútját. Ennek első állomása Poughkeepsie-ben volt, ahol a Vassar női egyetem hívta meg előadás tartására Apponyit. Megelőzőleg díszebédet rendezett az egyetem Apponyi tiszteletére, amelyen mintegy ezer viruló diákkisasszony vett részt. Apponyival az egyetem vezetőségének asztalához ültünk, míg Mária grófnőnek a diákkisasszonyok között jelöltek ki helyet, ahol megkülönböztetett figyelemben részesült.

Az előadáson vagy kétezer ember volt jelen. Az egyetem elnöknője mutatta be a nagy vendéget és büszkén hivatkozott arra a vívmányra, hogy sikerült őt előadás tartására megnyerni.

Apponyi, mint mindenütt, ahol erre alkalma nyílt, nagy beszédet mondott, amelyben történelmi áttekintést nyújtott Magyarország múltjáról és rámutatott arra a veszteségre, amit a nyugati civilizációnak kell elszenvednie azzal, hogy ennek a civilizációnak legkeletibb őrállomását rombolták a békeszerződésekkel össze. Nem alamizsnára és nem jótékony-ságra van szükség ahhoz, hogy orvosolják az elkövetett hibákat. A békés rendezéshez politikai támogatásra van szükség és az Egyesült Államok ma a történelem legnagyobb alkalmához jutott, amit politikai támogatás nyújtására valaha kaphat.

Az előadás után a hallgatóság közül sokan kérdéseket intéztek Apponyihoz, amikre ő nagy készséggel meg is felelt. Honfitársak is voltak a hallgatóság soraiban jelen, akik főleg az előadást követő magánbeszélgetés alatt igyekeztek felvilágosításokat nyerni a szülőháza belső problémáiról.

Október 6.-át újra New Yorkban töltöttük. Az Amerikai Magyar Kereskedelmi Kamara helyiségében tettünk látogatást a Flatiron Buildingben. Az igazgatóság élén Kiss Emil akkori elnök üdvözölte Apponyit, aki válaszában nagyon érdekesen mutatott rá azokra a feladatokra, amelyek erre az intézményre várnak Amerikában.

A következő nap pihenéssel telt el Greystonban, Untermyer kastélyában. Esett azonban erre a napra is egy olyan incidens, amely sokat foglalkoztatta Apponyit és általában az amerikai magyarságot. Jászi Oszkár, az emigráns vezér, akinek kezei között Károlyi pusztá báb volt, hisz nem értett a kormányzás politikájához, a New York Timesban éles támadást intézett Apponyi amerikai politikai tevékenysége ellen. Támadásának tendenciája az volt, hogy Amerika ne adjon pénzt Magyarországnak olyan időben, amikor a politikai szabadság ott ismeretlen valami és ezt a magatartását mindaddig tartsa fenn, amíg az általános szavazati jogot nem biztosítják. úgy állította be Apponyit, mint aki képtelen megérteni születési pozíciójánál fogva a magyar nép igazi problémáit és különösen veszedelmes jelenséggént szögezte le Apponyi nyílt habsburgiságát.

Apponyi erre a támadásra a New York Times október 11.-i számában közzétett levéllel válaszolt. Méltósággteljesen és sok szarkazmussal foglalkozott Jászi kijelentéseivel. Rámutatott arra, hogy Magyarországon őt a Jászi-féle kis tábor kivételével mindenki a demokratikus haladás reprezentánsának tekinti és ezért úgy a nem kommunista szocialisták, mint a radikális demokraták kitüntették őt támogatásukkal. Igaz, hogy ő a demokráciát alkotmányos monarchia formájában akarja megvalósítani, csakúgy, mint Lloyd George Angliában, mert ez a forma a magyar tradíciókban gyökerezik. Az is bizonyos, hogy nem választaná annak formájául a csöcselék uralmát, már pedig ez volt a forma, amelyet ez az uralom vett akkor, amikor Jászi és bajtársai a leghiábavalóbb és legfrivolabb revolúciók árán hatalomra jutottak. Ezek a revolúciók voltak főként felelősek azért a demokrataellenes áramlatért, amit a kommunizmus bukása után észlelni lehetett.

”Mind ez azonban lényegtelen — folytatja Apponyi

levele. Legyen meg mindenkinek a maga kisedd szórakozása. Ha gyönyörűséget talál valaki abban, hogy megtámadja egy honfitársát, aki annak az országnak érdekében, amelyhez mind a ketten tartoznak, misszióra vállalkozott és meg akarja hiúsítani törekvéseit annyira, amennyire csak teheti, had örüljön és szórakozzon vele. Én nem tenném. Az ízlésről azonban nem lehet vitatkozni.”

”Ami azonban több mint tréfa és amit megfelelő világitásba kell helyezni, az Jászi propagandája a magyar kölcsön ellen. Magyarországnak szüksége van erre a kölcsönre, hogy megmeneküljön a pénzügyi katasztrófától. Az ügy jól halad előre. De most megjelennek a színpadon bizonyos magyarok, akik akciót indítanak sikere ellen, tisztán azért, mert nem helyeslik a mai kormányzatot. Ezt a tényt jellemezni felesleges. Én ezt az én személyem teljes vindikációjának tekintem Jászi támadásaival szemben, mert nyilvánvaló, hogy nem lehet semmi közös köztem és aközött az ember között vagy párthívei között, akiknek hazafias lelkiismerete megengedi ezt az eljárást.”

”Hozzá kell még tennem, hogy az én amerikai utam semmiféle összefüggésben nincs a magyar kölcsönrel vagy bármilyen kormányzati ügygel. Nem ilyen misszióra, hanem prominens amerikaiak meghívására jöttem.”

Ennek az incidensnek krónikájához hozzá tartozik még, hogy Jászi Oszkár a New York Times október 12.-i számában viszonzólevelet adott Apponyi levelére, amelyben meglehetősen erőteljesen és szinte kissé restelkedve igyekszik elhárítani Apponyi súlyos és igaz megjegyzéseinek hatását.

Október 8.-án a rövid pihenést újabb utazás váltotta fel. Ithaca következett, ahol a Cornell egyetem vendégei voltunk. Apponyi itt már régi ismerős volt, mert tizenöt évvel ezelőtt is tartott itt előadást. A turné ithacai állomása külön súllyal bír azért, mert a Cornell egyetem az Egyesült Államok első gazdasági főiskolája és élénken érdeklődik a magyar mezőgazdaság fejlődése iránt.

Az előadást a Bailey's Hall-ban ”Az Európai Keleti Hely-

zet” címen tartotta Apponyi. Beszélt az általános európai rekonstrukcióról és kijelentette, hogy rég elmúlt már az az idő, amikor bármely nemzet a másiktól függetlenül élhetett. A zavarbaejtő gazdasági problémák, amelyekkel az európai államférfiak ma szemközt állanak, mind a világháború kinövései. Olyan bajok ezek, amelyek az élet-artériákat támadták meg Európában. A kulturális hanyatlás azonban talán még szomorúbb a gazdaságinál. A művészetek, az irodalom, a zene, a tudomány lejtőre jutottak. Magyarország sohasem fogja elfelejteni azt a támogatást, amelyet ilyen körülmények között az amerikai Vörös Keresztől kapott.

”A kontinens legyőzött országai idegen intervenció nélkül nem lábolhatnak ki a mai hínárból. úgy látszik azonban, hogy az ántánt államai inkább eltiporni akarják Németországot, mint a jóvátételt bezsebelni. Félnék a feltámadó Németországtól. És minthogy én németbarát vagyok abban az értelemben, amelyben franciabarát és amerikabarát is vagyok, nem várhatják tőlem, hogy ne legyek egyúttal magyarbarát is és ne mondjak néhány szót ennek az országnak érdekében. Magyarország, az összekötő kapocs volt a keleti és nyugati civilizációk között, a clearing house-a volt mindkét hemiszfera kultúrájának. Azonfelül nagy tudósokat adott a világnak. Amit Magyarország elveszít, azt a nyugati civilizáció veszíti el. Ez Magyarország jelentősége az egész emberiség szempontjából.”

A Cornell egyetem után Buffalo, az Egyesült Államok e hatalmas ipari gócpontja volt a legközelebbi állomás. A vasúti állomáson két küldöttség várt reánk. Az egyiket Mrs. Plympton vezette. Ottani előkelőségek voltak ebben a deputációban. A másik magyar küldöttség volt dr. Zákány Gyula katolikus plébános (volt nemzetgyűlési képviselő) vezetése alatt.

Házigazdánk William G. Donovan ezredes és felesége volt. Néhány nappal előbb Gouraud tábornok, francia hadvezér, a párisi helyőrség parancsnoka, aki francia militarisztikus propaganda-úton volt Amerikában, ugyanezen ház vendége volt. A véletlennek ez a találkozása Donovan ezredes házánál mindenesetre érdekes jelenség volt.

Estére F. C. Gratwick előkelő buffaloi polgár vendégei voltunk. Másnap a Garret Club adott luncheon-t Apponyi tiszteletére. Mrs. Sterling Deans elnöknő mutatta be Apponyit, akinek előadásán — ezúttal először — megjelent a magyar nemzetközi elem: a bolsevikiek. Belopódtak a terembe és kihívóan az első sorban helyezkedtek el. Az előadás alatt nyugodtan viselkedtek, mert Apponyi tekintélye tulinagy volt ahhoz, hogy közbekiáltásokkal merték volna zavarni, mikor azonban az előadásnak vége volt és Apponyi megkérdezte, hogy van-e valaki, aki felvilágosításokat óhajt, felállott a bolseviki vezér és azt kérdezte:

”How about the numerus clausus,” (Mi van a numerus clausussal?).

Voltak ott más magyarok is, akik el akarták távolíttatni a bolseviki okvetetlenkedőt az előkelő hölgy klubból. Apponyi azonban ragaszkodott ahhoz, hogy válaszoljon neki és válaszolt is úgy, hogy az minden volt, csak nem bolseviki győzelem.

Este a Satura előkelő úri klub vendégei voltunk egy ötven terítékes vacsorán. Buffalo vezetőpolgárai voltak jelen. Sok barátot sikerült közülük Magyarország számára szerezni. Egyike ezeknek Goodyear, aki Hoover megbízottjaként a háború után mint Food Commissioner bejárta Magyarországot. A fehér asztal felett Apponyi ismét beszélt és előadásának ismét megszokott viharos sikere volt.

AZ AMERIKAI DEBRECZENBEN

Október 11.-én megérkeztünk Clevelandba, a magyar Debrecenbe, ahogy ezt a várost az amerikai magyarság körében nevezik. Itt tartózkodásunk nagyon emlékezetes volt elejétől végig. Nagy magyar bizottság várt az állomásnál Nt. Boehm Károly clevelandi római katolikus magyar plébános vezetése alatt. Soraiban ott volt Petrás Lajos, az egyetlen magyar származású clevelandi városi tanácsos, Kuntz Tivadar magyar születésű milliomos gyáros és dr. Baracs Henrik, aki azóta elköltözött az élők sorából. A Cleveland Hotelben szálltunk meg, ahol csakhamar megkezdték Apponyi ellen az offenzívát az újságírók, öles tudósításokkal töltve meg a másnapi lapokat Magyarországról és a magyar ügyről. Egymásután tisztelegtek a clevelandi magyar egyesületek és a magyar előkelőségek. Este Kuntz Tivadar bankettet adott a Cleveland szállodában Apponyi tiszteletére, amelyen megjelent a város polgármestere és sok más notabilitás.

Első clevelandi előadását az Engineers Hall-ban tartotta Apponyi. Tulajdonképpen a clevelandi magyarságnak szólt ez az előadás, de Apponyi angol nyelven tartotta meg, mert a hallgatóság soraiban igen sok számottevő clevelandi született amerikai polgár volt. A bemutatást is egy tekintélyes clevelandi polgár, Homer H. McKeehan végezte. Apponyi újból azt hangsúlyozta nagyhatású előadásában, hogy Európa az Egyesült Államok morális befolyása és az amerikai pénzügyi vezérek gazdasági bölcsessége nélkül nem tudja kiheverni a világháború csapásait. A jótételi probléma egyedül bizonyítja, hogy Európa a maga erejéből nem tudja elintézni a maga problémáit.

Percekig tartó tapsviharral fogadta a hallgatóság Appo-

nyi szavait. Másnap gyönyörű magyar fogadtatás várt a magyar grand old manre. A Szent Erzsébet clevelandi magyar római katolikus egyház lépcsőin dr. Boehm plébános ünnepi ornátusban, teljes egyházi segédlettel fogadta Apponyit. A Szent Imre egyesület tagjai díszörséget állottak a templom feljárójánál. Huszáregyenruhát viseltek mindannyian és kivont karddal tisztelegtek Apponyi előtt. Dr. Boehm plébános könnyekig ható ékesszólással beszélt Apponyihoz. A világ nagy professzorának nevezte és meginvitálta az Isten házába.

Az istentisztelet után a parochia nagytermében Apponyi magyar nyelven nagy beszédet mondott Magyarország mai nehéz helyzetéről és lelkére kötötte az amerikai magyaroknak azokat a kötelességeket, amelyek szülőhazájukkal szemben terhelik őket. Szavai nagyon meghatották a hallgatóságot.

A meleg magyar ünnepség után a Szabadság szerkesztőségébe látogattunk el, ahol dr. Cherna Endre ezredes fogadott a szerkesztőség élén. A véletlen úgy akarta, hogy a fogadásnál jelen volt Ohio állam kormányzója is, aki éppen ott időzött. Fesztelen szívélyes eszmecsere után szállodánkba visszatérve Myron T. Herrick, párisi amerikai nagykövet névjegyét találtuk lakásunkon. Apponyi azonnal viszonzta a látogatást. A két államférfiú találkozása nagyon szívélyesen folyt le.

Pelényi János, a washingtoni magyar követség első tanácsosa, akinek szerepét külön hangsúlyozni kell mindenütt, ahol Magyarország tekintélyének öregbítésére nyílik alkalom az amerikai nyilvánosság előtt, villásreggelit adott a clevelandi Country Clubban Apponyi tiszteletére. A villásreggeli után Reutter clevelandi konzult látogattuk meg, ahol megismerkedtünk a magyar kolónia kiválóságaival, akikkel még nem találkoztunk. Este Pelényi tanácsos sógornője, Mrs. S. Livingston Mather, aki egy híres clevelandi család tagja, adott díszvacsorát Apponyi tiszteletére. Cleveland legkiválóbb polgárai és legelőkelőbb társasága volt jelen.

A kisantant agitátorai igyekeztek csorbítani azt a népszerűséget és tiszteletet, aminek Apponyi a clevelandi sajtóban örvendett. A kísérlet azonban nem sok vizet zavart.

TALÁLKOZÁS LLOYD GEORGE-AL CHICAGÓBAN

Október 12.-ének éjjelét a vasúton töltöttük és másnap reggel megérkeztünk az Egyesült Államok második legnagyobb városába, a hárommillióos Chicagóba. Apponyi bámulatosan bírta az éjjeli utazás fáradságait. Teljes frissességgel lépett ki a pályaudvarra, ahol nagy magyar küldöttség várt lelkes izgalmak között reá. Ott volt Scheffbeck chicagói magyar konzul és természetesen a sajtó képviselői is, akik a pályaudvaron megkezdték a rohamot. Scheffbeck István konzulról külön kell megemlékezni azért a tapintatosságért, amellyel egész chicagói időzésünk alatt szolgálta a nagy magyar ügyet. Ki kell emelni ezt különösen azért, mert a kis bolsevik magyar csoport, amely itt is feltalálható, kellemetlenkedni akart Apponyinak.

Az első délelőtt a magyar származású dr. Singer Berthold spanyol főkonzul, egyetemi tanár és neje vendégei voltunk a Drake szállóban villásreggelire. Kellemes időtöltés után meglátogattuk dr. Mundelein chicagói római katolikus bibor-nok-érseket és azután a tulajdonképeni feladatok előkészítésé-inek szenteltük az időt.

Október 13.-án este az evanstoni University Club előtt tartotta meg Apponyi első előadását. A szokott elánnal, magával sodró meggyőző erővel beszélt, fényes ékesszólással világítva rá a tarthatatlan középeurópai helyzetre és argumentumaival annyira meghódította a közönséget, hogy mikor egy fiatal cseh tanár, aki francia nyelvet tanít, meg akarta tá-

madni felszólalásában Apponyit, a közönség nem akarta szóhoz engedni.

”How does he dare to talk when he's not even invited” (Hogy mer beszélni, amikor még csak meghívást sem kapott) — kiáltották.

Apponyi ezzel csillapította le a felingerült embereket:

”Gentlemen, may I invite him to talk?”

Apponyi szavai roppant hatást keltettek, a cseh tanár megkapta a szót. Beszélt. A kisebbség elnyomatását panasztolta fel a régi magyar, különösen az Apponyi rezsimje alatt. Csöndben taps nélkül hallgatták végig. Utána újra Apponyi beszélt. Félórás beszédet mondott és ebben teljesen legázolta, letiporta a cseh tanárt, ami a hallgatóság sorában láthatólag őszinte örömet és meglepedést keltett. A felszólaló cseh tanár természetesen cseh propaganda utasításra jelent meg Apponyi előadásán. Kárt azonban csupán missziójának okozott.

Másnap, október 14.-én vasárnap ugyancsak Evanstonban a presbiteriánus templomban a prédikáció után jutott rendkívüli szónoki alkalomhoz gróf Apponyi Albert. A szószékről beszélt. Kitűnő hangulatban volt és a szokottnál is ragyogóbb beszédet, valóságos prédikációt tartott a béke filozófiájáról, az emberszeretetről és a trianoni szerződésről.

Beszéde mélységesen megindította a hallgatóságot. Az amerikai pap, aki néhány szót szolt a beszéd után, megáldotta Apponyit, megáldotta munkáját és Isten segítségét kérte a magyar kérdés szerencsés és boldog megoldásához. Kevés meghatóbb mozzanata volt Apponyi egész harmadik útjának.

Délidőben William T. Mason vendégei voltunk Evanstonban. Mr. Mason nagy segítségünkre volt a chicagói felolvasások rendezésénél.

A harmadik előadást Chicago egyik külvárosában, Wilmet metodista templomában tartotta Apponyi. Az istentisztelet tartó pap mutatta be és néhány szóval vázolta azt a heroikus küzdelmet, amelyet Magyarország folytat. Apponyi csodálatos beszédet mondott itt is és teljesen meghódította a hall-

gatóságot. Annál-érthetőbb ez, mert a vallásos pszichológia is nagyon előkészítette a megértés útját a szívekhez. Apponyi úgy jelent meg a szószéken, mint a megsértett igazság apostola, aki az Isten házában kér segítséget és orvoslást azok ellen a valóban égbekiáltó bűnök ellen, amiket Trianon szimbolizál.

A negyedik előadás a Council of Foreign Relations előtt hangzott el azután a luncheon után, amelyet Apponyi tiszteletére rendezett ez a külügyi kérdésekkel foglalkozó előkelő testület. Apponyira való tekintettel második díszvendégnek meghívták Charles G. Dawest, az Egyesült Államok mai alelnökét, aki akkor a Dawes tervezeten dolgozott. Természetes, hogy ilyen körülmények között a két államférfiú eszmecseréje rendkívül érdekes és jelentőségteljes volt.

A Council of Foreign Relations meghívásáért Mrs. Colliernek, a testület igazgatójának és Mr. Hutchinsonnak tartozunk köszönettel.

Apponyi chicagói tartózkodásának legérdekesebb etapja azonban csak ezután következett. A chicagói Association of Commerce október 16.-án a La Salle szállóban luncheot rendezett Lloyd George, Anglia volt miniszterelnökének tiszteletére. A nagy angol államférfiú vendégképpen járt Chicagóban. George A. Buckley, a chicagói Herald and Examiner kiadója és titkára, Thomas Beesley meghívást eszközölt ki erre a luncheonre Apponyi és e sorok írója számára. Mindketten azt óhajtották demonstrálni ezzel, hogy nem csak nagy tisztelői Apponyinak, hanem barátai Magyarországnak is. Mikor Apponyi a teremben megjelent, hat láb magas alakja és impozáns megjelenése azonnal magára hívta mindenkinek érdeklődését. Lloyd George rögtön felemelkedett helyéről, elébe sietett gróf Apponyi Albertnek, kezét nyújtott és látható melegséggel üdvözölte. Több mint kétezer főnyi közönség volt jelen, amely ebben a kézszorításban egy új békekötés szimbólumát látta Trianon után, ahol a béketárgyaló asztal mellett Lloyd George mint bíró állott szemben Apponyi Alberttel, aki a legyőzött Magyarország képviselőjében megjelent.

Lloyd George úgylátszik hangsúlyozni akarta azt az örö-

möt, amelyet a magyar grand old man-nel való találkozása kiváltott belőle, mert kemény harsogó hangon jelentté ki:

I consider Count Apponyi for one of the most brilliant statesmen of Europe". (Én Apponyi Albertet Európa legbrilliansabb államférfiai egyikének tartom.)

Az amerikai közönség felállott e szavak után és percekig tartó tapssal fogadta Lloyd George szavait, amelyek élénk kommentárookra találtak nemcsak az egész amerikai, de a világ sajtó minden részében is.

A találkozás szép emlékébe csak egy körülmény vitt diszharmóniát. Ezt a körülményt meg kell említeni azért, mert Lloyd George magánegyéniségét világítja meg azon a ponton, ahol a nyilvánosság előtti színészkedésre, amelynek ő a legnagyobb mestere, már nem nyílt alkalom. Apponyi a találkozás után levelet irt Lloyd Georgenak és rövid találkozásra kérte fel. A találkozás annál könnyebben megtörténhetett volna, mert Lloyd George ugyanabban a szállodában lakott, mint mi. A levélre azonban egyáltalán nem érkezett válasz. Apponyit nagyon bántotta ez. Mikor a dologról értesültem, azonnal felkerestem Lloyd George titkárát, akivel az ebéd során megismerkedtem. Meglepettnek látszott, azt mondotta, nem kapták meg a levelet, nem tud semmit a dologról.

A chicagói tartózkodás utolsó eseménye az a látogatás volt, amelyet Apponyi George R. Buckleyval Chicago polgármesterénél tett. A polgármester láthatólag megtisztelve érezte magát a látogatással.

Október 17.-én elhagytuk Chicagót és Ann Arborba utaztunk, ahol a michigani egyetem hívta meg előadás tartására Apponyit. Itt kereste fel Apponyit Nicholas M. Alter egyetemi tanár, kitűnő belgyógyász, aki — magyar ember és kitűnően beszél még magyarul. A michigani egyetemen volt katedrája, (jelenleg a den veri egyetemen ad elő) és természetesen külön lelkesedéssel hallgatta Apponyi rendkívül értékes előadását a nagyszámú diákhallgatóság előtt, amelynek soraiban magyar diákok is foglaltak helyet.

A magyar ügy propagálása még azon az ebéden is folyt, amelyet az előadás után dr. Reeves, a politikai tudományok

tanára adott Apponyi tiszteletére és amelyre nemcsak a tanári kart, hanem a helyi küldöttségeket is meghívta.

Lansingban is tervbe volt véve egy előadás. A canadai meghívások erősen közelgő dátuma miatt azonban a lansingi mezőgazdasági főiskolán teendő látogatásra azt az elrendezést találtuk, hogy a főiskola növendékei, úgyszólván testületileg átrándultak Ann Arborba és így Apponyi egyszerre hozzájuk is beszélt, sőt az előadás után még külön néhány magyar szót intézett az egyetem magyar hallgatóihoz.

APPONYI MEGNYERI MAGYARORSZÁG- NAK CANADÁT

Az ann arbori látogatás után az amerikai út újabb rendkívül érdekes fejezete következett. Még az éjjel — Apponyi csodálatosan bírta az éjjeli utazások fáradalmait is, — Canadába utaztunk. Toronto volt az első állomás. A pályaudvaron J. B. MacLean ezredessel, a MacLean Publishing Company elnökével az élén előkelő küldöttség várt, amelyben többek között ott volt E. H. Wilkinson, az Empire Club elnöke, dr. Mavor, a torontói egyetem tanára, a canadai kormány hivatalos képviselője, a Canadian Pacific egyik igazgatója és sokan mások. MacLean ezredes egy év óta működött közre abban a munkámban, amely Apponyi harmadik amerikai útját készítette elő. Rendkívül befolyásos, tekintélyes ember, akinek kétségtelenül igen nagy szerepe volt abban, hogy Apponyi Canadában is roppant sikert aratott. Canadában ugyanis egészen mások voltak abban az időben még a viszonyok, mint az Egyesült Államokban. A háborús szellem koránt sem aludt ki annyira, ami logikus is volt, mert hiszen a canadai csapatok a háború kezdetétől fogva ott voltak a fronton s a híres amiensi áttörésnél éppen az a Sir Arthur Currie tábornagy, a montreali Mac Gill University mai elnöke vezette őket, aki Montrealban vendéglátó házigazdánk volt. Sir Arthur Currie a legtipikusabb, a legérdekesebb háborús karrierek egyikét futotta meg, amiről azért kell pár szóval megemlékezni, mert ő, aki a Mac Gill egyetem élére került, soha nem volt tanügyi férfiú. Ingatlan kereskedelemmel foglalkozott, amikor mint tartalékos őrnagyot a frontra szólította a háború. Rendkívüli képességei a fronton is érvényesültek és felkeltették az

angol hadvezetőség figyelmét. Fokról fokra lépett elő, rendkívül gyors tempóban. Mire a fegyverszünet bekövetkezett, már Sir Arthur Currie és tábornagy volt a montreali ingatlan kereskedő. Szolgálatait értékesíteni akarta a békés Canada számára is a kormány és mert Sir Arthur Currie rendkívüli szervező képességről és nagy ékesszólási adományokról tett tanúbizonyságot, a MacGill egyetem élére állította. Az ingatlankereskedőből lett tábornagy és a tábornagyból lett egyetemi elnök nagyszerű teljesítményeket mutatott fel ezen a fronton is és az egyetem tekintélyének öregbítéséhez nagy adalékkal járult. Érdekes ez különösen azért is, mert világhosszú vet arra az amerikai felfogásra, hogy az egyetemek élére praktikus, szervező képességgel felruházott férfiakat kell állítani..

De hogy visszatérjünk Torontóba, Apponyi mint MacLean vendége a York Clubban szállott meg, Mária grófnő MacLeanék villájában talált bájos otthont, engem pedig Sir Robert Falconer, a torontói egyetem elnöke látott vendégül az egyetemen.

Torontói tartózkodásunk programja nagyon szép és gazdag volt. Október 18.-án reggel az Empire Club E. H. Wilkinson elnöklete alatt villásreggelit adott. A klubnak mintegy nyolcszáz tagja volt jelen, a főasztalnál Apponyi mellett a canadai társadalom színejava volt jelen. Apponyi a miniszterelnök és a torontói érsek között ült. E. H. Wilkinson meglehangú bemutató szavai után Apponyi "Social and Economic History of Hungary" címen tartott előadást. A rendkívüli hatást, amit a beszéd kiváltott, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a klub MacLean ezredest örökös disztagjává választotta hálából azért, hogy a klubot ahhoz a kitüntetéshez juttatta, amit Apponyi látogatása és előadása jelentett. MacLean ezredes megmutatta a levelet, amelyben a klub tudatta elhatározását. Apponyit rendkívül meghatotta ez a levél. Valóban nagy jelentősége is volt, mert az ántánt-érzelmű klub elismerése voltaképpen Apponyinak szólt, nagy vitát váltott ki a sajtóban és úgyszólván forduló pontot jelentett a canadai közfelfogásban.

Az előadás napjának estéjén MacLean ezredes és neje

ebédet adtak villájukban. Az előkelőségek között fel kell említeni egy párnak a nevét, így MacNeal torontói érseket, Arthur Meigham miniszterelnököt, a canadai politikai élet egyik legtekintélyesebb tagját, Drury volt miniszterelnököt, Goldie minisztert, akinek apja magyar mintára tervezte meg a canadai malomipart, Sir Hugh Poynter Baronetot, Baldwin angol miniszterelnök unokatestvérét és canadai képviselőjét, Sigmund Samuel Robb bevándorlási és gyarmatügyi minisztert, Sir Mulock legfőbb ítélőszéki bírót, Sir Robert Falconert és Prof. Mavort. Az ebéd alatt természetesen Magyarországról folyt legsűrűbben a beszélgetés. MacLean ezredes felköszöntötte Apponyit. Apponyi sziporkázó szellemességgel beszélt és egészen magával ragadta az előkelő társaságot.

Egy indiszkrét anekdotát is beszűrhatok itt talán. Arthur Meigham miniszterelnök, a canadai liberálisok vezére így jellemezte Anglia, Franciaország és Amerika politikai magatartását:

”England never remembers,
France never forgets,
America never knows.”

(Anglia sohasem emlékszik, Franciaország sohasem felejt, Amerika sohasem tud.)

Október 19.-én MacLean ezredessel együtt látogatást tettünk az Upper Canada College ünnepélyén. Az ünnepélyt Sir Arthur Currie nyitotta meg. Apponyi is beszélt a közel kétezer főnyi hallgatóság előtt és szavaival nagy hatást váltott ki.

Délután a Women's University Club rendezett fogadtatást. Jelen volt Toronto egész előkelő hölgyközönsége, továbbá egyetemi tanárok és társadalmi kitűnőségek. Mrs. Buchanan, a klub elnöknője, fogadta és üdvözölte Apponyit, aki természetesen ezt az alkalmat sem mulasztotta el, hogy magyar propagandát csináljon.

Este Sir Robert Falconer, a Toronto University elnöke adott díszebédet Apponyi tiszteletére a York Clubban. Utána az egész társaság felkerekedett és az egyetemre ment, ahol Apponyi egyik legnagyobb canadai előadását tartotta meg.

Sir Robert Falconer Apponyi tiszteletére két tanár tár-

sával együtt a szokásos angol egyetemi palástba öltözött és rendkívül meleg szavakkal mutatta be a nagy magyar vendéget és méltatta érdemeit.

Apponyi a Népszövetségről beszélt. Előadásának magva az volt, hogy a békeszerződések egyetlen kielégítő sikere a Népszövetség megalakítása.

— A Népszövetség a század legnagyobb ideáljainak egyike, — mondotta —, de nem szabad tőle túl sokat várni. A nemzetközi hadsereg a Népszövetség égisze alatt csaknem lehetetlen, azért "csaknem" mert olyan időket élünk, amikor sem mire nem lehet azt mondani, hogy lehetetlen. A morális hatalom azonban hatékony lesz a legtöbb esetben és a nemzetek nagy része nehezen fog tudni ellenállni neki. Amennyire azonban nem szabad lebecsülni ezt a hatalmat, éppen annyira nem szabad túlbecsülni sem.

Kritizálta ezután Apponyi a Népszövetség alkotmányát, amelybe szerinte nem a kormányoknak, hanem a nemzeteknek kell delegátusokat küldeni. Az Interparlamentáris Uniót kellene népszövetségi kamarává átváltoztatni. Az egyhangú szavazatban való babonás hitet is száműzni kellene. Hogy lehet egyhangú szavazatra jutni olyan kérdésekben, amelyeket illetőleg megoszlanak az érdekek. A Liga tehetetlensége nagyrészt ebből a forrásból származik. A legfőbb defektusa a Népszövetségnek azonban az, hogy pacifista struktúra olyan fundamentumon, amelyet nem pacifista ideálok inspiráltak. A békeszerződéseket nem az igazi békecsinálás szellemében kötötték. Az emberi természet olyan, hogy nem bír el bizonyos mennyiségű hatalmat konfúzió nélkül, anélkül, hogy el ne veszítené a megkülönböztető képességet a között, ami lehetséges és ami nem. Napóleonnak is ez volt a hibája és ezért bukott meg. Ami azonban áll az egyénekre, áll a nemzetekre is. Az állandó béke azon múlik, hogy képes lesz-e a Népszövetség korrigálni a békeszerződések hibáit.

Apponyi beszédét több mint megszokott ovációkkal fogadták. Az ünneplés messze túllépte a szokásos kereteket. Itt is voltak jelen magyar diákok és egyszerű ontarioi magyarok. Egyikük üdvözölte is Apponyit. Egyszerű szavakkal angolul ezeket mondotta:

”Tízezer canadai magyar nevében vagyok itt Ontarióból. Szeretjük szülőföldünket, Magyarországot, de jó angol állampolgárok is vagyunk és hozzájárulunk a magunk mértékével ennek az országnak a prosperitásához. Sohasem fogjuk elfelejteni a földet, amelyen mint gyerekek játszottunk és ez a szeretet az anya iránt sohasem fog megszűnni.”

Az egyszerű magyar földműves sorsból kicivilizálódott ember idarabos angolsága mély hatást tett a hallgatóságra.

Az október 20.-Í napot pihenéssel töltöttük. Délután dr. Mavor, aki Magyarországon is járt, fogadtatást rendezett házában Apponyi tiszteletére. Magyar művészi szórakozásról is gondoskodott. Kress híres hegedűművész adott elő néhány számot nagy hatással.

Este a York Clubban MacLean ezredessel ültünk a varésoraasztal mellett. Ott volt Prof. Banting, az insulin világhírű feltalálója.

Érdekes megemlíteni, hogy a torontói egyetemnek saját színháza van, amelyben magas színvonalú előadásokat és koncerteket tartanak. Ottlétünk alatt Chaliapin énekelt. Általában mély impressziót tett Apponyira, hogy az egyetem Amerikában társadalmi központot jelent és ezzel fokozott jelentőséghez jut.

Október 21.-én vasárnap dr. MacNiel torontói érsek palotájába voltunk hivatalosak. Reggeli előtt a házikápolnában fényes segédlettel maga az érsek celebrált misét. Ez volt a torontói érsek, az egyházfejedelem hódolata Magyarország legnagyobb fia előtt.

Nemsokkal utóbb a torontói állomáson találtuk magunkat. MacLean ezredes kirándulást rendezett Niagara Fallsra. Niagara Fallsra dr. H. Y. Grant szemorvos professzor, Canada egyik legrégebbi családjának a sarja várt reánk és a káprázatos pompájú vízesés megtekintése után villájában luncheont adott Apponyi tiszteletére.

Este újra Toronto, másnap búcsú és utazás Montreal felé.

A montreali állomáson Hann főkonzul és Sir Arthur Currie tábornagy megbízásából Boovy ezredes várt reánk. A tábornagy október 23.-án a Mount Royal Clubban villásregge-

lit adott, amelyen többek között ezek az előkelőségek voltak jelen:

Prof. dr. Adams, a MacGill University alelnöke,
 Sir F. William Taylor, a Bank of Montreal general manager,
 Dandurand canadai miniszter,
 G. W. McConnell,
 Prof. dr. B. Willams,
 W. Mitchell volt miniszter,
 Sir Herbert Holt, a montreali Royal Bank elnöke,
 B. W. Beatty, a Canadian iPacific Railway elnöke,
 Boovy ezredes,
 McDonnel őrnagy, a National Trust Company manager,
 White szenátor,
 Sir W. Meredith, a Bank of Montreal elnöke,
 Lord Shaughnessy, a Canadian Pacific Railway elnöke,
 Sir Arthur Currie tábornagy, a MacGill University elnöke.

A társaság már együtt várt, amikor Sir Arthur Currie tábornaggal megérkeztünk. A bemutatkozás és helyfoglalás után a tábornagy meleg szavakban üdvözölte a nagy magyar vendéget, kijelentvén, hogy az ő jelenléte, csakúgy mint Torontóban, nagyban hozzá fog járulni Magyarország helyzetének helyes megértéséhez, ami igen kívánatos.

Apponyi azonnal nagy beszéddel válaszolt és nemcsak argumentumaival, hanem kifejezéseinek mindenkit meglepő választékosságával, átfogó tudásával is nagyon meghódította hallgatóit.

Este Sir Arthur Currie tábornagy csaknem a teljes tanári kar élén fogadta Apponyit a MacGill egyetemen. A hallgatóság sorában elhelyezte a maga embereit a kisantant canadai ügynöksége.

Apponyi azzal kezdte a beszédét, hogy teljes tudatában van a kényes helyzetnek, amit beszéde, mint az angolok volt ellenségéé, teremt. A háborús szellemnek azonban el kell ülnie és diadalmaskodni kell a béke szellemének a nyugati civilizáció biztonsága érdekében. Az állandó béke és a zavarta-

laan munka kilátásai gyöngébbek ma, mint a háború előtt voltak. Elemezte a békeszerződésekkel teremtett helyzetet és a közép-európai hatalmak összeomlásához érve, meleg elismeréssel adózott Lloyd George államférfiúi bölcsességének azért a Chicagóban tett kijelentéséért, hogy "az egyoldalú diktatúra nem használ egyik félnek sem." Az általános lefegyverzés nem volt univerzális. Magyarországon csak harmincötezer ember áll fegyverben, míg a kisantant félmillió katonát tart és akármelyik pillanatban besétálhat az országba. Elvégre azt még se lehet mondani, hogy az egyik állam csupa anyagokból, a másik csupa csirkefogókból áll. A helyzet e tekintetben is lehetetlen. A magyar közvélemény azonban türelmesen várja a háborús mentalitás átalakulását és nagy hálával viseltetik Anglia iránt amelynek köszönhető, hogy anynyira-amennyire, baráti lett a szomszédokkal a viszony. Nem akarok levonni semmi konklúziót. Nem leckét adni jöttem önöknek, csak bizonyos tényeket akartam önök elé terjeszteni. És azt se várom, hogy mindnyájan adjanak nekem igazat. Gyerekes dolog volna feltételezni ezt és én kevésbé becslném önöket miatta.

Apponyi megkérdezte nagy tetszéssel fogadott beszéde végén, hogy van-e valakinek kérdezni való ja. Egy fiatal tót diák állott fel elsőnek és támadta Apponyit nemzetiségi politikájáért. Hátról ült, Apponyi nem hallotta jól, ezért az emelvényre kérette, ahol a fiatalember rettentő lámpalázat kapott és tökéletesen elvesztette a fejét, amikor a magyar publikum részéről felhangzott egynehány parancsoló "shut up" (fogd be a szád).

A következő ellenfél már jobban támadott. Egy dr. Caldwell nevű ottani egyetemi tanár volt. A szlovák eszme történeti fejlődéséről beszélt és beszámolt Hlinkával való személyes találkozásáról. Ez a kitérője adta meg a rést, amelyen Apponyi halálos csapást mérhetett rá. Válaszában ugyanis arra mutatott rá, hogy abban a Szlovákiában, amelyről dr. Caldwell beszélt, Hlinka és társai, akik annak idején az elszakadás legerősebb hívei voltak, olyan szlovák többséget juttattak a parlamentbe, amelynek legfőbb programja a cseh iga alól való felszabadulás kivívása.

Sir Arthur Currie búcsúztató szavaiban szintén reflektált dr. Caldwell beszédére és azt kérdezte:

”Vájjon az Egyesült Államok negyvennyolc állama el-tűrné-e azt, hogy az iskoláiban hivatalos nyelv gyanánt más tanítsanak, mint angolt. Van-e még olyan ország a földön, amelyben több népfaj és több nyelv találkozna, mint Amerika! Vájjon nem megférnek-e a legjobban egymással! És az iskoláiban csak egy nyelvet tanítanak”.

Ezután köszönetet mondott Apponyinak, hogy eljött a messze Canadába, hogy terjessze a felvilágosítás misszióját egy legyőzött ország helyzetéről. Közelről érint ez bennünket — mondotta — mert bennünk is van szív.

Currie tábornagy elérzékenyült, hangja rezgett a meghatottságtól és ez úgy átragadt a hallgatóságra, hogy valóságos orkánszerű tapssal fogadták szavait.

Október 24.-én reggel Lemieux, a canadai képviselőház elnöke és Dandurand miniszter tisztelő látogatást tett a Ritzben Apponyinál. Apponyi velük is Magyarország mai helyzetéről, a változatosság kedvéért francia nyelven folytatott eszmecsere, miután francia canadai volt a két államférfi. Apponyi sohasem mulasztott el megnyerni valakit a magyar ügy számára, ha arra alkalma nyílt.

A reggeli sajtó teljes terjedelmében hozta Apponyi beszédét. Támadások is voltak, amin azonban csodálkozni egy volt ellenséges országban legkevésbé sem lehetett.

A Canadian Women's Club előtt beszélt a Windsor Hotelben adott luncheon Canadában utoljára Apponyi.

Mrs. F. H. Pitcher elnök mutatta be. Apponyi természetesen elsősorban a nők politikai hivatásáról beszélt és arra mutatott rá, hogy az engedékenység és kölcsönös jóakaraton mennyi tennivaló vár reájuk. A Népszövetség ezt a célt volna hívva megtestesíteni és ezért szimpatikus világításban kell hogy álljon a nők előtt. Konklúzióképpen azt jelentette ki, hogy a közvélemény evolúciójának növekvő morális erejétől várja annak a korszaknak eljövételét, amikor a hazafiság nem a másik nemzet gyűlöletének formájában fog jelentkezni.

Érdekes, hogy a lunch alkalmával a főasztalnál dr. Cald-

well mellé kerültem, aki előző nap megtámadta Apponyit. Dr. Caldwell barátságos beszélgetés során beismerte, hogy Apponyi a legmeggyőzőbb szónok, akivel találkozott és hogy ő nem jól ítélte meg a felvidéki tótok helyzetét.

Nem érdektelen fölemlíteni, hogy lovag Hann, a montreali magyar kir. főkonzul panaszkodott, hogy a montreali társadalom hidegen bánik vele, ami természetesen nem az ő rokonszenves egyéniségén, hanem inkább az antant háborús propagandájának még ki nem aludt gyűlölködésén és "kedves" ántántbeli konzuli kollegáinak "szeretetreméltóságán" múlt.

Apponyi, midőn ezt elmondottam neki, leült és levelet írt Mrs. Pitcher, a canadai hölgyek klubja elnöknőjének, amelyben udvariasan megértette vele, hogy reméli, hogy a montreali magyar kir. főkonzul is meg van hívva a villásreggelire. Konzulunk ott is volt és igazán gyönyörködtem, hogy mily kedvesen bántak vele a montreali dámák. Több helyen cselekedett így Apponyi.

Érdekes megfigyelésként szögezhettem le, hogy a kisan-tant érdekének canadai zászlóvivői legtöbbször a francia nyelvtanárok sorából kerülnek ki. A hivatalos canadai kormány mindvégig a legmesszebbmenő udvariasságot tanúsította Apponyival szemben. A vám- és bevándorlási hatóságok külön utasítást kaptak, hogy ne molesztáljanak bennünket. A hatóságokhoz, amelyekkel dolgunk akadt, mindenütt külön levelekkel láttak el.

A canadai útleírás befejezéseként pár szóval le kell szögezmem, hogy Apponyi tökéletesen elérte a maga elé kitűzött célt itt is. Határozottan észlelhető volt, hogy új közvélemény kezd kialakulni Magyarországgal szemben. Apponyi, aki ellenzéki politikát folytat, külföldön csak egy célt tartott szem előtt: azt, hogy Magyarországot minél kedvezőbb színben állítsa a nagy világ nyilvánossága elé. Mint ő maga többször jelentette ki nyíltan a hozzástető újságírók előtt:

"Kritikát odahaza gyakorlunk az illetékes fórum előtt, a külföldön azonban csak emberszeretet, hazaszeretetet és magyar összetartást ismerek."

Tanulhatnának ebből az emigráció Amerikában élő képviselői.

ÚJRA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Montrealból október 24-én este indultunk vissza New York felé. Az éjszakai utazás fáradalmi cseppet sem viselték meg Apponyit és másnap teljes frissességben jelent meg a new yorki City College mintegy kétezer főnyi hallgatósága előtt. Az egyetem bejáratánál dr. Mezes, a City College elnöke fogadta Apponyit. Az óriási gót stílusú auditoriumban orgonaszó búgott, amikor beléptünk. Egy Liszt darabot játszott a művész és a zenei emóciók és Liszt emléke annyira meghatották Apponyit, hogy elérzékenyült hangulatában talán a legszívhezszólóbb beszédét tartotta egész amerikai tartózkodása alatt.

Prof. Duggan mutatta be Apponyit és bevezetésül a Bibliából olvasott fel egy fejezetet. A fejezet arról szólt, hogy bíró nem ítélt meg egyoldalúan, meg kell hallgatni az összes érdekelt feleket és ha áll ez az egyénekre, áll ez a nemzetekre is.

Németország rekonstrukciója — mondotta többek között Apponyi — nem öleli fel teljesen az európai rekonstrukciót. Eltakarja azonban talán önk előtt Középeurópa keletének drámai eseményeit. Én éppen egy olyan országhoz tartozom, amely a kulisszák mögött fekszik. Nem tehetek róla, ha az én látásom mélyebbre hatol. Magyarország szenved és elégedetlen a trianoni békeszerződés miatt. Németország lehet centráli problémája Európának, Magyarország azonban a Balkán problémával kapcsolódott össze Trianonban és az európai béke szempontjából ezt a problémát figyelmen kívül hagyni semmi esetben sem lehet.

Apponyi beszéde után dr. Mezes megköszönte a megtisz-

telő látogatást és annak a reményének adott kifejezést, hogy az egyetem falai viszont fogják még látni Apponyt.

Újból felbúgott az orgona, a hallgatóság állva éljenzett és mi felelhetetlen impressziókkal távoztunk szállásunkra a Ritzbe, ahol villásreggelit adtam dr. Duggan tiszteletére, amelyen természetesen Apponyi is jelen volt.

Délután 3:30-kor a Walldorf Astoriában az American Manufacturer's Association közgyűlésén jelentünk meg, ahol Apponyi újra több mint egy órás előadást tartott. Mielőtt a terembe léptünk, aggódva tekintetem Apponyira és megkérdeztem, vajjon nem fáradt-e annyi sok munka után. Mosolyogva rázta fejét és azt mondotta:

”Nem vagyok én öreg. amíg nem leszek a nyolcvanon túl, addig fiatal számba megyek”.

Hozzá tartozik ehhez a kijelentéshez, hogy a Ritzből a Waldorf Astoriába vezető utat nem akarta autón megtenni, hanem gyalog.

Apponyi előadásának nagy jelentőséget adott az a tény, hogy a legmértvadbóbb gyáriparos és kereskedelmi körök előtt hangzott el. A beszéd tárgya Magyarország kereskedelmi és ipari pozíciója volt. Kimutatta Apponyi, hogy kereskedelmi és közgazdasági életünk csaknem minden ága a nyugati kultúra jegyében nevelődött és a nyugati kultúra fundamentumára: a megbízhatóságra van alapítva. A nyugateurópai nagy államok előtt a magyar ipar és kereskedelem, mint ennek a kultúrának utolsó etapja ismeretes. Az angol, francia, német és a többi európai gazdasági tényezők szívesen és bizalommal kötöttek üzleteket, végeztek pénzügyi tranzakciókat Magyarországgal a múltban és fognak végezni a jövőben is, mert a magyar ipar és kereskedelem mindig becsületes és tisztességes volt. Humphrey, az angol követség budapesti kereskedelmi attaséja kormányának küldött jelentésében ki is emelte, hogy az angol nagy tőke, az angol nagy ipar éppen olyan biztosan érezheti magát Budapesten, illetve a kipróbált magyar üzleti világban, mint akár magában Angliában.

Az amerikai nagyipar képviselői nagy figyelemmel hallgatták és erősen megtapsolták Apponyi beszédét.

Apponyi után Ford, Hoover kereskedelmi miniszter ál-

lamtitkára emelkedett szólásra és elismeréssel adózott azoknak az igazságoknak, amiket Apponyi leszögezett. Francis szenátor beszélt még. Mint a szenátusban többször, most is elítélte a békeszerződéseket és megköszönte azokat az értékes információkat, amiket Apponyi adott.

A gyáriparosok szövetsége előtt tartott ezzel a szereplésével Apponyi újabb pillérjét rakta le annak az erkölcsi hídnak, amely Magyarország gazdasági életéhez vezet és amely hidon Magyarország érdekképviselőiteinek járt utat kell teremteni.

A délután folyamán látogatást tettünk az Amerikai Magyar Népszava szerkesztőségében a Union Square-en. A szerkesztőség élén Berkó D. Géza főszerkesztő fogadott bennünket és nagy örömeinek adott kifejezést, hogy a lap új házában üdvözölheti gróf Apponyi Albertet. Megtekintettük a kiadóhivatalt, a nyomdát és hosszabb beszélgetés után, amelyben Apponyi elismeréssel adózott a lap hazafias teljesítményének, búcsút vettünk és szállásunkra távoztunk.

Másnap, október 26-án, Untermyer greystoni kastélyába kísértem Apponyit, hogy zavartalanul pihenhessen és készülhessen esti előadására a közeli Yonkersen. Útközben megakartuk látogatni McAdoo volt pénzügyminisztert és a demokrata párt elnökjelöltjét, akinek lakása, a Plaza szálló utunkba esett. McAdoo azonban fontos konferencián volt elfoglalva és így csak névjegyünket hagyhattuk ott.

Este Yonkers város közönsége előtt jelent meg Apponyi. A Phillipsborough Hallban, ahová az előadás hirdetve volt, ki nem derített okokból a villany egyszerre kialudt. Szerencsére, ez még az előadás kezdete előtt történt. A közönség átvonult egy szomszédos szállodába és nagy érdeklődéssel hallgatta Apponyinak a mai Középeurópáról tartott beszédét, amelyben a nagy magyar államférfiú főként a trianoni békével Magyarországon elkövetett sérelmeket analizálta.

Másnap az Astor szállóban a new yorki magyarok ünnepelték Apponyit. Az Amerikai Magyar Kereskedelmi Kamara háromszáz terítéses bankettet rendezett tiszteletére. A Kamara nevében Kiss kamarai elnök üdvözölte Apponyit és látogatását Kossuth Lajos hatvankét év előtti amerikai útjá-

val hasonlította össze, hangsúlyozva azt, hogy Apponyi Kosuthhoz hasonlóan egy szenvedő, vérbetiport nemzet fájdalmát vitte az amerikai közvélemény elé.

Apponyi — a jelenlévő sok angol vendégre való tekintettel — válaszát angol nyelven kezdte, majd magyarul folytatta. Elmondotta, hogy a szomorúság és öröm érzése egyaránt áthatja a szívét, amikor felszólalhat. Szomorúság fogja el arra gondolva, hogy milyen értékes embereket vesztett el a szülőháza, de az öröm érzései felett, hogy ezek a magyarok milyen hasznos, kiváló polgárai lettek az Egyesült Államoknak. Utalt arra, hogy sokan tették fel előtte a kérdést: mit tehetnek szülőhazájukért. Felelete erre az, hogy legyenek mennél jobb amerikai polgárok, mert ebben a minőségben nagyszerű szolgálatot tehetnek Magyarországnak is.

Beszéde további folyamán fejtegette a nagy nemzetek szerepét, főként Angliáét és az Egyesült Államokét az emberiség történelmében. Hangsúlyozta azonban, hogy a kis nemzeteknek is meg van a maguk rendeltetése, amit a magyar nemzetnek a múltban betöltött szerepével igazolni lehet, mert Magyarország a nyugati civilizáció védbástyája volt a kelet hordáival szemben.

Ezután magyarra fordította át a szót Apponyi. Megköszönte az Amerikai Magyar Kereskedelmi Kamara meghívását és azt a közvetlenül megnyilvánuló szeretetet, amelyet a vendégcsereg vele szemben tanúsított. Kijelentette, hogy ott-hon érzi magát, hiszen magyarul beszélhet és magyar lelkesedéssel fogadják kijelentéseit. Annak a meggyőződésnek adott kifejezést, hogy az amerikai magyarok lelkében, bármilyen messze estek is a szülőhazától, élnek azok az érzések, amelyek megértetik annak fájdalmát és bánatát. Végül azt a reményét szögezte le, hogy az amerikai magyarok szert tesznek majd az amerikai közvélemény előtt arra az egységre, amelynek erejével tehetik a legnagyobb szolgálatot Magyarországnak.

A viharos tapsokkal fogadott beszéd után az Amerikai Magyar Kereskedelmi Kamara főtitkára felolvasta azt a határozatot, amelyet Apponyit a kamara disztagjává választották

és átnyújtotta neki az ezt tanúsító művészi kiviteli diszokmányt, amelyet Pogány Willy tervezett.

Este hallgatólagos szemlélői, közönsége voltunk egy másik magyar propagandának, amely a Broadway csillogó világában folyt. Megnéztük Molnár Ferencz "Hattyú"-ját, amelyet rendkívüli sikerrel több, mint egy évig játszottak Amerikában. Mikor Gilbert Miller, a Frohman Company igazgatója értesült arról, hogy Apponyi ott van a páholyban, feljött tisztelegni. Kérte Apponyit, hogy ismerkedjék meg az előadó művészekkel. A színpad mögé mentünk. Apponyinak sorra bemutatták a szereplőket, akik az estén, mintha csak inspirálta volna őket a legnagyobb magyar jelenléte a legnagyobb magyar író darabjánál, feltűnő lendülettel és tűzzel játszottak. A megtiszteltetésnek, hogy bemutatták őket Apponyinak, valamennyien láthatólag örültek.

Főként azért kell leszögezni Apponyi amerikai látogatásának ezt a momentumát, mert a magyar színpadi szerzők felbecsülhetetlen értékű propagandát folytatnak Amerikában Magyarország számára és igen nagy részük van abban, hogy az amerikai érdeklődés és szimpátia egyre fokozódóbb mértékben fordul Magyarország felé. Azonfelül, ez a propaganda eszköz kivédhetetlenül és speciálisan magyar, mert ellenségeink, a románok, szerbek és csehek legfeljebb csak fogcsikorgató dühvel nézhetik azt a hatalmas térfoglalást, amit a "Hungarian spirit" Amerikában feljegyez.

WASHINGTONBAN AZ ELNÖKNÉL

Október 28.-án Apponyi amerikai útjának egyik legjelentősebb fázisát kezdtük meg. Apponyi is nagy várakozással tekintett ez elé a fázis elé. Teljesen tisztában volt azzal, hogy Magyarország szempontjából washingtoni útja a legfontosabb. Magam is, aki jól ismerem a helyet rendkívül jelentőségeltjesnek tartottam ezt az utat, igen sokat vártam tőle, de meg kell állapítanom, hogy az elért fényes eredmények messze felülmúlták várakozásomat.

Apponyi fogadtatására Széchenyi László gróf washingtoni magyar követ, Pelényi János követségi tanácsos és Hertelendy Andor attasé jelentek meg a pályaudvaron. Apponyi és leánya Széchenyiek washingtoni villájában szálltak meg. Engem Pelényi János és neje látott vendégül. A követség rendkívül értékes munkát fejtett ki abban az irányban, hogy Apponyi látogatásának jelentősége minél jobban kidomborodjék és maradandó impressziókat váltson ki. Az elért sikerek miatt hálával kell erről a munkáról megemlékezni. Maga gróf Apponyi Albert is köszönettel és elismeréssel adózott washingtoni útja végeztével a követség szolgálataiért.

A washingtoni tartózkodás első eseménye egy bankett volt, amelyet megérkezésünk estélyen Mrs. Truxton Beale adott villájában meghívott előkelő közönség előtt. Másnap Apponyi Albert gróf félórás kihallgatáson jelent meg Calvin Coolidge-nál, az Egyesült Államok elnökénél. A világháború óta Apponyi volt az első államférfiú a legyőzött országokból, aki ebben a kitüntetésben részesült. A fogadtatást gróf Széchenyi László eszközölte ki és ő kísérte el Apponyit az elnök színe elé. Ha nem is folytak ezen az audiencián megbeszélé-

sek, ami a dolog természete szerint nem is lett volna lehetséges, mégis igen jelentőségteljes esemény volt, hogy Apponyi mint Magyarország nemhivatalos követe jelent meg a világ leggazdagabb és leghatalmasabb országának első embere előtt, akinek szavától nagyon nagy mértékben függ azoknak az igazságtalanságoknak jóvátétele, amiket Magyarországon elkövettek. Az Egyesült Államok alkotmánya értelmében az elnök nem uralkodik, hanem kormányoz, kormányoz a szó szoros értelmében és akkor, amikor ez a kormányzat ma már nem szorítkozik az Egyesült Államok hatalmi pozíciójánál fogva tisztán Amerika belügyeire, a kormányzati mentalitás kialakulása, amelyhez bizonyára hozzájárult valamivel Apponyi audienciája is, Magyarország számára semmiképpen el nem hanyagolható kérdés.

Dél előtt 11 órakor az Amerikai Vörös Kereszt gyönyörű palotáját látogattuk meg gróf Széchenyi László kíséretében. Az emberbaráti intézmény csodálatos munkáját nem ezen a helyen kell méltányolni, hiszen köztudomású tény, hogy ezrek és ezrek könnyeit szárították fel Magyarországon, ezer és ezer rongyos, éhező gyereket mentettek meg az életnek és azzal az akcióval is, amit védőszárnyai alatt gróf Széchenyi Lászlóné Vanderbilt Gladys indított, kitörölhetetlenül véste be nevét a magyar nemzet hálatartozásainak márvány oszlopába.

Délben Mrs. Lawrence Townsend, az Egyesült Államok volt bécsi nagykövetének özvegye luncheot adott Apponyi tiszteletére. Délután 4 órakor Hoover kereskedelmi miniszter tisztelgő látogatást tett Apponyinál. Egy órával később Mr. és Mrs. Castle, a külügyminisztérium állandó államtitkárának lakásán tea mellett találkozott sok más washingtoni kiválóság, köztük William H. Taft volt elnök és felesége is Apponyi Alberttel. Este pedig gróf Széchenyi László adott fényes vacsorát Apponyi tiszteletére. A vacsorán megjelentek az Egyesült Államok kormányának összes miniszterei és a közélet nagyon sok kiválósága. Érdekes lesz leszögezni legálább az itt következő neveket:

Charles H. Hughes külügyminiszter, Weeks hadügyminiszter, Fali belügyminiszter, Wallace földmivelésügyi miniszter, Davis munkaügyi miniszter, Phillips, Harrison és Adee kül-

ügyi alállamtitkárok, Gibert pénzügyi államtitkár, az azóta elhunyt Bandholtz tábornok, Britten, Linthicum, Connally, Hill, Moores, Brit és Rogers kongresszusi képviselők, Castle állandó külügyi államtitkár, Dulles külügyi osztályfőnök, Martin külügyminisztériumhoz beosztott ezredes, dr. Leo Rowe a Pan-American Union vezérigazgatója, Miller, a Federal Reserve Board alkormányzója, Elgin őrnagyi összekötő tiszt» Ward, Lay, Caldwell és Cardeza new yorki bankárok, továbbá Hibbs washingtoni bankár, Noyés, a washingtoni Evening Star szerkesztője, Simonds, a London Times tudósítója, Hart szerkesztő, valamint a követség részéről Pelényi János, Hertelendy Andor, Mr. Hárman és végül e sorok írója.

Apponyi Hughes külügyminiszter és Weeks hadügyminiszter között ült és különösen az előbbivel folytatott élénk társalgást az egész idő alatt. Hughes óhajára nem voltak szónoklatok a fehér asztal felett. A politikai találkozások rendkívüli fontosságából ez azonban nem vont le semmit. A vacsora tulajdonképen Magyarországnak szólt és az előkelő társaság Magyarország iránti rokonszenvének, Széchenyi László gróf iránti megbecsülésének és mindenekelőtt Apponyi Albert gróf iránti nagy tiszteletének adott megjelenésével tüntetésszerű kifejezést. Nem volt még rá eset, hogy bármelyik kis ország diplomáciai képviselője hazája bármilyen nagy fiának látogatásakor ilyen kvalitású társaságot hozott volna össze.

A vacsora után fesztelen társalgás folyt hosszú ideig. Hughes külügyminiszter és Apponyi egyideig elvonulva beszélgettek. Majd körük csoportosult a kormány több más tagja is. Egy másik sarokban a kongresszusi képviselők tárgyaltak a pénzügyi világ jelenlévő tagjaival Magyarország gazdasági helyzetéről. A házigazda csoportról csoportra járva kedvességével és szellemességével felvillanyozta a társalgást.

Hughes külügyminiszter távozása után a társaság hallani szerette volna Apponyit. A dohányzóban nagy füst volt. A kívánság elől még sem zárkózott el. A füst se vont le semmit ékesszólásából. Beszélt nagyszerűen, mint mindig, tanított, oktatott és propagandát csinált. A trianoni béke a területi megcsonkítások és a kisebbségi kérdés alkották beszédé-

nek gerincét. Szavai nagy hatást váltottak ki és a benyomás — hisszük — maradandó volt.

Másnap Washington nevezetességeit, a Lincoln és Washington Memóriáit néztük meg. Délután 1 óra 30 perckor Pelényi Jánoséknál volt villásreggeli, ahol sok társadalmi kitűnőség volt jelen. Megelőzőleg felkerestük az Ismeretlen Hős emlékművét, ahol Apponyi néhány pillanatig fedetlen fővel és áhítattal adott kegyeletének kifejezést.

Délután 4.30-kor gróf Széchenyi László és neje adtak teát Apponyi tiszteletére villájukban a Massachusetts Avenuen. Ott volt Taft ex-elnök és neje, a diplomáciai kar kiválóságai, sok más előkelőséggel együtt. Este 7 órakor szűkkörű ebédet adott ugyancsak gróf Széchenyi László és neje Apponyi tiszteletére. Ezen a követség tagjai, Mrs. Pelényi és én voltam jelen. Gróf Széchenyi László rövid felköszöntőben üdvözölte Apponyit abból az alkalomból, hogy szülőhazájától háromezer mérföldnyire újra magyar területen van. Apponyi szívélyes szavakban válaszolt.

”Öröm látni, öröm tapasztalni — mondotta — azt a népszerűséget, amely Téged környez és azt a méltóságot, amellyel Magyarország ügyét képviseled.”

Nemsokkal utóbb az egész társaság felkerekedett, hogy ia Georgetown egyetemen meghallgassa Apponyi előadását. A szakadó eső dacára igen nagy közönség volt jelen. Rev. Prof. dr. John B. Creedin a tanári karral és az egyetem tisztviselői a könyvtárban várt reánk. Bevonulásunkat zajos tapssal fogadták. Prof. Creedin Széchenyit, Pelényit, Taftot, több más kitűnőséget és csekélységemet az emelvényen Apponyi mellett helyezett el. A közönség sorában Washington színe-java jelen volt. Felvonultak a diplomaták családtagjaikkal együtt, még a kisantant diplomatái is és ha ők nem is, de a többi közönség a maga teljes egészében viharosan tüntetett az egész este folyamán Apponyi mellett.

Prof. Creedin magasszárnyalású beszédben méltatta Apponyi amerikai misszióját. Arra mutatott rá, hogy Apponyi azért jött Amerikába, hogy a világ fóruma elé vigye azt a sok bajt és szenvedést, amit a békeszerződések okoztak Európában.

Apponyi egyik legszebb beszédét mondotta el. Kelet-Európa mai helyzete volt előadásának tárgya. Magyarország történelmi fejlődésének ismertetésével adta meg szavaihoz a háttérrel, ismertette Magyarország misszióját, amelyet mint a nyugati kultúra, utolsó öröklése mindvégig hűségesen teljesített és rátért a világháborúra, az összeomlásra és a rettenetes békére, amely romba döntötte még azt is, ami a nagy világégés után megmaradt. Beszélte Magyarország földrajzi, topográfiai helyzetéről, amelyet a Gondviselés, a természet, de mindenestre történelmi predesztináció adott az országnak és beszédét, amely megrendítő magaslatokra emelkedett, azzal a történelmi tanulással fejezte be, hogy a békék, amelyek a bosszúállás, düh és elnyomás jegyében születtek, új elégedetlenséget és új háborúságot vonhatnak maguk után.

— Hacsak az Egyesült Államok segítségül nem siet tanácsával és bizalmával, — mondotta — Európa fenyegető gazdasági problémáit nem lehet megoldani.

Prof. Creedin megköszönte Apponyinak a tanulmányos előadást és meleg elismeréssel adózott annak tanításáért és páratlan oratori teljesítményeiért.

Utána Taft volt elnök állott fel és Apponyihoz sietett gratulálni. A hallgatóság erre megújított tapsviharba tört ki.

A könyvtárban az egyetem recepciót rendezett Apponyinak, amelyre meghívták a washingtoni közélet sok kiválóságait. Itt újból melegen üdvözölték Apponyit és sokan kifejezték igaz rokonszenvüket Magyarországra.

Október 31.-én reggel meg akartuk látogatni McAdoo volt pénzügyminisztert. Reggel kellett volna megérkeznie Washingtonba. Nem jött meg” és csak másnap adhatta vissza Széchenyi látogatását, Apponyinak pedig levelet írt, amelyben sajnálkozásának adott kifejezést a látogatás elmulasztása fellett és őszinte csodálatáról biztosította Apponyit.

A washingtoni tartózkodás ideje lejárt. Gróf Széchenyi László, Pelényi János és Hertelendy Andor kikísérték a vonatához. Mielőtt vonatra szálltunk volna, Apponyi újból köszönetét fejezte ki a magyar követnek mindazért, amit érte, illetve Magyarországaért tett és megalégedéssel emlékezett azokról

az eredményekről, amelyeket washingtoni munkásságával már elért.

Apponyiban mély impressziókat hagyott washingtoni tartózkodásunk. Nagy jelentőséget tulajdonított mindannak, ami ott történt. Midőn a vonat kirobogott Washingtonból, e szavakkal fordultam Apponyihoz:

”Amerikai utad Magyarország rekonstrukciójának kezdetét jelenti.”

BALTIMORE ÉS ÚJRA NEW YORK

Legközelebbi állomásunk Baltimore volt. A pályaudvaron Theodore Marburg, az Egyesült Államok volt brüsszeli nagykövete várt bennünket. Az ő házában szálltunk meg. A luncheon, amelyet délben Apponyi tiszteletére adott, jelen voltak Baltimore társadalmi kitűnőségei. A lunch előtt az újságírókat fogadta Apponyi. Utána Baltimoret és környékét tekintettük meg. Az előadás a Johns Hopkins egyetemen délután 5 órára volt kitűzve. Dr. Goodenow, az egyetem elnöke, fogadta Apponyit. Bemutató beszéde méltóságteljes és tisztelettel adózó volt. Ezeknek a bemutató beszédeknek fontosságát ki kell emelni mindig, mert az egyetem elnökei Amerikában óriási befolyást gyakorolnak a közéletre, különösen a közvélemény kijegecesítésére. Az ilyen beszédek tehát joggal a legalkalmasabbak arra, hogy felkeltsék az érdeklődést Magyarország iránt.

Apponyi újból a magyar sérelmekről és Középeurópa viasz állapotairól beszélt. Mint mindig, most is mesterien értett ahoz, hogy ugyanazt a témát új és új látószögből világítsa meg.

A rekonstrukció a békeszerződések alapján csak háborús magatartással indulhat meg. A békeszerződéseket ugyanis nem tárgyalások útján kötötték, hanem diktálták. Beszélni szoktunk általános lefegyverzésről. A nemzetek egyik csoportja valóban le van fegyverezve. A másik azonban militarisztikusabb, mint volt a háború előtt. Magyarország hadserege nem haladhatja meg a harmincötezer főt. Szomszédai pedig ötszázezer fővel nagyobb hadsereget tartanak, mint azelőtt. A békeszerződésekkel teremtett állapotokat csak erő-

szakkal lehet fentartani. Magyarország kétségtelenül a legkevésbé felelős a háborúért, mert hisz a közös koronatanácsban ellene szavaztak volt. Bár Magyarországnak ez a szerepe napról-napra világosabban áll a civilizált világ előtt, egyetlen országot sem sújtottak olyan szigorral, egyetlen országnak sem vették el területe kétharmadát és tízmillió lakosát tizennyolc millióból, minden néprajzi és geográfiai indokolás nélkül.

A nagy tetszéssel fogadott előadást recepció követte Mrs. Williams előkelő baltimorei asszony házában, ahol Maryland állam előkelőségeinek újabb rétegével ismerkedtünk meg.

Este a híres Maryland Clubban dr. Frank G. Goodenow rendezett vacsorát Apponyi tiszteletére. Mintegy hatvan előkelőség volt jelen. A tósztmesteri tisztet Prof. Goodenow töltötte be. Mint világhírű államférfiút üdvözölte Apponyit, akinek felvilágosított beszédeit örömmel kell fogadnia minden intelligens amerikaiak.

— We cannot be kept in the dark all the time — mondotta a tudós egyetemi elnök — és éppen ezért kérjük a legyőzött magyar nemzet e kiváló fiát, hogy tárja elénk országának igazi helyzetét.

Apponyi a felszólításnak apponyiasan tett eleget. Bámultam azt a frissességet és elevenséget, amely egy és félórás lendülettel, ragyogó szónoki fordulatokkal s mélységekkel tele, igaz, őszinte és szívhez szóló beszédében megnyilatkozott.

Mikor később, a beszédre visszaemlékezve, csodálatomat fejeztem ki teljesítménye felett és valósággal pihenési ultimátumot adtam neki, csak annyit felelt:

— ”Kedves gyámom” (tréfásan sokszor így szólított az út alatt), ”das gehört ja zum Geschaef”.

Nem hagyhatom megemlítés nélkül itt azt az érdekes beszélgetést, amely Apponyi és Prof. dr. Flexner, a Rockefeller Foundation képviselője között folyt le. Eredményeként Apponyi megbeszélést folytatott később a Rockefeller Foundation new yorki titkárával, amelyen a budapesti orvosi klinika hiányzó felszerelési cikkeinek, könyveknek és folyóiratoknak megszerzéséről volt szó.

Másnap, november 1-én misét látogattunk a baltimorei

székesegyházban. Dacára az előző nap fáradalmainak, Apponyi reggel hét órára tűzte ki a felkelési időt. Mise után térünk vissza reggelire a Marburg családhoz és tíz óráig beszélgetéssel töltöttük az időt. Marburg — Maryland egyik leggazdagabb embere — irodalmi tevékenységet fejt ki a Nemzetek Ligája ügyében. Könyvet is irt róla, amelyet két kötetben át is adott nekünk.

Marburg és felesége kikísértek az állomásra. Délelőtt 10:30-kor szálltunk a vonatra és a délután folyamán megérkeztünk újra New Yorkba. Újra a Ritzben szálltunk meg. Apponyi azonnal újságírókat fogadott és beszámolt előttük baltimorei élményeiről, amit a sajtó terjedelmesen le is közölt. Este 6:30-kor a Columbia egyetem tanári kara az egyetem tanári klubjában fényes vacsorát adott Apponyi tiszteletére. Prof. Duggan köszöntötte fel Apponyit. Este 8:30-kor átvo-nultunk az egyetem egyik dísztermébe, ahol New York szellemi arisztokráciájának képviselői, tudósai, tanárok, bírák és művészek — mintegy hatszáz ember — előtt Prof. dr. Lindsay, a politikai tudományok akadémiájának elnöke és a Columbia egyetem szociológiai professzora ülvözölte Apponyit, aki frakkban, gomblyukában az aranygyapjas rend jelvényével jelent meg a közönség előtt.

Másfélórás beszédében tanári katedrán képzelte magát s a katedrát brilliánsan töltötte be. Tudományos alapossággal és rendszerességgel tárgyalta témáját és előadásában megvolt az, ami száz tudós előadása közül kilencvenkilencében hiányzik: a művészi forma.

Azzal a hivatkozással kezdte, hogy Smuts angol-bur tábornok, aki huszonkét évvel ezelőtt még az angolok ellen harcolt, az angol birodalom egyik oszlopának bizonyult, mert az angol államférfiak Délafrikában előrelátólag, bölcein teremtették meg a békét: nem tiporták le a búrokat, hanem elismerték az élethez, a szabadsághoz és a fejlődéshez való jogukat, így az angolok katonai győzelmét politikai siker koronázta. Újból beigazolta ez, hogy a bölcs és nagylelkű béke a győztesek javára válik. Napóleont a kétségbeesett népek koalíciója buktatta meg. A mai helyzet hasonlít a napóleoni időkhöz. A reparációval kétségbeejtik a népeket és a jövő

nemzedékeket is örökké emlékeztetik a megaláztatásokra, az erőszakra és az elnyomatásra.

Ezután Magyarország helyzetéről beszélt Apponyi. Az állig felfegyverkezett szomszédok között lefegyverezve, védtelenül áll Magyarország. Ek nem béke, ez az állandó háború állapota. Az egész világ figyelmét fel kell hívni arra, hogy ez az akadály Európa újraépítési munkájának. A nagyhatalmak nem hajtják végre azt, amit békeszerződésekben megígértek. Szó sincs már a nemzetiségi kisebbségek védelméről, a székelyek és rutének autonómiájáról, hírért sem halljuk már a dunai forgalom nemzetközi igazgatásának, még azt sem tartják meg, amit a kegyetlen szerződésben önként elvállaltak. Lehet-e várni ily körülmények között, hogy Magyarország belenyugodjék a mai állapotba? Csak fair és igazságos béke teszi lehetségessé a testvérnemzetek együttműködését és ma a békeszerződés végrehajtásában csak az unfairness, injustice és absurdity uralkodik. Magyarország mégsem gondol semmi erőszakos cselekedetre, hanem a világ közvéleményének kialakulásától várja az elkövetett igazságtalanságok jóvátételét.

Beszéde befejeztével a hallgatóság meleg ünneplésben részesítette a magyar államférfiút.

A következő napot megérdemelt pihenéssel töltötte Apponyi. Este Untermyerék vendégjei voltunk a Metropolitan Operában, ahol Lloyd George tartotta búcsúbeszédét. Nagyon érdekes este volt. Apponyi nagy érdeklődéssel nézett a beszéd elé, amelynek rendkívüli jelentőségét talán ebben az őszinte kijelentésben kell keresni:

"The two English speaking nations of the world must take in hand the lead of the world's reconstruction". (A világ két angol nyelven beszélő nemzetének kezeibe kell venni a világ rekonstrukciójának vezetését.)

Ezzel a kijelentésével az antantra mért Lloyd George hatalmas fejszezsapást s a jelenlévő francia diplomaták és propagandisták lesújtva hallgatták azt az ovációt, amely felharsant ezután a kijelentés után.

Mint érdekes körülményt kell leszögezni azt is, hogy Lloyd George-ot ugyanaz az Irving T. Bush mutatta be meleg

szavak kíséretében, aki Apponyt üdvözölte a New York állami Kereskedelmi Kamara közgyűlésén és ugyanaz a John W. Davis volt londoni amerikai nagykövet és később demokrata elnökjelölt búcsúztatta el, aki néhány nappal később szintén Apponyinak adózott a legnagyobb elismerésekkel.

A Metropolitan Operában lejátszódó események igazolni látszották azt az érzésünket, hogy a francia orientáció napja az Egyesült Államokban leáldozóban van és ezzel a kisantant itt, a világ fóruma előtt, legerősebb támaszát veszti el.

A NEW HAVENI MAGYAROK ELŐTT

November 3.-a újra a pihenés napja volt. Este Apponyi és leánya családi ebéden az én házámban voltak jelen. November 4.-én a connecticuti New Havenben egy magyar egyesület ünnepelte Apponyit. League of Hungarian Citizens of Connecticut ennek az egyesületnek a neve, friss alakulat, amely sokatígérő mozgalommá fejlődhet. Tagjai között az amerikai-magyar társadalom jobb elemei vannak képviselve: tisztviselők, kereskedők, iparosok, orvosok, egyetemi hallgatók, olyanok, akik a lüktetőéletű gyárvárosban lépten-nyomon érintkeznek az amerikai közönséggel. Elnöke John G. Ungvári, egy stamfordi gyár elnökhelyettese, kitűnő angol szónok, titkára Mr. Sabo (Szabó) komoly pozíciójú magyar. A gyűlésre, amelyen Apponyit ünnepelték, természetesen meghívták egész Connecticut állam előkelőségét. Templeton kormányzó táviratban mentette ki magát. Ungvári János beszélt elsőnek, okosan, ügyesen, mint vérbeli amerikai politikus, amint-hogy ez az elem preponderál ebben a magyar alakulatban, amely tehát előrehaladottabb stádiumát képviseli az amerikai magyar életnek, talán a legelőrehaladottabbat az összes magyar kolóniák között, mert asszimilálódott az amerikai politikai élettel, beékelődött abba és így sokkal nagyobb befolyásra tehet szert, mint bármely más organizáció. Mutatta ennek a jól szervezett alakulatnak a súlyát már maga az a tény, hogy Ungvári után a Yale egyetem két legnagyobb celefbritása, Prof. dr. Fisher, a politikai tudományok tanára és Prof. dr. Farnum híres nemzetgazdász tartottak nagyjelentőségű beszédeket. Ott volt még két tudós professzor: dr. Winternitz és dr. Hutchins O'Sullivan, Baird sheltoni polgármester, Pat-

rick O'Mara, a Connecticut Federation of Labor elnöke és sok más kiválóság. A szónokok között szerepelt Tilson kongresszusi képviselő is, aki igen nagy örömét fejezte ki Apponyi jövedele felett.

A beszéd, amelyet a fehér asztal fölött tartott negyven percig Apponyi, meggyőző érvekkel bizonyította a letiport Magyarország igazságtalan szenvedéseit s az igazság és emberiesség nevében szólította fel Amerikát, hogy avatkozzon be Európa ügyeibe és mentse meg pusztulásától a kontinenst.

A beszéd után a magyarok rázendítettek a himnuszra, amit állva hallgattak végig az amerikaiak is, majd Mrs. Josephine Whitney beszélt az amerikai nők nevében és ezzel véget is ért a new haveni ünneplés. A sajtóban viszhangzott a szeretet és tisztelet, amellyel Apponyit fogadták. Természetes, hogy a League of Hungarian Citizens of Connecticut magyar-angolnyelvű sajtó orgánuma, az Egyetértés vezetett valamennyi lap között a hódolatban és tiszteletben Apponyi kiváltságos egyénisége iránt.

MASSACHUSETTSI EGYETEMEKEN

PÁRVIADAL PUPIN ÉS APPONYI KÖZÖTT

November 6.-án újabb turnéra indultunk New Yorkból. A Wellesley egyetemre volt ezúttal meghívása gróf Apponyi Albertnek. A vonaton Apponyi melancholikus hangulatba esett és hirtelen ezekkel a szavakkal fordult hozzám:

— Valószínűleg ez volt az utolsó utam Amerikában. Jobb visszavonulni akkor, amikor még méltó benyomásokat és emlékeket hagyunk magunk után. Irtózatos tévedés lenne bevéválni azt a momentumot, amidőn a megjelenés és szereplés már sajnálkozást váltana ki.

Mély megilletődéssel hallgattam Apponyi szavait. Rög-tőn kijelentettem, hogy túlságosan erős kritikát gyakorol jövő évei felett. Azok az óriási eredmények, melyeket elért, egy újabb turnét követelnek. Az volt azonban az érzésem, hogy Apponyi komolyan gondolja szavait. Azóta, hála Istennek, úgy tudom, hogy Apponyi nem idegenkedik már egy újabb amerikai út gondolatától sem, ami ujjongásra méltó körülmény mindazok előtt, akik tiszta tudatában vannak azoknak a pótolhatatlan szolgálatoknak, amelyeket Apponyi Amerikában tett szülőhazájának, sőt az emberiség egyik tekintélyes csoportjának.

Wellesley állomáson dr. James Professor, a politikai történelem tanára várt reánk. Az egyetemen az elnöknő, dr. Pendelton asszony vendégül látott ebédre, amelyen az egyetem férfi és női tanárai mind megjelentek.

Apponyi előadásának tárgya: "Social and Economic History of Hungary" volt. A trianoni békét elemezte főként. Szavai mély érdeklődést keltettek a nagyszámú és rendkívül intelligens női hallgatóságban.

Külön rohamot intéztek Apponyi ellen az újságírók is, aminek eredménye a másnapi bostoni sajtóban látható volt.

Az éjszakát ismét a vonaton töltöttük, reggel 8-kor már New Yorkban voltunk. Aznap nem volt Apponyinak előadása, csak egy tósztot mondott H. H. Rogers ezredes, a Standard Oil egyik nagy részvényese fiának a házában, ahol ebédre voltunk hivatalosak.

November 8.-án délután 5-kor az Amherst Collegeban tartott Apponyi újabb előadást. Dr. George D. Olds mutatta be Apponyit a szép számú hallgatóságnak, amely a szakadó esőben messze vidékekről sereglett össze Apponyi meghallgatására.

Délután 5 órakor már autón ültünk az egy és félórányira fekvő North Hampton felé, ahol az; Egyesült Államok egyik legnagyobb nőiskolája, a Smith College hívta meg előadásra Apponyit.

Prof. dr. Sidney B. Fay történelemtanárral vacsoráztunk együtt. Prof. Fay "The History of Central Europe" című új könyvön dolgozott éppen akkor és összeköttetésben állott dr. Marcali Henrikkel, Magyarország leghíresebb oknyomozó történettudósával. Apponyi értékes útbaigazításokat adott Fay professzornak, aminek a hatása a megjelent munkában ki is mutatható.

Az egyetem gótikus dísztermében orgonaszó fogadta a belépő Apponyit. Prof. dr. Nielsen elnök egy fiatal lányt szólított fel, hogy beszéddel mutassa be Apponyit a csaknem kétezer főnyi hallgatóságnak. Az elnök bizonyosságot akart ezzel szolgáltatni arról, hogy hallgatósága teljes tudatában van azoknak a rendkívüli kvalitásoknak, amiket vendégükben tisztelhetnek. A fiatal lány pirulva és kis lámpalázzal, de igen ügyesen mutatta be gróf Apponyi Albertet.

Apponyi ismét Magyarország helyzetéről beszélt közép-európai vonatkozásokban. Beszédét számos Bostonból kikül-

dött újságíró is végighallgatta és terjedelmesen referált róla a sajtóban.

Az éjszakát ismét a vasúti kocsiban töltöttük. Ez az út már kissé megviselte Apponyit. Másnap, november 9.-én, Apponyi mégis frissen jelent meg a Town Hallban, a League of Political Education meghívott közönsége előtt, ahol dr. Robert Erskine Ely felkérésére tartott újabb előadást.

A békeszerzések ostromozásával kezdte és csak annyi concesszióra volt az antanttal szembe hajlandó, hogy egy annyira végletekig menő háború és annyira teljes győzelem után pszichológiai lehetetlenség lett volna bármilyen nemzetcsoporthoz, hogy igazságos békét kössön.

Beszélt Magyarország történelmi múltjáról és a háborús felelősség kérdéséről, amelyet Magyarországgal kapcsolatban súlyosan túloztak. Magyarországnak 1914-ben nem volt más választása, mint az Ausztriához és Németországhoz való csatlakozás, minekutána Tisza István gróf miniszterelnök békekönyörgő szavát belefojtották a fegyverek lármájába. Magyarország feldarabolásának sok súlyos következménye volt. Ezek között különösen kiemelendő az, hogy a keleti kultúra fölébe emelkedett — az erőszak árán — egy darab nyugati kultúrának. Magyarország mégsem gondol erőszakos elégtételre, a közvélemény fejlődésétől várja az igazságot és megelégszik egyelőre azzal, hogy rámutat azokra a sérelmekre, amiket ía békeszerződés megtestesít.

Délben Adolf S. Ochs, a New York Times tulajdonos-főszerkesztője luncheont adott Apponyi tiszteletére a Times helyiségében.

Este meglátogatta Apponyit Hamilton Fish Armstrong, a Council of Foreign Relations igazgatója. Azért jött, hogy meghívja Apponyit és személyesen kísérelje el a Council of Foreign Relations díszbédjére Sherryhez. Apponyi természetesen örömmel tett a meghívásnak eleget, nemcsak azért, mert a legjelesebb amerikai politikusok és pénzügyi szakemberek tömörülése ez a testület, amely előtti a világpolitikusok szoktak előadást tartani, hanem azért is, mert Apponyi tudatában volt annak, hogy ellenfelekkel is találkozni fog a fehérasztal felett.

A vitát, amit az estére tervbe vettek, úgy rendezték, hogy Apponyi legyen az utolsó szónok, tehát ő kapja meg a zárszó jogát. Dr. Stepanek volt washingtoni cseh követ volt első szónoknak kiszemelve, másoknak pedig dr. Isiah Bowman, az American Geographical Society igazgatója. Dr. Stepanek azonban utolsó pillanatban lemondott, helyébe dr. Michael Pupin, a Columbia egyetem tanára ugrott be.

A főasztalnál John W. Davis elnökölt mint a Council of Foreign Relations hosszú idők óta működő vezére. Apponyi a volt angliai nagykövet jobbján ült. Másik szomszédja John T. Lamont, G. P. Morgan társa volt. A főasztalnál ült Hamilton Fish Armstrong, Prof. Duggan, Walker G. Hines, a Dunai Bizottság elnöke, dr. Pupin és dr. Bowman, valamint — ha nem szerénytelenség említenem — csekélységem is.

Jelen voltak az összes new yorki lapok képviselői, mert nem volt titok, hogy nagyjelentőségű politikai összecsapás színhelye lesz ez az összejövetel.

Ebéd után John W. Davis ültfözölte igen meleg szavakkal Apponyit. Bemutató beszédével rámutatott arra, hogy bármilyen nézeteltérések forogjanak is fenn a nemzetközi viszonylatok tekintetében, az amerikaiak sohasem felejtik el, hogy az óceán túlsó partján is emberek laknak.

Elsőnek dr. Isiah Bowman beszélt nem sok melegséggel, inkább a földrajz tanár absztrakt szaktudásával. A versaillesi békeszerződés védelmére kelt. Kijelentette és bizonyítani igyekezett, hogy nagyon helyes volt az, amit ő és száznylevane egy földrajzi szaktársa a hosszú békekonferenciákon Franciaországban kidolgozott. Elismerte más szóval azt, hogy őt terheli a felelősség nagy része a mai európai határokért, ami nemcsak mint tény érdekes, hanem fontossággal bírt azért is a beszéd alkalmával, mert megfosztotta őt attól, hogy elfogultatlanságot követelhesen a maga számára.

Utána Walker Hines beszélt és pártját fogta dr. Bowman-nak. A keserű pirulát viszont enyhíteni akarta azzal, hogy dicsérte a magyar faj magas színvonalat és főként saját duna-bizottsági munkájának adózott sok dicsérettel, amiben viszont szintén egyedül állt.

Utána következett az este főszónoka, gróf Apponyi Al-

bert. Tekintettel arra, hogy a kisantant számos diplomáciai képviselője volt jelen, a szomszéd államokról kezdett beszélni. A háttér a nyugat és kelet történelmi fejlődésével vonta meg. Rámutatott a Magyarország és szomszédai közötti különbségekre, aminél Prof. Pupin hevesen rázta a fejét. Kijelentette, hogy Magyarország sohasem fogja véglegesnek tekinteni a békeszerződésekkel teremtett helyzetet, de lemond minden erőszakosságról a diadaltól megrészegült hatalmakkal szemben, mert az elégtételnek az evolúcióval kapcsolatos kiigazodásokkal kell elkövetkeznie minden civilizált nemzetnél és ma Magyarország, ha tűrhetővé akarja tenni életét, nem is tehet mást, minthogy hűségesen végrehajtja a békeszerződéseket.

Apponyi beszéde rendkívül magas oratori színvonalon állott mindvégig, borotvaéles logikával boncolta a politikai kérdéseket, csattanós válaszokat adott Walker G. Hinesnek és dr. Bowmannak, ami a pártatlan amerikai többségből mindannyiszor erős tapsokat váltott ki. Beszéde végeztével percekig tartó tapsal ünnepelték, ami már akkor eldöntötte, hogy a győzelem pálmája Apponyié.

Pedig Apponyi után a legveszedelmesebb magyarfaló, Prof. Pupin állott fel John W. Davis felhívására szólásra, hogy Stepanek helyet megtartsa beszédét. Pupin nagyon ki akart tenni magáért. Érezte, hogy ebben a csatában, ha elesik, becsülettel kell elesnie. A párviadalra minden tudásával és szónoki képességével készült fel. Nem rajta múlt, hanem azon a nagy intellektuális és tudományos fölényen, amellyel Apponyi fölébe toronylott és az igazságnak a kivédhetetlen erején, hogy elbukott.

Rendkívüli figyelemmel hallgatta mindenki Pupint, aki keserű hangon írta le gyermekéveit. Écska környékén született a Bánátban. Magyar iskolába járt. Paraszt székéren részt vett apjával a szomszédos városokban a vásárokon. Mindenkit szeretett. Szomszédait komsier-nek hívták, ami annyit jelent: "Dear Brother" — magyarázta angolul. Apja meghalt. Vele rosszul bántak az iskolában a magyar fiúk. Rokonait üldözték a magyar hatóságok és mert önérzete nem bírta sokáig az üldöztetést, elhagyta a földet, ahol született és tizenhárom éves korában kivándorolt Amerikába. Dolgo-

zott, tanult, polgára lett a szeretet és megértés hazájának és hasznos tagja — azt hiszi — a nagy republikának. De kivándoroltak azóta tízezzrel és százezzrel a komsierek is. És azok ma mind itt élnek és boldogulnak ebben a nagy testvérszerető országban. Rátért a kiváltságos osztályok életére és magaviseletére, ami szerinte okozója volt a háborúnak és erősen támadta Apponyinak azokat a szavait, amelyek a nyugati és keleti kultúra közti különbséget magyarázták.

”Not the western or eastern culture are needed, Sir — mondotta Apponyhoz fordulva — but the love of the heart, the sincere understanding of mankind, and humanity is needed there and everywhere on the globe, to my brethren all.” (Nem a nyugati vagy keleti kultúrára van szükség, Uram, hanem szívbeli jóságra az emberiség és emberiség őszinte megértésére mindenütt a földön, minden testvérek között.)

Pupinnak ezeket a szavait nagyon megtapsolták. Apponyi érezte, hogy a beszédnek hatása volt és hogy a támadást ki kell védeni, meg) kell magyarázni, hogyis áll az emigrációs kérdés. Teljes egy óra hosszat beszélt és talán a legjobb, legszebb érveket sorakoztatta fel mindazok közül, amiket Amerikában tőle hallottam.

”Miért ne lehetnék én, — mondotta — azért, mert véletlenül grófnak születtem és egy állítólagosan kiváltságos osztályhoz tartozom vagy tartoztam — ez tulajdonképen nem létezik — éppen olyan demokrata, mint Ön. Miért lenne csak önnek vagy az Ön osztályának kiváltsága az, hogy demokráciának, a demokrácia apostolának mondja magát. Miért ne tehetnék jót felebarátomnak annak dacára, hogy grófnak születtem. Miért ne folytathatnék én harcot az igaz, a tiszta demokráciáért és függetlenségért, ha grófnak születtem is. Ön nagyon jól tudja, hiszen magyar területen született és Magyarország polgára volt egyszer, ha gyermekkorában is, hogy ötvenhárom éves politikai pályám alatt mindig az ellenzékben voltam és pártommal együtt mindig az igazi demokráciáért küzdöttem a parlamentben, ön nagyon hatásosan festette le gyermekéveit. Ez azonban személyes dolog, amit a politikába belevinni nem lehet.

A történelmi tényekre tért rá ezután, amelyeket megha-

misítani nem lehet és kidomborította azt a szerepet, amit Magyarország évszázadokon át mint a kereszténység, kultúra, emberszeretet és demokrácia előharcosa töltött be azok ellen a vad hordák elleni küzdelmekben, amelyek előtt senki és semmi nem volt szent. Az ezeréves küzdelemnek az igazi civilizációért nem lehet az a jutalma, amit Trianon adott és a demokráciáért vívott óriási küzdelem után nem lehet pontot tenni a trianoni fejezettel.

Apponyi szavai rendkívül viharos ovációt váltottak ki. Számosan siettek hozzá kezét szorítani.

John W. Davis gyönyörű beszédben búcsúztatta el és mint Európa egyik legkiválóbb államférfiát és szónokát aposztrofálta. Ezzel az elismeréssel teljessé vált az a harmónia, amelyet Apponyi lelkében kiváltott a Pupin felett aratott győzelem.

Apponyi harmadik amerikai útjának ezután már nem voltak viharosabb események. November 10.-én a League of Political Education újra luncheont adott az Astor-szállóban Apponyi tiszteletére. Apponyi megint beszélt. Nem is tudta volna az ilyen alkalmakat elmulasztani.

Este a Biltmore Hotel egyik dísztermében Hayes new yorki bíbornok tiszteletére bankettet rendeztek a magyar katolikusok, amelyre meghívták Apponyi Albertet is. A magyar kiválóságok egész sora volt jelen. Ott volt Széchenyi László gróf és neje és egy nagy magyar barát, Victor G. Dowling, a new yorki Supreme Court bírása. Apponyit is felkérték szónoklatra a bíbornok és Dowling bírósági beszéde után. A hallgatóság tombolva ünnepelte a nagy magyar vendéget.

Másnap, november 11.-én, Mitchell, a National City Bank, New York legnagyobb bankjának elnöke, long islandi birtokán villásreggelit adott Apponyi tiszteletére.

Este "Kaufman-est" volt a Manhattan Operában Apponyi protektorátusa alatt. S. J. Kaufman az Evening Telegram főmunkatársa. Nem magyar származású, de a leglelkesebb magyar barát az amerikai sajtó számottevő képviselői között. Sokat tett állandóan a magyarokért, minden évben Magyarországon jár és lapjában cikksorozatban számol be tapasztalatairól. Ezek a cikkek nagy értéket jelentettek Magyaror-

szágnak. A Manhattan Operában a magyar gyermekek javára rendezett Kaufman díszelőadást és azért kívánta Apponyi égisze alatt lefolytatni azt, hogy ezzel is fokozza az est súlyát és jelentőségét. Természetes, hogy Apponyi a legnagyobb készséggel ígérte meg megjelenését. Egy előadást halasztottunk el azért, hogy meghallgathassuk azt a huszonöt-harminc amerikai színpadi csillagot, akiknek közreműködését sikerült S. J. Kaufmannak biztosítani. A new yorki színházi világ krémje volt jelen a Manhattan Opera színpadán. Nem csak a programon szerepelt a sok elsősztályú név, hanem egytől egyig meg is jelent mind a színpadon, mindegyik előadott valamit és mindegyik beszélt néhány szót a magyar gyerekekről és a szeretetről, amellyel ügyüket fel kell karolni, könnyeiket fel kell szárítani. Az előadás éjfél után egy óráig tartott, Soha még közönség olyan gazdag programot nem kapott, mint ekkor. A bevételek a költségek leszámítása után arra a célra jutottak, amelyre szánták. S. J. Kaufman személyesen vitte át a pénzt és ellenőrizte Magyarországon, hogy ott enyhítse a szükségét, ahol az valóban a legnagyobb. Azóta Kaufman még szorosabbra fűzte a magyarsághoz való viszonyát azzal, hogy egy budapesti leányt vett el feleségül.

A BÚCSÚBESZÉD ÉS A BÚCSÚ

Elérkezett november 12.-e, a búcsú napja, amely pontot volt hivatva tenni Apponyi eseményteljes harmadik amerikai tartózkodása után.

A délelőttöt a Ritz-szállóban töltötte Apponyi. Fogadta az újságírókat. Eközben kedves incidens játszódott le. Apponyi észrevette, hogy a fürdőszobában égve felejtette valaki a villanyt. Bosszankodó hangon jelentette ki:

”Itt nem tudnak takarékoskodni a világítással.”

Odament és lecsavarta. Aztán elmosolyodott. Egyszerre eszébe jutott, hogy egy pazar amerikai hotelben van. A következőket jelentette ki:

”Jómagam ugyan nem vagyok gazdag ember, mindamellett olyanok a körülményeim, hogy elfogadható életet élek. Telik fűtésre, világításra, élelemre. De amikor ezt a villamoslámpát világos nappal égni látom, akaratlanul is nyomorgó, nélkülöző, szenvedő honfitársaimra kell gondolnom, a tanárookra, bírákra, művészekre, kormány hivatalnokokra, akiknek fűtetlen szobában kell eltölteniök a telet és így érthető, hogy a takarékoskodás elvének megsértését látom ebben a villanyfénnyben.”

Az újságírók — búcsúnapja lévén — kérdést intéztek Apponyihoz az iránt is, hogy milyen benyomásokkal tér vissza szülőhazájába. Apponyi így felelt:

”Úgynevezett legyőzött országból jövök, egy szenvedéssel és sanyarúsággal sújtott országból s azért jöttem ide, hogy szülőhazám iránt felkeltsem Amerika és Canada népének érdeklődését. Mondhatom, bárhol jártam itt, akár politikusok előtt beszéltem, akár kereskedelmi kamarákban, akár pedig

egyetemen, mindenütt a legnagyobb rokonszenvvel és érdeklődéssel találkoztam. Seholsem érezteték velem azt, hogy egy volt ellenséges ország fia vagyok.”

Prof. Duggan és Mrs. Nicholas Longworth*, Rooseveltné leánya, meglátogatták Apponyit amerikai tartózkodásának utolsó napján. Este az én házámban volt nagyobb búcsúvacsora Apponyi tiszteletére, amelyen gróf Széchenyi László és neje is megjelent. Innen mentünk át a Town Hallba, Apponyi utolsó előadásának színhelyére. Az előadást a League of Political Education rendezte, immár harmadszor. Útközben Apponyi beszélgetett velem búcsúbeszédének tárgyáról és úgy határozott, hogy a történelem különféle békekötéseiből fog filozófiai és politikai következtetéseket levonni. Az előadásnál csak maga a közönség és annak lelkesedése volt érdekesebb. Valósággal beszívták magukba Apponyi szavait. Mélységes, áhítatos csendben hallgatták, amikor összefoglalva amerikai útjának eredményeit, történelmi alapon fejtegette, hogy miért kell az összes békekötéseket, a versaillesit csakúgy, mint a trianonit, revízió alá venni, különösen az amerikai mentalitás szempontjából, mert hiszen Amerika azért avatkozott a világháborúba, hogy az az utolsó háború legyen, a békekötések pedig, amint azt a mai Európa képe mutatja, nem ezt a nagy célt szolgálják.

Részletesen magyarázta ezután a Magyarországot feldaraboló trianoni béke rettenetes igazságtalanságait és meggyőző erővel, szinte megható Amerika-rajongással mutatott rá arra, hogy csak Amerikában érezte azt az atmoszférát, amely a nemzetek között való megértésre vezet, mert egyedül Amerika nyújtott igazán béke jobbot volt hadi ellenfeleinek, csak Amerika tisztította meg magát a háborús gyűlöletől és hirdeti és tetteivel bizonyítja feledést, az emberiséget és szeretetet.

Fejtegetései további során történelmi példákkal illusztrálta a jó és rossz békék között való különbséget. Amikor Németország 1866-ban legyőzte Ausztriát, Bismarck nagy-

* Longworth a kongresszus képviselőházának elnöke és a republikánus párt egyik komoly elnökjelöltje.

lelkű békét kötött, nem vett el egy talpalatnyi földet sem Ausztriától és íme Ausztria nem maradt ellensége Németországnak, hanem szövetségésévé vált. Anglia okos, nagylelkű békét kötött a burokkal, és a burok ma a brit birodalom egyik erősségét alkotják.

Lincoln, a világ legnagyobb államférfia, becsületes és őszinte békét kötött az Unió nagy harcában legyőzött féllal. Nem alázta meg, szeretettel a szívére ölelte és gazdaságilag is csakhamar talpra állította a leverte testvéreket. Grant tábornok nem fogadta el Lee tábornoktól, a legyőzött csapatok fővezéréntől kardját a megadás jeléül, hanem kezét nyújtott neki. Mikor Lee tábornok át akarta adni Grantnak, az észak vezérének, saját lovasságának hetvenezer darab lovát, Grant ezekkel a szavakkal fordult hozzá:

”You have plenty of farms in the South, I am certain you can use the seventy thousand horses far better than we could do it in the North.” (Elég farmjuk van önöknek délen, bizonyos vagyok benne, hogy sokkal jobban tudják használni ezt a hetvenezer lovat, mint mi északon.)

Németország 1871-ben megalázó békét kötött Franciaországgal, elvette Elzászt és íme ennek a békének az 1914.-Í világháború volt a következménye. Minden rossz béke megboszulta magát a történelembe. Hiszen természetes, hogy a rossz béke ellenségeket, míg a jó béke barátokat szerez.

Végül kifejtette Apponyi, hogy miben látja a mai rettenetes helyzetből a kivezető utat: az atmoszféra megváltozásában, Anglia, Amerika és Franciaország őszinte kooperációjában, de egy olyan kooperációban, amelynek nincs fenyegető éle, amely nem jelent állandó veszedelmet a többi európai nemzetekre, hanem amely a jóakaratsnak, a megértésnek, a demokráciának a propagálója. És itt van ismét szükség Magyarországra, arra a Magyarországra, amely a nyugati civilizációt védi a kelet ellen, amely mentsvára volt a hagyományokból táplálkozó liberalizmusnak és amely Középeurópában ennek a hármas kooperációnak letéteményese lenne és terjesztené, kisugározná magából azt az atmoszférát, amely a világbékéhez szükséges.

Apponyi beszéde rendkívüli hatást váltott ki. Az érdek-

lődésnek, a lelkesedésnek crescendóját lehetett megfigyelni. A történelmi hasonlatok megpendítették azt a hirt, amely az amerikai publikum szívéhez vezet. Saját hazájának lelkesítő történelmi példáiból láthatólag minden amerikai sokat tanult és átértette azt, hogy tulajdonképpen ezeknek a példáknak nemkövetése okozta Európa minden nyomorúságát.

Robert Erskine Ely, a búcsúelőadás rendezője sietett elsőnek Apponyihoz és melegen gratulált az elért sikerhez, őt követte Alton B. Parker, a demokrata párt egykori elnökjelöltje, aki most még nagyobb melegséggel gratulált Apponyinak, mint amilyen melegen az előadás előtt mutatta be a nagy magyar államférfiút. Irving T. Bush, Dunn püspök, Samuel Untermyer és a többiek, akik az emelvényen ültek Apponyi mellett, egymás után keltek fel és üdvözölték Apponyit. A búcsúbeszédet Irving T. Bush mondta, a zárószót Dunn püspök, Istenhozzádot mondva Apponyinak Hayes new yorki érsek nevében, akit az estén képviselt és azoknak a millióknak és millióknak a nevében, akik Apponyit Amerikában tisztelik és becsülik, de akik nem lehettek mind jelen.

Apponyi melegen és meghatva búcsúzott el mindenkitől. Sok magyar is volt jelen. Apponyi mindenkivel, aki hozzá sietett, kezet fogott. A kijáratnál magyarul éljeneztek Apponyit.

Késő este volt. Apponyit és leányát mindjárt az Aquitania fedélzetére kísértem, hogy ott töltsék az éjszakát és ne kelljen kora reggel felkelniök és úgy menni ki a hajóhoz.

A reggeli sajtó természetesen nagy terjedelemben foglalkozott Apponyi búcsúbeszédével. Az ellentábor is akart rámérni egy utolsó csapást. Bibesco herceg, washingtoni román követ azzal vádolta meg Apponyit a nyilvánosság előtt, hogy német propagandát csinálni jött ide. Apponyi a hajón, ahol az újságírók búcsúnyilatkozatért felkeresték, válaszolt Bibesconak és ezeket jelentette ki:

”Azok, akik hallották előadásaimat, csak mosolyogni fognak az ilyen vádakon. Egyetlen országnak az érdekében sem beszéltem, csak Magyarország érdekében és az általános európai helyzetről. Elejétől végig hangoztattam, hogy nem is mondhatunk le a békeszerződések kritizálásának jogáról, azok

revideálását nem tekintjük aktuális politikai programnak és egyelőre megelégszünk a békeszerződések igazságos végrehajtásával. Ami pedig a vádakkal kapcsolatban Bibescot illeti, ha ő olyan nagy buzgalommal akarja megőrizni a békét Kelet-európában, a tevékenységre igen nagy terrénumot találhat a saját országában. A Habsburgok restaurációját illetőleg mindenki ismeri az én meggyőződésemet. Az utolsó szavam csak az lehet, hogy egy idegen országban nem foglalkozhatom ilyen dolgokkal és Németországról, a német trónörökös visszatéréséről nem tudok semmi egyebet, mint amit a lapokban olvastam.”

Apponyi azonban nem várt Bibesco-féle támadásokra, hogy azok kapcsán búcsúzhasson el Amerikától. Két búcsúnyilatkozatot adott ki elutazása előtt. Az egyiket az amerikai magyarsághoz, a másikat a New York Times hasábjain a széleskörű amerikai nyilvánossághoz. Az amerikai magyarságnak adott búcsúnyilatkozatot úgy, amint az Amerikai Magyar Népszava november 13.-i számában megjelent, az alábbiakban ismertetem:

”Elutazásom előestéjén szükségét érzem annak, hogy az amerikai magyarsághoz, amely annyi rokonszenvvel és tapintattal kísérte körutamat, néhány szót intézzek itt nyert tapasztalataimról.

”Egészbenvéve, meglepően kedvezőknek lehet azokat mondani. Azzal jöttem ide, hogy a magyarországi ügyek, mint olyanok, az amerikai közvéleményt nem érdeklik és azért szélesebb alapokra fektettem előadásaim tervezetét: Európáról és különösen Középeurópáról tartandó előadásokra készültem. Csakhamar azonban örömmel tapasztaltam, hogy a közönség tőlem éppen Magyarországról való felvilágosításokat vár és egyenesen kívánja hazánk helyzetének ismertetését. A hazai helyzet alatt természetesen csak Magyarország világpolitikai hivatását és annak teljesítése tekintetében a békeszerződéseknel beállott nehézségekkel szemben megmaradt reményeinket értem, minden belpolitikai probléma teljes kizárásával, mert vallottam és vallom és a hozzám intézett minden kérdéssel szemben nyíltan hirdetem, hogy azok a belpolitikai problémák csak minket érdekelnek és azok tekintetében a kül-

föld előtt csak egy kívánságunk van, hogy bele ne avatkozzanak.

”Magyarország tehát szívem sugallata szerint előtérbe lépett előadásaim tárgyai között, de természetesen beleillesztve a világpolitika problémáiba. Hiszen éppen annak kidomborítása volt a főcélom, hogy a magyar probléma nem olyan elhanyagolható, tisztán helyiérdekű kérdés, amilyenek a magyarság csekély száma azt némelyek előtt feltünteti, hanem fajunk geográfiai elhelyezése és kulturális hivatása folytán — melyet egyedül ő képes teljesíteni — jelentékeny tényező a műveit világ azon rekonstrukciójában, amelyet a békeszerződésnek nem sikerült létrehozni. Örömmel állapíthatom meg, hogy ezek a fejtegetéseim annál a számos és nagyjelentőségű amerikai közönségnél, amely előtt előadásaimat tartottam, teljes megértésre és rokonszenves méltánylásra találtak. Nem hittem volna, hogy a nagy tájékozatlanság dacára mily nagyfokú rokonszenv tapasztalható hazánk iránt. Van tehát alap, melyre építeni lehet azzal a céllal, hogy a világ eme leghatalmasabb nemzetének, az Egyesült Államoknak, nem csak erkölcsi támogatását, de anyagi érdeklődését is ki lehessen váltani. Mert az anyagiakról sem feledkeztem meg előadásaim során és az olyan hallgatóságok előtt, amelyek körében az üzleti felfogás dominált, mint például a New York Chamber of Commerce és az American Association of Manufacturers, azokat az üzleti lehetőségeket igyekeztem ecsetelni, amelyeket Magyarország és Magyarország fővárosa, Budapest, az egész Near East tekintetében a nyugati vállalkozásnak nyújt. Szerencsére mindezen gyülekezetekben mindig akadt egy-két ember, aki Budapesten járt és szavaimat saját tapasztalatainak alapján megerősítette.

”Mindent egybevéve, hálás lehetek az Úristennek, aki idevezérelt és itt megsegített és köszönetet kell mondanom annak a kiváló amerikai polgárokból alakult bizottságnak, amely ide meghívott. Munkám ezúttal nem az amerikai magyarságnak, hanem a nem magyareredetű közvéleménynek volt szentelve. De azért éreztem az amerikai magyarság rokonszenvének melegségét és öreá kell bíznom munkám folytatását, ami a legjobban azon az alapon eszközölhető, amelyhez

és állandóan ragaszkodtam a magyarországi belső problémák fejtegetésében: az azok felett való nézetkülönbségeknek teljes kiküszöbölésével idegen tényezőkkel való érintkezéseinkben. Ha pedig azt mondják, hogy mégis érdeklődnek az iránt, vájjon érvényesülnek-e Magyarországon is azok a nagy elvek, amelyekben ez a köztársaság felépült és amelyek minden alkotmányos forma mellett érvényesíthetők, akkor arra bátran azt felelhetjük, hogy igenis érvényesülhetnek. Nagy, az egész nemzeti életet megrázó válságok hatása alatt ideiglenesen elhomályosodhattak azok az elvek, de benne vannak a magyar nemzet hagyományaiban, nem nélkülözik a tántoríthatatlan előharcosokat és annál inkább fognak teljes diadalt aratni, minél több, minél melegebb rokonszenvet és támogatást tapasztalhatunk a demokrácia őshazájában, Amerikában.

”Nem a személyes barátság, hanem az objektív igazság készlet még végül annak a kimondására, hogy bár semmi küldetésem nem volt és senki önmagamon kívül eljárásomért felelős nem lehetett, lépten-nyomon éreztem annak a tekintélynek jótékony hatását, amelyet Magyarország külügyi képviselője ebben az országban élvez és amely tekintély messze túlhaladja azt a fokot, amire az anyagi hatalmi viszonyok alapján számíthatnánk. Ezt, bár nem vagyok a mostani kormány hiva, jól esik megállapítanom, mert én sohasem tekintettem az ellenzéki vagy bármilyen néven nevezendő pártállást kiviteli cikknek, hanem mindig csak azt óhajtottam, hogy az a kormány, amely hivatva van Magyarország méltóságát és érdekeit kifelé képviselni, tiszteletnek és tekintélynek örvendjen és hogy külső közegei ezt a nagy hivatást eredményesen teljesítsék, örömmel tapasztaltam, hogy ez Amerikában így is van.

”Ezekben összegezem magyar véreink számára tapasztalataimat és ezzel meleg Istenhozzádot mondok nekik.”

A magyaroknak küldött Istenhozzáddal egyidejűleg jelent meg a New York Timesban Apponyi búcsúüzenete a szélesebb körű amerikai nyilvánossághoz, nemzetközi politikai áttekin-téssel. Nem volna teljes a beszámoló Apponyi harmadik amerikai útjáról, hogyha nem ismertetnők teljes egészében ezt a búcsúüzenetet is. Így szól:

”Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

”Mielőtt elhagyom Amerikát, szabad legyen igénybe vennem lapjának szíves vendégszeretetét, hogy tiszta világításba állítsam látogatásom célját és országom nemzetközi programját, amelyet számos hallgatóság előtt igyekeztem megmagyarázni, amelyet azonban szeretném, ha megértenének azok a sokkal számosabb tömegek is, amelyeket beszédem nem tudott elérni.

”Nyíltan és szigorúan kritizáltam a békeszerződéseket, különösen a trianoni szerződést, mert nem váltották valóra azokat a célokat, amelyekért Amerika fegyvert ragadott, hogy békét, permanens és biztos békét, adjanak a világnak. Rámutattam arra, hogy a helyzet Európában bizonytalanabb, a konfliktus lehetőségei számosabbak, mint a háború előtt, mert az új elhelyezkedések, amelyek önkényesen, a népek akaratanak tekintetbevétele nélkül hozattak létre, mégkevésbé felelnek meg a természeti törvényeknek, mint a korábbiak. Oda konkludáltam, hogy a béke művét még ezután kell megcsinálni és hogy megfelelő idő múlva a békeszerződések revíziója szükségesnek fog mutatkozni. Hozzátettem azonban azt is, hogy erre még nem érett meg az idő, hogy nem a mai politikai praktikumok problémája ez és hogy az aktuális programnak alapja csak a fennálló békeszerződés lehet.

”Idézhetem itt talán szavaimat erről a kérdésről első előadásomból, nehogy azzal vádoljanak, hogy bizonyos kritikák miatt beijedve feladtam eredeti pozíciómat. Ezeket mondtam:

”Bár én őszintén bevallom azt meggyőződésemet, hogy a világ bajainak radikális orvoslása elgondolhatatlan a békeszerződések revíziója nélkül, teljesen tisztában vagyok azzal a ténnyel, hogy az idő még nem érett meg erre és valószínűleg nem lesz még érett sok elkövetkezendő éven át arra sem, hogy említsük is ezt a megoldást. Több mint emberi lenne, ha azok akik a békeszerződéseket megszővegezték, oly kevés évvel azok megkötése után! készek lennének bevallani kudarcukat. Teljesen lehetetlen lenne valamilyen általános megegyezésfélét létrehozni elvileg a revízióra, még kevésbé a részletekben. Aktuális problémának beállítva csak azonnali konfliktusokra

vezetne és jobban összekusználja az ügyeket, mint amennyire máris össze vannak kuszálva.

”Így hát én rámutattam a végső célra, de egyidejűleg minden olyan szándékot tagadásba veszek, mintha azonnali célként akartam volna foglalkozni vele.

”Hosszú ideig kénytelenek leszünk megbékélni azokkal a bajokkal, amelyeket radikálisan nem lehet orvosolni a békeszerződések megtámadása nélkül és csillapító szereket kell találnunk, hogy elviselhetővé tegyük az életet és kikövezzük az utat a népeknek ahhoz a jobb megértéshez, ami bármilyen radikális békemunka feltétele. Ezért azokat a bajokat, amelyekben Európa szenved és azokat az orvosszereket, amelyekkel ezeket gyógyítani lehet, az adott helyzet határain belül kell fontolgatnunk.

”Mi magyarok különösen nyíltan távortartunk magunktól minden olyan szándékot, hogy erőszakos eszközökkel döntsük meg a fennálló békeszerződéseket. Az időben és a tapasztalatokban bízunk, hogy egyengetni fogják az utat a megteremtett problémák békés megoldásához. Amit addig követelünk, mindössze annyi, hogy a békeszerződéseknek azokat a szöványos klauzuláit, amelyek javunkra tartalmazznak valamit, ugyanazzal a szigorral hajtsák végre, amelyet tőlünk várnak a terhesebbek végrehajtásánál. És amit még elvárunk, az az, hogy a békeszerződések betartásának kötelezettsége egyformán álljon minden nemzetre, hogy ne legyen olyan nemzet, amelyik függetlenítheti magát ettől, különös tekintettel azokra a szerződésekre, amelyek a kisebbségek védelméről szólnak és amelyek egyetlen biztosítékunk fajunk szubsztanciája nagyrészének szétszabdalása ellen.

”Ezekhez a szavakhoz nincs sok hozzátenni való. Csak azzal kell kiegészítenem, hogy a békeszerződések végre nem hajtott rendelkezései, amelyeknek becsületes végrehajtásához ragaszkodunk, aminthogy erre jogunk is van, főleg ezek: kisebbségi védelem, nyílt út a tengerhez, önkormányzat az erdélyi magyarok és a csehországi tótok számára, a nemzetközi folyami bizottság hatásos működése, általános leszerelés. Hozzátehetjük még ehhez azt a kívánságunkat, hogy rendes kereskedelmi összeköttetésbe lépjünk a szomszédos államokkal.

”Nem látom, hogyan és milyen alapon lehet ez ellen a program ellen kifogást tenni. Kétségtelenül nem lehet azon az egyelőre teoretikus állásponti alapon, amelyet a békeszerződésekkel szemben elfoglalunk. Ha megelégedettnek jelentenők ki magunkat a békeszerződéseket illetően, akkor kellene bennünket gyanús »karaktereknek tekinteni, mert ez nyilvánvaló hazugság lenne, amelyben hinni lehetetlen volna bárki-nek, aki a nemzeti pszichológiát ismeri.

”Ez volt az álláspont, amelyet elfoglaltam és jól lehet, nem misszió voltam, nem volt megbízatásom, bátran merem állítani, hogy a kijelentettek tekintetében a magyar nemzet túlnyomó többségének szószólója vagyok.

Apponyi Albert.”

A hivatalos búcsú gróf Apponyi Alberttől november 13.-nak kora reggelén folyt le az Aquitania fedélzetén. A hajó indulása délelőtt 10 órára volt kitűzve. Apponyi és leánya, Mária grófnő már reggel 8-kor talpon voltak és fogadták az újságírókat és a búcsúzókat. A grófnő kabinja tele volt virágokkal és a figyelem és szeretet sok más jelével, özönével jöttek a búcsútáviratok. Megjelent a fedélzetén gróf Széchenyi László washingtoni követ, Apponyi amerikai fogadóbizottságának több tagja, a new yorki főkonzul és sok prominens amerikai és magyar. A búcsú meghatott és felejthetetlen impressziókat keltő volt. Apponyi, aki ekkor úgy gondolta, hogy utoljára látja maga előtt Amerika partjait, elérékenyülten köszönte meg nekem, hogy útjának előkészítése körül anynyit fáradoztam. Mikor a végső búcsúvevés pillanata elérkezett, könnyes volt a szeme.

A hajó lassan indulni kezdett, egy zsebkendő lobogott a fedélzetről felénk, egyre kisebb és kisebb lett, lassan beleveszett a távolságba és nagy magyar államférfiú, aki egy új fejezetet irt annak a barátságnak történetébe, amely az Egyesült Államokat Magyarországhoz fűzi, sőt ezzel Magyarország történetébe is, útban volt vissza a szülőháza felé, amelynek büszkeséggel és elégtétellel számolhatott be arról, hogy többet tett érte a nagy idegenben, mint amennyit embererőtől elvárni lehet.

A TURNÉ MÉRLEGE

A munkát, amelyet magam elé tűztem, nagyjában befejeztem. Vissza kell térnem arra, amivel elkezdtem. Naplószerű feljegyzésekben akartam az olvasó elé tárni gróf Apponyi Albert harmadik amerikai útjának eredményeit, jelentőségét, az amerikai, valamint az amerikai-magyar közvéleményre gyakorolt hatását. Talán túltöttem nevekkal és vendéglátások dátumaival ezt az emlékiratszerű munkát, szándékosan cselekedtem azonban így, mert az volt a felfogásom, hogy meg kell örökíteni ennek az epikus jelentőségű útnak minden mozzanatát és azokkal az emberekkel szemben, akik szíves szeretettel fogadták, segítették és szimpátiájukkal az amerikai nép lelkéhez közelebb állították Apponyi egyéniségét és misszióját, terhel bennünket annyi hálatartozás, hogy feljegyezzük neveiket egytől-egyig, annyival is inkább, mert a magyar ügy lelkes barátaivá váltak mindannyian, aminthogy az másként, Apponyi szinte hipnotikus egyéniségének hatása alatt, el sem volt képzelhető. Ezekre a magyarbaráttá vált kiváló amerikaiakra mindig számíthatunk. Ez talán a legfőbb oka annak, hogy egyenesen parancsoló szükségnek tartom valamennyiük megemlégtetését.

Úgy érzem azonban, hogy nem zárkozhatom el azoknak a kötelékeknek felemlítéséről és kellő megvilágításba helyezéséről sem, amelyek az Egyesült Államok és Magyarország között fennállottak a múltban és fokozott jelentőséget nyertek éppen Apponyi amerikai előadó körútjaival, legkülönösebben talán az itt ismertetett harmadik úttal.

Kossuth Lajos amerikai szerepe a magyar történelemé. Nem lehet az én feladatomban, hogy azokat a történelmi jelenete-

ket, amelyek Kossuth egész amerikai tartózkodását végig kísérték, újra letárgyaljam itt. Rá kell azonban mutatni arra, hogy Kossuth Lajos ugyan olyan ideálját szimbolizálja a szabadsághősnek Amerikában, mint Lincoln Abraham, az Egyesült Államok mártírhalált halt elnöke. Kossuth nevét minden amerikai iskoláskönyv ismeri, retorikai könyvek az ő beszédeit állítják iskolapéldának oda, annak az embernek a beszédeit, aki a börtönben a Bibliából tanult meg angolul: utcákat neveztek róla el, szobra van az Egyesült Államokban Clevelandban, szobra lesz New Yorkban, lelkes amerikai hazafiak gyermekeiknek adtak utána keresztnévet és még ma is, valahányszor a magyarokról szó esik, Kossuth a legelső név, fogalom, történelmi citátum, amellyel az amerikai szónokok kezdeni szokták szavaikat. Kitörölhetetlen emlékeket hagyott maga után a nagy magyar szabadsághős Amerikában. Annál nagyobb és maradandóbb emlékeket, mert hiszen éppen ő volt az, akinek személyével kapcsolatban Amerika demonstrálta az egész világ előtt, hogy menhelyet ad az üldözött szabadsághősöknek. Zachary Taylor, az Egyesült Államok akkor elnöke éppen akkor küldte el Kossuth Lajosért Kiutahiába a Mississipp-i hadihajót, amikor az ingadozó török szultán már kiadatásáról gondolkozott. De a tradíciók, amiket Kossuth Lajos személye reprezentál, nem maradtak az ő nagy nevének függvényei. Az az emigrációs tábor, amely Kossuthal együtt és Kossuth után Amerikába érkezett, igen nagy érdemeket szerzett abban, hogy a kossuthi eszmék tisztelete az amerikai hagyományok szerves része lett. A magyar szabadságharc menekültjei a legelső alkalommal kimutatták Amerikában, hogy a szabadságért a csillagsávos lobogó alatt is hajlandók vérüket ontani. Mikor kitört az amerikai polgárháború és Lincoln fegyverbe hívta a nemzetet a szabadság és rabszolgaság közötti küzdelem eldöntésére, a magyarok habozás nélkül követték Lincoln felhívását. Nem lehet ma pontosan felbecsülni, hogy hány magyar küzdött Lincoln zászlaja alatt. Egy 1860-as külügyminisztériumi kimutatás huszonötezerre becsüli azoknak az "osztrák-magyaroknak" a számát, akik Lincoln hadseregében küzdöttek. Ez a szám nyilván túl magas még akkor is, ha aláfoglaljuk a tótokat és a németeket. Tény

azonban az, hogy a Garibaldi-gárda, amely a new yorki 39. gyalogezred mellett állott fenn, túlnyomó részben magyarokból állott. Históriai tény az is, hogy Lincoln puskásainak (Lincoln's riflemen) körülbelül a fele magyarokból került ki. Belőlük alakult később a 24. illinoisi gyalogezred, amelyben hivatalos kimutatás szerint ezernyolcszáz magyar közlegény és mintegy száz magyar tiszt szerepelt. És nem kell-e csodálatraméltó ténynek tartani, hogy a magyar emigránsok közül kettő a Major General, öt a brigád tábornoki, tizenöt az ezredesi, kettő az alezredesi, tizenhárom az őrnagyi és tizenkettő a kapitányi rangig vitte fel, hogy ne is beszéljünk a hadnagyk és az orvostisztek nagy számáról. Stahel tábornok egy hadtestnek állott az élén. Asboth tábornok egy hadosztályt vezetett és egy erődnek volt a parancsnoka, Knefler, Koozley, Munde (helyesen Mándy) és Pomucz tábornokok, továbbá Zsulafsky ezredes brigádoknak állottak az élén. Majdnem találmra kiragadott nevek ezek azokból a hivatalos okmányokból, amelyek a State Departmentben Washingtonban rendelkezésére állanak mindenkinek. Ennek a könyvnek nem lehet célja az, hogy rekapitulálja a polgárháború történetének magyar fejezetét, annál kevésbé, mert a magyar publikum Pivány Jenő történelemkutatónak munkássága nyomán amugyis megismerkedhetett már a magyar emigráció amerikai hőseivel és hőstetteivel. Az amerikai kormány kellőképen méltányolta a magyar emigránsok teljesítményeit a polgárháború után. Sok vitéz magyar katona nagyjelentőségű diplomáciai állást kapott. Buenos Ayresben például Asboth tábornok, mint követ képviselte az Egyesült Államokat. Pétervárra, Kinába, stb., szintén e kiváló magyar főtisztekből választottak diplomáciai képviselőket. Az elesetteket nemzeti hősök gyanánt az arlingtoni nemzeti temetőben helyezték örök nyugalomra, dízsírokat adva nekik és zarándokolni járnak sírjukhoz ma is az amerikai hazafiak. Itt pihen Asboth tábornok is, akinek holttestét "haza" hozatta az amerikai kormány Buenos Ayresből, ahol Asboth, ki a szabadságharcban Kossuth hadsegéde volt, mint az Egyesült Államok követe meghalt.

Kossuth és az emigráció után hosszabb szünet követke-

zett, amely alatt Magyarország és Amerika között nem cserélődtek ki magyar kiválóságok. Nem is volt rá szükség, mert évtizedekig eltartott a hatás, amit Kossuth és a magyarok szerepe az amerikai néplélekre gyakorolt és éppen akkor, amikor ezek az emlékek már teljesen összeolvadtak az amerikai történelemmel és újabb magyar szellemi injekció szüksége mutatkozott, jelent meg Amerikában gróf Apponyi Albert, először 1904-ben a st. louis-i világkiállítás alkalmával, mint az Interparlamentáris Unió magyar delegációjának vezére, majd 1911-ben és 1923-ban. Kossuth óta nem volt ilyen nagy magyar vendége Amerikának. Kossuth óta Magyarország nem is tudott ide küldeni olyan magyart, aki annyira reprezentálja a magyar faj kultúrfölényét, mint Apponyi. És Kossuth óta nem is volt soha annyira szükség arra, hogy olyan missziót teljesítsenek az Egyesült Államokban Magyarorszáért, mint amit Apponyi a világháború szörnyű pusztításai után 1923-ban teljesített. Az előadó körútról nyújtott beszámoló után felesleges túlságosan bőven kommentálni azokat a sikereket, amiket Apponyi itt Magyarország számára aratott. Az újjászületés útján haladó Magyarország nagyobb szellemi támogatást aligha kaphat a külföld részéről, mint amelyet az a szimpátia és rokonszenv, sőt állíthatom, meleg baráti érzés képvisel, amelyet Apponyi útja kiváltott. Nem lehet elég-szer hangsúlyozni, hogy Amerika ma a világ közepe nemcsak azért, mert ide futnak össze az egész világ gazdasági életének szálai, hanem főleg azért, mert Amerika befolyását még most is, amikor a Népszövetségtől távol van, olyan hatalmasnak, annyira számbaveendőnek érzik az ántánt köreiből, hogy valósággal minden eszközt megragadnak ahhoz, hogy Amerikát maguk mellé tudják állítani. Magyarország azonban nyugodt lehet. Amerika mindig pártatlan lesz. A Wilson-féle népámitás még egyszer nem ülhet diadalt. Ha elkövetkezik annak az ideje, hogy Amerika a Népszövetséghez csatlakozik, hajnalodik Magyarországnak is, mert ma: — Locarno ide, Locarno oda — Amerika az egyetlen hatalom, amelynek kellő súlya és tekintélye van ahhoz, hogyha elérkezettnek látja az időt, kiforszírozza a békeszerződések revízióját. Ennek az időnek eljövetele közelebb jutott a horizonton azzal a nagy

felvilágosító történelmi úttal, amelyet Apponyi Amerikában nagy amerikaiak meghívására tett és amely valósággal átformálta az amerikai közvéleményt. míg az amerikai sajtó Apponyi ideérkezése előtt csak igen ritkán és akkor sem a legmelegebben foglalkozott Magyarországgal, Apponyi látogatása változást teremtett ezen a téren is és Magyarország több mint két hónapon át nemcsak hihetetlenül nagy publicitást kapott, hanem kialakult az amerikai közvélemény előtt az az új platform, amelynek az a meggyőződés ad szilárd támaszt, hogy irtózatos igazságtalanságok történtek a békeszerződések kötése körül, irtózatos igazságtalanságok történtek Magyarországgal is és a világ lelkiismerete követeli, hogy jóvá tegyék az elkövetett bűnöket. Ma már az európai politikai közvélemény előtt, értvén főként az ántánt közvéleményét, sem olyan idegen ez a gondolat, mint volt néhány évvel és ebben újra jelentős szerepe van annak a nyomásnak, amit az elkövetett igazságtalanságok elleni propaganda Amerikából Európára gyakorol. Hiába minden ántántpropaganda, az a régi igazság, hogy végül is napfényre kell jutnia minden elkövetett bűnnek, itt is érvényesül és ma már nagyon kevés elfogult csoportra találhatnánk Amerikában, amely szívvel-lélekkel a versaillesi és trianoni békeszerződések becsületessége mellett tenne hitet.

Rá kell térni végül annak a búcsúnyilatkozatnak egyik passzusára, amelyet Apponyi Albert elutazása előtt az amerikai magyarság számára adott. Ebben a nyilatkozatban Apponyi az amerikai magyarságra bízta munkájának folytatását és ez szerinte, legjobban azon az alapon eszközölhető, amelyhez ő is állandóan ragaszkodott: a magyarországi belső problémák fejtegetéseinek, az azok felett való nézetkülönbségeknek teljes kiküszöbölésével idegen tényezőkkel való érintkezéseinkben.

A hazafias amerikai magyar sajtó, főként a new yorki Amerikai Magyar Népszava és a clevelandi Szabadság, ebben az irányban iparkodik hosszú évek óta nevelni az amerikai magyarságot. Apponyi szavai elégtételt jelentenek a hazafias sajtó számára azokkal a támadásokkal szemben, amelyek bizonyos körökből állandóan és gyűlölettel hangzanak el éppen azért, mert "Magyarország mindenekelőtt" a jelszó ezelőtt

a sajtó előtt, amely akkor is, ha valóban követték el hibák, védeni akarja magát az országot, mert hiszen nem a hosszabb-rövidebb ideig uralmon lévő kormányoknak, hanem magának az országnak, a szülőhazának válna kárára minden olyan ellenszenv, amelynek felkeltésére éppen a magyarok adnak tápot Amerikában. Az új emigrációnak legnagyobb bűne éppen az, hogy arról a nagy különbségről, ami a kormány és ország fogalma között fennáll, állandóan elfeledkezik és nem látja át, hogy agitáció jávai, rosszindulatú aknamunkájával elsősorban otthoni testvéreinek árt. Apponyi harmadik amerikai útja is alkalmat adott ennek az emigrációnak arra, hogy mérgezett nyilú támadásait Magyarország ellen amerikai nyilvánosság elé vigye, sőt egyenesen követelje azt, hogy Amerika ne adjon kölcsönt a rekonstrukció útján álló Magyarországnak mindaddig, amíg az ő feltételeiket nem teljesítik, Apponyi vértjéről azonban ártalmatlanul hullottak le ezek a nyilak és helyette a támadókat sebesítették meg.

Apponyi harmadik útja legproduktívabb volt minden eddigi munkája között. A magyar nemzet örök hálával kell, hogy adózzék érte nagy fiának, akire az Isten áldását kéri minden igaz magyar.

FÜGGELÉK A II. RÉSZHEZ

Professor Dr. Duggan's Farewell Letter to Count Albert Apponyi

Institute of International Education,
Carnegie Foundation, New York City,

New York, November 13, 1923.

Count Albert Apponyi,
S. S. Aquitania,
Cunard Steamship Company,
New York City.

My dear Count Apponyi:

In bidding you farewell as you leave the United States at the close of your remarkably successful tour of our colleges and universities, I wish to express my personal satisfaction at the results accomplished. It is my good fortune to be the agency whereby distinguished visitors from Europe are invited to speak to our institutions of higher education. Of the large number whom I have circuited in this way during the past five years, no one has commanded a more cordial welcome or has exerted a more direct influence than yourself.

I have had the pleasure of listening to you to make three addresses in New York City and therefore can understand why your addresses were received so happily throughout the country. In the first place, the fairness of view which you have given, the philosophy underlying a real reconstruction of Europe of today that you presented, the clearness of exposition and the remarkable perfection of English in which your ideas were expressed, all combined to make your addresses

of unusual value to our students and teachers. I am very confident that they not only learned a great deal from you with regard to conditions in Europe and particularly to the problems of your own country, Hungary, but that they imbibed from you a deep interest in developing international goodwill. If you take away from our country as happy impressions as you have left behind, your visit was indeed eminently successful.

Sincerely yours

Stephen P. Duggan,
SPDEL. Director.

A LETTER OF TRIBUTE FROM ROBERT ERSKINE ELY

The Civic Forum
New York City.

* December 12, 1923.

Dear Dr. Josika-Herczeg:

It gives me pleasure to tell you how highly we valued Count Apponyi's two lectures in The Town Hall before the Civic Forum and the League for Political Education respectively. The lectures were admirable in themselves from every point of view. They were not merely instructive regarding matters concerning which we Americans are not well informed, but perhaps their chief value was ethical. The noble spirit of friendliness and sympathy which Count Apponyi showed, won for him the same kind of response from his hearers.

There can be no doubt but that Count Apponyi's lectures in this country were a valuable influence toward healing the wounds of war and helping forward the era of peace and goodwill for which we all long.

Yours sincerely,

Robert Erskine Ely.

Dr. Imre de Josika-Herczeg,
28 West 10th Street,
New York City.

AZ APPONYI-SERLEG AKTA- CSOMÓJÁHOZ

Semmi sem jellemzi jobban Apponyi nagyságát, mint a mellékelt levél, amelyet 1926 március 17.-én irt hozzám Budapestről és melynek a nyilvánosságot, különösen pedig az amerikai magyarságot érdeklő része a következőképpen hangzik:

”...Most engedd, hogy egy kényes kérdésben bizalommal forduljak hozzád. Az amerikai magyar lapokban (Népszava, Szabadság) olvastam, hogy az amerikai magyarság 80. születésnapomról meg kíván emlékezni és hogy gyűjtés folyik, melynek célja volna engem egy nagy értékű arany serleggel megajándékozni. Én itthon ugyan ki akarok térni minden ünneplés elől, mert bőven volt benne részem öt év előtt, midőn közpályám 50 éves jubileumáról emlékezett meg a nemzet, felejthetetlen módon. De ha Amerikában időző, ott megtelepedett véreim engem a mostani alkalomból tisztelnek meg rokonszenvük nyilvánításával, úgy én azt csak a legnagyobb hálával vehetem. Legyen azonban szabad azt az óhajtsómat kifejezhetni és Téged arra kérnem, hogy azt azon a módon, amelyet legcélszerűbbnek vélsz, jóakaróimmal közöljed, hogy a gyűjtésből befolyt összeget ne fordítsák valamely drága emléktárgy beszerzésére, hanem inkább egy az ottani magyarságot érdeklő jótékonycélra, aminek az a hatása volna az én saját szempontomból is, hogy amott állandóan tartsanak jó emlékezetben sokan, mind azok, akik a nevemhez fűzött jótékonytság áldásaiban részesülnek.

Én itt külön emlékeztető tárgy nélkül is állandóan őrzöm lelkemben, szívemben fajunk összességével együtt az amerikai magyarságot. Remélem, hogy kérésem jóváhagyással találkozik és hogy annak motívumait mindazok meg fogják érteni, akik engem jóindulatuknak megnyilvánulásával kitüntetni akarnak; ez volna ennek legjobb, legszebb módja. Hogy mi legyen az a jótékony cél, arra nézve különös kívánságaim nincsenek, azt ti odaát jobban tudjátok meghatározni.”...

APPONYI BESZÉDE AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KONGRESSZUSÁBAN 1911 FEBRUÁR HÓ 9-ÉN

Congressional Record House "Page 2222" February 9th, 1911.

"Recess to meet Count Apponyi.

Mr. Foster of Vermont. Mr. Speaker I move that the House do now take a recess for 15 minutes for the purpose of having presented to it Count Apponyi, former Speaker of the House of Representatives of Hungary and at present Minister of Education of that country.

The motion was agreed to.

Accordingly (at 3 o'clock and 55 minutes p. m.) the House stood in Recess for 15 minutes.

Count Apponyi was escorted into the Chamber and to the Rostrum by the Speaker.

The Speaker. Members of the House of Representatives! The rapid development of our great Republic in less than 50 years has brought us an increase of population from 30,000,000 to 90,000,000 plus, in the United States proper, stretching, as it does, from one ocean to the other, across what were formerly deserts, tunneling mountains, making us, all things considered, certainly the largest of all civilized Governments, save Russia alone, and to say the least, one of the most powerful of nations. This development has come by and through the patriotism and the cooperation of the Caucasian Race. Great Britain including Ireland and Scotland, Germany and the low countries, France, The Netherlands, Norway, Sweden, Poland,

Austria, Hungary (applause), Italy and others have contributed and are contributing¹ of their brawn and brain, who are coming here, to become citizens of this great Republic and to aid us in this great development.

It affords me today great pleasure to introduce a man with whose reputation we are acquainted, not only through multiplied thousands of own countrymen, who have made their and are making their homes here and have become our countrymen, — but a man of world-wide reputation as Statesman and Legislator, who has for 40 years served in the House of Representatives of Hungary (applause), who for many years was Speaker of that body and now is not only a member of that body, but a member of the cabinet — minister of education I take great pleasure in introducing to you Count Albert Apponyi (prolonged applause).

Count Apponyi. Mr. Speaker and Gentlemen of the House of Representatives. Highly as I feel the honor of being introduced to you, and of being allowed to address American Legislators in their own House, I shall not devote many of the few minutes that I shall enjoy that high privilege to mere effusion of thanks. I am almost overawed by the responsibilities that rest upon me for every word said and every word unsaid during these few minutes. I stand before you gentlemen not as a single individual, but as a representative man, as a representative man of the old World, — before you representatives of the New World, and when apparently, you are only kind enough, to listen to a foreigner who chances to be among you, and to whom you do high honor. I know you inwardly ask yourselves: what has the the Old World to say to the New World? Well, Gentlemen, I think about this: You came from the Old World too. (Applause.) You were born under a happy star. That Old World has legacies of tradition, which are its force (strength) and its burden. When your ancestors left the Old World they were privileged to take away with them the very best of those traditions and to leave behind, what is the burden of them. You took with you the very best thing, the very highest point of development, which the Old World had attained in those

days; took with you the sound, healthy, vigorous traditions of British liberty! (Applause.)

You developed them and you adapted them to the conditions found in the new hemisphere to which you had come and left behind what was burdensome in the traditions of the Old World.

The oppressions, the mutual animosities and distrusts, the call for blood, — all this you were enabled to leave behind you, all this inheritance of hatred, of antagonism and animosities. (Applause.) Gentlemen, you feel it more keenly than I can express that this fortunate situation lays a great responsibility upon you and if I am to speak here before you on behalf of the Old World, I say this: We, of the Old World, desiring to come out of the devouring waste of the ancient spirit of animosity and distrust, — appeal to you, who if perhaps not yet on the shore, feel already solid ground under your feet. We appeal to you for assistance to do away with the hateful legacy of hatred between men who ought to be brethren! (Applause.)

This is the object of my mission in America, This is what I think the spirit of the Old World has to say to the spirit of the New World, and after having delivered you this message, let me again thank you for the high honor, which you have done to me. It appeals to me personally, but appeals to a feeling stronger still: to my feeling for my country. It was a privilege to enjoy the echo that these sentiments to which I gave expression have found in this House, because that echo came from your hearts and from your minds. (Vigorous applause.)

After Recess.

The recess having expired, the Speaker resumed the chair.

III. RÉSZ

A MAGYAR FAJ SZEREPE AZ AMERIKAI KULTÚRA ÉS NEMZETI VAGYON FELÉPÍTÉSÉBEN

AZ ÚJ MAGYAR NÉPVÁNDORLÁS

A legutóbbi népszámlálásnál az északamerikai Egyesült Államok lakossága 110 milliót számlált. Ebből 473,538 lélek magyar. A népszámlálási iroda 1922. június 8.-án kelt ki-mutatása szerint ugyanis a magyar fajhoz tartozik 268,112 külföldön és 205,426 már itt, de magyar szülőktől született ember. Az Egyesült Államokra nézve nem lehet jelentőségtelen kérdés, hogy lakosságának tengerében ez a magyar sziget mit jelent, milyen tulajdonságokat hozott magával és milyen erőket állított sorompóba annak a gigászi alkotásnak megteremtésében, amelyet Viscount Bryce, Anglia egykori híres nagykövete "The American Commonwealth"-nek nevezett hasonló című, rendkívüli értékű munkájában.

Az emigrációnak majdnem mindenütt a világon az elégedetlenség a forrása. Maga az elégedetlenség lehet politikai, gazdasági vagy magántermészetű. Lényegileg minden emigráció népvándorlás. "En masse" emigrációról már a történelem legősibb idejéből tudunk. A magyarok ősei is az Ural messze tájáról jöttek és telepedtek meg a Duna-Tisza között. Ezer évvel később indult meg az újabb magyar népvándorlás Amerika felé. Jean Jacques Rousseau több mint száz évvel ezelőtt írta le "Du Contract Social" (A társadalmi szerződésről) című munkájában ezeket a szavakat: "régii társadalmak meghalnak és újak születnek". Az emberiségnek ez az örök evolúciója a népvándorlások, de különösen az amerikai emigráció kapcsán mutatható be legekleatásabban. Az északamerikai Egyesült Államok területén nemcsak a legújabb, hanem a legmodernebb, szociális viszonyait illetőleg a legegészségesebb társadalom fejlődött ki.

Az első számot tevő magyar kivándorlás, amely talán örökre a legnagyobb etikai kapcsot teremti meg az Egyesült Államok és a magyar faj között, az 1848-49.-i magyar szabad-

ságharc leverése után kezdődött tisztán politikai okokból. Kossuth és számos követője 1850-51- és 52 körül kikötöttek Amerika partjain. Ezt a magyar emigrációt quantitásban régen túlhaladta a későbbi emigráció de minőségben soha. Ez az emigráció reprezentálta legkiválóbban a magyar fajt, óriási szellemi és erkölcsi értéket hozott magával és történelmi tradíciókat teremtett a szabadság földjén, mint arról különben más helyen részletesebb összefoglalót nyújtottam.

A második emigráció körülbelül az 1880-as évek táján kezdődött és tartott megszakítás nélkül 1914-ig, a világháború kitöréséig.

Ennek az emigrációnak legfontosabb karaktere az volt, hogy tagjai nem állandó megtelepedésre jöttek Amerikába. Vándormozgalom volt ez. Az így szerzett dollárok megindultak az óceánon keresztül, hogy földet biztosítsanak az óhazában azoknak, akik két kezük verejtékes munkájával dolgoztak meg érte itt és adtak ezzel az amerikai nemzeti munkaerő készletéhez rendkívül értékes kontribúciót. A visszavándorlási statisztika, amelyet 1908-tól 1921-ig itt pontos adatokkal bemutatunk, világosan igazolja ennek a népmozgalomnak karakterét:

Év	Bevándorlás	Visszavándorlás	Tiszta bevándorlás	Denortáltak száma	Tiszta nvereség
1908	24,378	29,276	—4,898	65	—4,963
1909	28,704	11,507	17,197	42	17,155
1910	27,302	10,533	16,769	304	16,465
1911	19,096	18,975	1,021	46	975
1912	23,599	17,575	6,024	39	5,985
1913	30,610	11,496	19,114	269	18,845
1914	44,538	14,254	30,284	99	30,185
1915	3,064	2,262	802	2	800
1916	981	394	587	4	583
1917	434	133	301	2	299
1918	32	41	—9	—	—9
1919	52	10	42	2	40
1920	252	14,619	—14,367	—	—14,367
1921	9,377	12,457	—3,080	—	—3,080
Összesen	213,319	143,532	69,787	874	68,913

A tiszta bevándorlás tehát tizennégy év alatt mindössze 68,913 főre rúgott, ami percentuálisan azt jelenti, hogy a bevándorolt magyarok 67 százaléka visszatért és csak 33 százaléka maradt itt.

Ez a visszatérés óriási összegű pénz átvándorlását is jelentette. Erre nézve nehéz statisztikai adatokat nyújtani. Rendelkezésre áll azonban egy kimutatás az 1900 — 1906 közötti évekről. Ennek adatai:

Átutalások száma	7,097
Összege.....	\$249,885.37
Átlagban átutalt összeg.....	\$35.21
Átlagban átutalt évi összeg.....	\$41,647.56

Ez az összeg természetesen Nagy Magyarország egész területére vándorolt, tehát bennefoglaltatnak a nemzetiségekhez tartozók pénzküldeményei is. Viszont a kimutatás koránt sem teljes, mert természetesen nem terjeszkedhetik ki azokra az összegekre, amelyeket levélben küldtek át és amelyeket magukkal vittek a visszavándorlók.

Érdekes itt megemlíteni, hogy átlagban \$16-al a zsebében érkezett a háború előtt egy-egy magyar. Csak minden tizenharmadik volt szakmunkás, 72% földművelő. Itt Amerikában inkább a gyárakban és a nagy városokban helyezkedtek el mint a farmokon. míg otthon a magyarok 68%-a farmon élt, itt az idevándoroltak 75%-a a nagy városok idegen negyedeiben helyezkedett el. Keresetükhöz képest sok házbért fizettek, ami természetesen kvártélyosok, magyar "slanggel" mondván "burdosok" tartását vonta maga után. E tekintetben azonban a magyarok a többi nemzetiségek között csak a hatodik helyen állnak. 63.6%-uk tart lakót. Házait tisztán tartják, szeretik a virágot, madarakat, házas életük tiszta és erkölcsös. Mint Roberts "New Immigration" című munkájának 141-ik oldalán megállapítja: "The percentage of domestic infidelity and immorality among Magyars is not greater than it is among English speaking people in the same social status." (A házassági hűtlenség és erkölcstelenség percentszáma a magyarok között nem nagyobb mint az

ugyanazon társadalmi osztályban tartozó angolul beszélő emberek között.)

Statisztikai megállapítás az is, hogy a bűnözők számát illetőleg az amerikai magyarok nem állnak rosszabb helyen, mint a bennszülött amerikai faj. Becsületes, törvénytisztelő emberek, akiknek ipari értékét magasra becsülik. Prescott F. Hall "Immigration" című munkájának 61-ik oldalán leszögezi azt hogy "the industrial status of the Magyars is higher than that of the Slavic races, but they are more high-strung and nervous and less adaptable, for example, than the Slovacs and they do not readily assimilate or adopt our citizenship." (A magyarok ipari státusa magasabb mint a szláv fajoké, de feszültebbek, idegesebbek és kevésbé alkalmazkodók mint például a tótok, nem asszimilálódnak olyan könnyen és nem veszik fel az amerikai polgárságot.)

Ez a kritika egyes tekintetekben igaz, egyes tekintetekben azonban már nem állja meg a helyét. amíg a magyar emigráció karaktere ideiglenes volt, a statisztikai kimutatást a polgárosodók számáról voltaképen csak arra a reziduumra lett volna jogosult alkalmazni, amelyik állandóan itt is maradt. Amióta a magyar bevándorlás karaktere megváltozott és állandó letelepedésre jönnek azok, akik elférnek a kvóta keretein belül, természetesen meggyapodott a polgárosodók és az asszimilálódók száma is. A háború előtt átlagban csak az idegenek 33%-a polgárosodott és csak 17%-ának volt első papírja. A magyarok közül 11% volt polgár és 16%-nak volt első papírja. Viszont 46%-uk beszélt angolul, 91%-uk tudott olvasni és 90%-uk írni-olvasni. A háború óta a polgárosodó magyarok száma 11%-ról 30%-ra emelkedett, tehát erősen megközelítette és később kétségtelenül el fogja érni a 33%-os nemzeti átlagot.

A MAGYARSÁG ELOSZLÁSA, POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI FEJLŐDÉSE AMERIKÁBAN

Az első magyar telepeket az 1850-es évek emigránsai alapították. Ezeknek a telepeknek már a neve is alig szerepel. Pedig lapjuk is volt ezeknek az első emigránsoknak, sőt egy magyar verses könyv is megjelent már 1850-ben Amerikában: Kerényi Frigyes versei. Az igazi amerikai-magyar történelem, mint már előbb említettem, 1880 körül kezdődik. Az 1880 és 1890 közötti évtized alatt alakultak ki azok a keretek, amelyek között a magyarok élnek Amerikában. A magyar telepek ma is csaknem teljesen ugyanazok. Ekkor alakultak meg a legnagyobb magyar egyletek: a Verhovai Segély Egylet, amely 25,000 tagot számlál és 329 fiókja van az ország egész területén, a Magyar Református Egylet, amely 189 helységben 7,500 taggal van képviselve, a Bridgeporti Rákóczi Egylet, amelynek 7,000 tagja van, a Magyar Segélyző Szövetség és jóval később az Amerikai-Magyar Szövetség.

Ebben az említett évtizedben alakultak az első nevezetesebb lapok, a "Nemzetőr" és az "Önállás", amelyeket később nagy napilapok váltottak fel, nevezetesen: az "Amerikai Magyar Népszava", amely New Yorkban és a "Szabadság", amely Clevelandban jelenik meg. Ezeknek a lapoknak és az egyleteknek, amelyek rendkívüli számmal alakultak meg, óriási szerepük volt. Ezek segítették öntudatos amerikaiakká nevelni a magyar falu kulturális tekintetben meglehetősen elmaradt ideszakadt fiait. Megtanították őket az önállóságra, az önálló gondolkodásra, vitatkozásra az egyleti üléseken, nyil-

vános felszólalásokra, ellenőrző munkára szoktatták őket, elutaztatták az egyleti konvenciókra azokat, akik azelőtt sohasem utaztak, egyszóval képesítették őket a közügyekben való részvételre, aminek amerikai nemzeti szempontból való rendkívüli fontosságát felesleges bővebben hangsúlyozni.

Azoknak a lapoknak és folyóiratoknak száma, amelyek eddig megjelentek, az Egyesült Államokban magyarul, közel 200-ra tehető. Összesen 253 hivatásos és nem hivatásos amerikai-magyar költő, elbeszélő, szerkesztő és újságíró nevét gyűjtötte össze az amerikai-magyarságra vonatkozó adatok egyik fáradhatatlan kutatója: Szécskay György abban az érdekes tanulmányában, amely az amerikai magyarság 25 éves történetéről az "Amerikai Magyar Népszava" 1925.-i 25 éves jubileumi számában megjelent. Ugyancsak az ő megállapítása, hogy az Amerikában megjelent magyar könyvek száma elég tekintélyes. Legtöbb példányban (4,000) egy verseskönyv kelt el. Azt lehet tehát mondani, hogy körülbelül minden 100-ik magyar vett egy példányt. Magyarországon hasonló műnek ebben az arányban 800,000 példányban kellett volna elkelnie. De tekintélyes volt a könyvek és naptárok behozatala is Magyarországról. Jelenleg körülbelül 68 magyar lap jelenik meg. Ezek között 12 egyházi. Van közöttük lapja minden felekezetnek, még a hét napos adventistáknak, baptistáknak és lutheránusoknak is.

Arra a kérdésre, hogy hogyan oszlik el az Egyesült Államok területén az a közel félmillió magyar, amely részben még minden esetben a magyar kultúra emlőin táplálkozik, érdekesen felelnek meg a népszámlálási statisztikai adatok. Ezek szerint a magyaroktól legsűrűbben lakott államok a következők:

New York	95,000
Ohio.....	88,000
Pennsylvania	85,000
New Jersey.....	47,000
Illinois.....	40,000
Michigan	26,000
Connecticut	15,500

Wisconsin	12,000
Indiana	11,000
Missouri	9,500
West Virginia	7,300
California	6,000
Minnesota	5,000

A többi államok lakossága között háromezren alul szerepelnek a magyarok. Nincs azonban olyan állam, amelyben ne lennének képviselve. Legkevesebben vannak Nevadában. Számuk itt a legutóbbi statisztikai kimutatás szerint 46 volt.

A legnépesebb magyarlakta városok ezek:

New York, N. Y.....	75,000
Cleveland, O.....	33,000
Chicago, Ill.....	31,000
Detroit, Mich.....	23,000
Philadelphia, Pa.....	20,000
Akron, O.....	8,000
St. Louis, Mo.....	11,000
Bridgeport, Conn.....	11,000
Milwaukee, Mo.....	6,000
Pittsburgh, Pa.....	7,500
Newark, N. J.....	5,500
Bethlehem, Pa.....	5,500
Trenton, N. J.....	5,000
Passaic, N. J.....	4,000
New Brunswick, N. J.....	4,000
South Bend, Ind.....	4,000
Toledo, O.....	4,000
Cincinnati, O.....	4,000
Perth Amboy, N. J.....	3,500
Buffalo, N. Y.....	4,500
Youngstown, O.....	3,600
McKeesport, Pa.....	3,000

St. Paul, Minn.....	2,500
Los Angeles, Cal.....	2,500
Roosevelt, N. J.....	2,000
Garfield, N. J.....	2,000
Baltimore, Md.....	2,000
San Francisco, Cal.....	2,000
Jersey City, N. J.....	1,800
Lackawanna, N. Y.....	1,800
Elizabeth, N. J.....	1,800
Johnstown, Pa.....	1,800
Yonkers, N. Y.....	1,800
Norwalk, Conn.....	1,800
Mansfield, O.....	1,400
Braddock, Pa.....	1,300
Gary, Ind.....	1,200
Canton, O.....	1,200
Columbus, O.....	1,200
Barberton, O.....	1,150
Clifton, N. J.....	1,000
Alliance, O.....	1,000
Elyria, O.....	1,000
Aurora, Ill.....	1,000
Racine, Wis.....	1,000

Ezren alul laknak magyarok az alábbi városokban: Homestead, Pa., Kennmore, O.; Patterson, N. J.; Schenectady, N. Y.; Omaha, Neb.; Denver, Col.; Parrel, Pa.; Portland, Ore.; Whiting, Ind.; Hammond, Ind.; Granit City, Ill.; Hoboken, N. J.; Bayonne, N. J.; New Haven, Conn.; Torrington, Conn.; Tonawanda, N. Y.; Lackewood, O.; Steelton, Pa.; Monesson, Pa.; Oakland, Cal.; Joliét, Ill.; Rochester, N. Y.; Poughkeepsie, N. Y. és Phillipsburg, N. J.

Az amerikai bennszülöttek sűrűségéhez képest a magyarok elhelyezkedéséről államok, megyék, 10,000-nél nagyobb lakosú

és kisebb városok szerint az alábbi érdekes kimutatás ad felvilágosítást:

Állam	Idegen születésű magyar	Itt született magyar	Megyék száma	10,000 lakoson felül városok	Ki- sebb váro- sok
New York	53,653	41,758	62	57	11
Ohio	50,304	37,710	75	49	39
Pennsylvania	49,086	36,785	62	75	104
New Jersey-	26,697	20,572	21	39	16
Illinois	22,695	17,948	73	42	41
Michigan	14,921	11,339	80	27	63
Connecticut	8,726	6,108	8	18	5
Wisconsin	6,623	6,033	67	21	48
Indiana	6,172	4,691	58	28	35
Missouri	5,327	4,349	57	10	50
W. Virginia	4,130	3,139	35	9	23
California	3,470	2,627	56	24	40
Minnesota	2,832	2,152	73	9	74
North Dakota	1,663	1,253	46	3	45
Maryland	1,285	977	22	4	20
Massachusetts	918	698	8	8	—
Virginia	853	648	34	13	25
Colorado	763	580	46	5	45
Kentucky	715	543	27	7	22
Washington	698	530	—	—	10
Texas	621	472	100	28	75
Montana	616	468	45	6	41
Oregon	602	457	30	4	30
Nebraska	535	407	54	5	55
Iowa	493	375	—	—	—
Kansas	411	312	62	13	51
South Dakota	386	293	55	2	55
Florida	252	192	30	6	25
Alabama	246	187	28	9	20
Wyoming	230	175	19	2	18
Tennessee	215	163	21	7	15
Louisiana	201	153	22	4	20
Oklahoma	205	156	41	10	32

Állam	Idegen születésű magyar	Itt született magyar	Megvék száma	10.000 lakoson felüli városok	Ki- sebh váro- sok
Vermont	173	131	8	3	7
Georgia	162	123	20	8	17
Idaho	154	117	—	—	—
Delaware	143	108	3	1	3
Dist. of Columbia	145	110	—	—	—
Arizona	140	106	—	—	—
Utah	118	90	—	—	—
Rhode Island	116	88	5	1	6
New Mexico	86	65	14	1	15
Arkansas	71	54	24	5	20
Maine	48	35	—	—	—
New Hampshire	74	34	18	4	15
South Carolina	37	28	14	4	12
North Carolina	44	34	18	4	15
Mississippi	31	23	—	—	:—
Nevada	26	20	—	—	—
Összesen	268,112	205,426	1,521	515	1,263

Ezt a kimutatást D. A. Souders "The Magyars in Amerika" című 1922-ben megjelent könyvéből vettem át.

Említettem már, hogy a magyar egyletek száma rendkívül nagy. Egyedül New Yorkban több mint 40 egylet működik. Ezeknek az egyleteknek sok helyen saját házai vagy a magyarságnak magyar házai vannak. Byen házak vannak az alábbi helységekből:

Newark, N. J.; Hillside, N. J.; Trenton, N. J.; Berwick, Pa.; Johnstown, Pa.; Leechburg, Pa.; Twin Rocks, Pa.; South Bethlehem, Pa.; Hooversville, Pa.; Muskagon Heights, Mich.; Martinsferry, O.; Daisytown, Pa.; Elwood City, Pa.; Bridgeport, Conn.; New Haven, Conn.; McKeesport, Pa.; Palmerton, Pa.; Cleveland, O.; East Pittsburgh, Pa.; South Bend, Ind. és Akron, O.

A politikai körök és klubok száma, sajnos, meglehetősen kevés. Újabb alakult meg a connecticuti magyar származású magyar polgárok ligája, amelynek fiókjai vannak az alábbi connecticuti helységekből: Shelton, Derby, Torrington,

ton, Stamford, South Norwalk, New Haven, Wallingford, Hartford, Danbury és Union City.

New Yorkba már 25 évvel ezelőtt alakult magyar republikánus és demokrata politikai klub. A new yorki Magyar Republikánus Klub egyik ünnepélyén Rooseveltnél is megjelent.

Igen jelentős intézménye az amerikai magyarságnak a ligonieri, Pa. árvaház, ahol ez idő szerint már száz magyar árvagyereket nevelnek Kalassay Sándor református espereslelkész, árvaházi igazgató vezetése alatt. Az árvaházat tisztán az amerikai magyarság tartja fenn. Megalakítása a Magyar Református Egylet érdeme.

Mint igen jelentős intézmény külön ki kell emelni az Amerikai Magyar Kereskedelmi Kamarát, amely 1921-ben alakult meg. Első elnöke Konta Sándor, első alelnöke e sorok írója volt.

A politikai szervezkedés kérdésénél külön meg kell említeni a Hűség Ligát, amelyet a háború alatt Konta Sándor szervezett és amely 20,000 taggal szolgáltatott demonstrációt amellett, hogy az amerikai magyarság lojalitása fogadott hazája iránt még akkor sem rendült meg, amikor a körülmények úgy hozták magukkal, hogy Amerika és Magyarország ellenséggént állottak egymással szemben.

Az amerikai magyarság ipari elhelyezkedésénél külön kell foglalkozni egy nagyon érdemes, de sajnosan megszűnt intézménnyel, a new yorki Magyar Menházzal, amely nagy szociális szolgálataival mellett tevékenységének igen jelentős részét munkaközvetítésben fejtette ki. Ezt az intézményt a magyar kormány tartotta fenn. New York down-town részében, a Pearl Streeten, emelkedett a Magyar Menház épülete. A háború alatt katonakórház céljaira lefoglalták. Az igazgatóság kevéssel ezután eladta a házat. Egy rendelkezésünkre álló kimutatás szerint a Magyar Menház 1907-ben 1,407 magyar bevándorlónak szerzett munkát. Ezek közül 237 szénbányákban, 288 gyárakban, 270 téglagyárakban, 300 házimunka terén és 312 farmokon helyezkedett el.

Általában a bevándorolt magyar munkásság legszíveseb-

ben bányákban, üveggyárakban, olajfinomítóknban, dohánygyárakban, acélgyárakban és húsvágó telepeken helyezkedik el. Ezek fizetik a legmagasabb munkabéretet szakképzetlen munkások számára. A szén-, vas- és rézbányákban mintegy 30,000 magyar munkás dolgozik.

Az amerikai-magyarország kulturális értékének felbecsülésénél nagy jelentőséget kell tulajdonítani a vallási élet terén kifejtett tevékenységüknek, amely templomok és iskolák formájában maradandó materiális értéket produkált az Egyesült Államok nemzeti vagyona számára. Az amerikai magyarország vallási megoszlása ez:

Római katolikus.....	284,122
Református.....	113,649
Zsidó.....	47,969
Keleti ortodox.....	11,364
Luteránus.....	5,682
Unitárius.....	3,220
Baptista, presbiteriánus és más felekezetbeli.....	7,489

A katolikusoknak 61, az ev. reformátusoknak 60, a presbiteriánusoknak 34, a luteránusoknak 7, a baptistáknak 20 egyházközségük van.

A római katolikus hitközségek statisztikájáról védőszentjeikkel, első papjukkal, plébánosaikkal és tanító apácaikkal az Amerikai Magyar Népszava 1925. évi jubileumi száma érdekes kimutatást közölt, amelyet itt reprodukálunk:

A RÓMAI KATHOLIKUS MAGYAR HITKÖZSÉGEK STATISZTIKÁJA

VÁROS	Alakult	VÉDŐSZENTJE	ELSŐ PAPJA	PLEBANOSA	TANÍTÓ APÁCÁK (A csillaggal jelölt helyek rendszeres elemi iskolát tartanak fén.)
Akron, O.1915.	Szent SzivSolymos OszkárPupinsky Nándor
Allentown, Pa.1917.	Szt. IstvánÉrdújhelyi M.Érdújhelyi Menyhért
Alpha, N. J.1903.	Szűz MáriaRadóczy KárolyHlebik János
Barberton, O.1923.	— — —Solymos OszkárDénes Ferenc
Beaverfalls, Pa.1923.	Szt. Lászlódr. Nyiri István
Bethlehem, Pa.1903.	Szt. JánosVáriaky SándorReseterich JózsefIsteni Szeretet Leányai*
Bridgeport, Conn.1899.	Szt. István†Csaba GyörgyCsernitzky F. IstvánIsteni Szeretet Leányai
Buffalo, N. Y.1906.	Szt. Erzsébet†Fröhlich JánosSzilágyi M. OszkárSzociális Missió Nővérek
Chicago, Ill.1904.	Magy. NagyasszonyaGrósz FerencSoltész István
Chrome, N. J.1914.	Szt. Erzsébetdr. Szabó Jánosdr. Hudecz Rezső
Cincinnati, O.1915.	Szt. István†Policek Károlydr. SigismundNémet Apácák*
Cleveland, O.1892.	Szt. ErzsébetBöhm KárolyBöhm KárolySzt Orsolya ang. Nővérei*
Cleveland, O.1904.	Szt. Imre†Hirling JózsefHartel József
Cleveland, O.1921.	Szt. MargitRickert ErnőRickert ErnőSzociális Missió Nővérek
Columbus, O.1908.	Szt. László†Paulovics R.Pivetz Miksa
Connellsville, Pa.1904.	Szt. ImreLőrük Béladr. Martynovich Sándor
Detroit, Mich.1906.	Jézus NeveSommer BernátVojnich DezsőSzt. Vér angol Nővérei*
Detroit, Mich.1904.	Szt. KeresztKlenner HubertKovács LajosSzt. Dom. ang. Nővérei*
Dillonvale, O.1905.	— — —Kovács Lajos
East Chicago, Ind.1906.	SzentháromságRajcsányi B.Schaffer SándorIsteni Szeretet Leányai*
Erie, Pa.1921.	Szt. IstvánÉrdújhelyi M.Andrássy B. Oreszt

TANÍTÓ APÁCAK
(A csillaggal jelölt helyek rendszeres elemi iskolát tartanak fen.)

VÁROS Alakult VÉDŐSZENTJE ELSŐ PAPJA PLEBANOSA

Fairport, O.	1902.	Szt. Antal	†Hegyi Antal	Egner Emil	—
Farrell, Pa.	1910.	Szentháromság	Bognár Pál	Major Dezső	—
Flint, Mich.	1921.	Szt. József	dr. Nagy Dezső	dr. Nagy Dezső	—
Gary, Ind.	1911.	Szt. Imre	Bognár Pál	Tóth P. József	Jézus angol Szolgáloi*
Hammond, Ind.	1905.	Szt. Margit	†Hegyi Antal	Laurent	—
Hazleton, Pa.	1893.	Szt. László	†Jaskovics Ignác	dr. Csáky Antal	—
Homestead, Pa.	1924.	Szt. Margit	dr. Nyiri István	dr. Nyiri István	—
Hooverson, Pa.	1921.	Szt. Anna	†Vadkerti László	Vilecsinsky Vilmos	—
Johnstown, Pa.	1905.	Szt. Imre	Csernitzky F. István	Péter József	—
Kulpmont, Pa.	1920.	Száz Mária	dr. Petrovich	dr. Petrovich J. C. József	—
Lackawanna, N. Y.	1918.	Nagyboldogasszony	Böhm Károly	Zákány Gyula	—
Leechburg, Pa.	1918.	Nagyboldogasszony	Varga István	Réthy János	—
Lorain, O.	1903.	Szt. László	Szabó M. József	Köller Endre	—
McAdoo, Pa.	1904.	Szt. István	†Szenczey N. J.	dr. Csáky Antal	—
McKeesport, Pa.	1899	Szt. István	Kovács Kálmán	Kovács Kálmán	Isteni Megváltó Leányai*
New Brunswick, N. J.	1904.	Szt. László	†Szenczey N. J.	dr. Kalmár Özséb	Isteni Szeretet Leányai*
New York, N. Y.	1901.	Szt. István	Perényi László	Peéri Bonaventura	Isteni Szeretet Leányai
Newark, N. J.	1907.	Nagyboldogasszony	Fényes Lajos	Sütő Akos	—
Northampton, Pa.	1907.	Magy. Nagyasszonya.	†Zrinyi Károly	Repchik Pál	Szt. Mihály lengy. apácai*
Omaha, Neb.	1921.	Szt. Ágnes	Németh József	—	—
Passaic, N. J.	1902.	Szt. István	†Messerschmied	Marczinkó József	—
Perth Amboy, N. J.	1903.	Magy. Nagyasszonya.	Radóczy Károly	dr. Kiss Aladár	Isteni Szeretet Leányai*
Philadelphia, Pa.	1913.	Jézus Szíve	Horváth Lőrinc	dr. Kemeses István	Isteni Megváltó Leányai*

A református egyháziközségekről ugyancsak az Amerikai Magyar Népszava jubileumi száma közölt statisztikát.

A REFORMÁTUS MAGYAR EGYHÁZKÖZSÉGEK STATISZTIKÁJA

A NYUGATI EGYHÁZMEGYE TISZTIKARA 1923-BAN

Esperes: Virág István, kalamazooi lelkész, 801 Mill Street, Kalamazoo, Mich.

Jegyző: Urban Endre, buffaloi lelkész, 1940 Clinton Street, Buffalo, N. Y.

Pénztárnok: Pecsők Pál, 2782 E. 79th Street, Cleveland, Ohio.

Ügyész: Kováchy M. Andor, 637 Society for Savings Bldg., Cleveland, O.

EGYHÁZAK, LELKÉSZEK, TANÍTÓK A NYUGATI EGYHÁZMEGYÉBEN

1. Ashtabula — Conneaut — Erie egyház: Vecsey Jenő, Cor. Harbor and Lake St., Conneaut, O.

2. Buffalo — Tonawandai egyház: Urban Endre, 1940 Clinton Street, Buffalo, N. Y. Dr. Fazekas Sándor, segédlelkész.

3. Chicago — Burnsidei — Westsidei egyház: Boros Jenő 652 E. 92nd¹ Steet, Chicago, 111. _ Bodor Dániel, tanító.

4. Clevelandi I. egyház: Dr. Herczegh József, 2854 E. 79th Street, Cleveland, O. — Bódog Bálint, tanító.

5. Cleveland — Westsidei egyház: Csutoros Elek, 1946 West 32nd Street, Cleveland, O. — Király Imre, tanító.

6. Columbusi egyház: Hankó Gyula, 1649 Parsons Avenue, Columbus, O.

7. Drakes — Congoi egyház: Radácsy Sándor, Corning, R. F. D. 1. Box 25.

8. Duquesnei egyház: Beszolgáltatja a mckeesporti lelkész

9. Etheli egyház: Kovács Endre, P. O. B. Ethel, W. Va.

10. Elyriai egyház: Ifj. Kalassay Sándor, 119 West Kivèr Street, Elyria, O.

111. Fairport Harbori egyház: Krivulka Károly, 607 PluiA St., Fairport Harbor, O.

12. Flinti egyház: Várkonyi Miklós, 1648 Campau StreJt, Flint, Mich.

13. Detroiti egyház: Tóth Mihály, 8016 Vanderbilt Avenue, Detroit, Mich. — Tanító: Pásztor János. — Tanítónő: özv. Daróczy Pálné.

14. Kearsargei egyház: Üresedésben.

15. Kalamazooi egyház: Virág István, 801 Mill Street, Kalamazoo, Mich.

16. McKeesporti egyház: Melegh Gyula, 138 Eighth Avenue, McKeesport, Pa. — Tanítónő: Bogár Anna.

17. Pittsburghi egyház: Vasváry Ödön, 139 Johnstown Avenue, Pittsburgh, Pa. — Tanító: Veres József.

18. Pocahontasi egyház: Szeghy János, P. O. B. 331, Pocahontas, Va.

19. Springdalei egyház: Kiss Endre, P. O. B., Springdale, Pa.

20. Windberi egyház: Kerekes Béla, 404 Sommerset Street, Windber, Pa.

21. Jolietti egyház: Beszolgálja Józsa Béni, theológus.

Kováchy Miklós István, nyugalmazott lelkész, 10602 Hampden Street, Cleveland, O.

Kalassay Sándor, árvaatya, Ligonier, Pa. P. O. B. 112.

A KELETI EGYHÁZMEGYE TISZTIKARA 1923-BAN

Esperes: Takaró Géza, new yorki lelkész.

Jegyző: Kovács Ferenc, woodbridgei lelkész.

Pénztárnok: Komjáthy Ernő, bridgeporti lelkész.

Ügyész: Az állás nincs betöltve.

LELKÉSZEK ÉS TANÍTÓK A KELETI EGYHÁZMEGYÉBEN

1. Bridgeporti első egyház: Ludman Sándor, 227 Pine Street, Bridgeport, Conn.

2. Bridgeporti State Streeti egyház: Komjáthy *Ernő*,
641 Hancock Avenue, Bridgeport, Conn.
3. New Yorki egyház: Takaró Géza, 344 E. 69th Street,
New York. — Koncz József, s. lelkész.
4. Passaic egyház: Tegze László, 226 Fourth Street,
Passaic, N. J.
5. Bethlehem egyház: Nagy Emil, 508 Fourth Street,
Bethlehem, Pa.
6. Wallingfordi egyház: Kovács Béla, P. O. B. 1136,
Wallingford, Conn.
7. South Norwalki egyház: Id. Dokus Gábor, 21
ington Street, South Norwalk, Conn.
8. Woodbridgei egyház: Kovács Ferenc, 455 Franklin
Street, Bloomfield, N. J.
9. Phoenixvillei egyház: Birói döntés alatt.
Tóth Sándor tanár, 218 Pearl Street, Lancaster, Pa.

A REFORMED CHURCH RÉGI MAGYAR EGYHÁZME- GYÉJÉNEK TISZTIKARA

Esperes: Horváth Sámuel, homesteadi lelkész.
Jegyző: Bakay Árpád, akroni lelkész.
Pénztárnok: Porzsolt Ernő, johnstowni lelkész.

LELKÉSZEK ÉS TANÍTÓK A RÉGI EGYHÁZMEGYÉBEN

1. Akroni egyház: Bakay Árpád, 860 Coburn Street,
Akron, O.
2. Daytoni egyház: Azary János, 1424 Blaine Street,
Dayton, O.
3. Homesteadi egyház: Horváth Sámuel, 416 Tenth
Street, Homestead, Pa. — Nagy Jolán, tanítónő.
4. Johnstowni egyház: Porzsolt Ernő, 824 Chestnut
Street, Johnstown, Pa.
5. Loraini egyház: Ujlaky Ferenc, 3036 Globe Avenue,
Lorain, O.
Harsányi Sándor, szerkesztő, 1234 Wisconsin Avenue,
Pittsburgh, Pa.

A REFORMED CHURCHNÉL ANGOL EGYHÁZMEGYÉK- BEN LEVŐ EGYHÁZAK

1. Toledo-i egyház: Bogár Lajos, 1946 Bakewell Street, Toledo, O., Garay Gerő segédlelkész, özv. Harsanyi Istvánné, tanítónő.

2. East Chicagói egyház: Mircse Sándor, 4822 Kennedy Avenue, East Chicago, Ind.

3. Gary-i egyház: Bertók Béla, 1354 Jackson Street, Gary, Ind.

4. Uniontown-i egyház: Borsos István, 229 West Berkeley Street, Uniontown, Pa.

A PRESBYTERIÁNUS EGYHÁZ FENHATÓSÁGA ALÁ TARTOZÓ EGYHÁZAK ÉS LELKÉSZEK

1. Alphai egyház: Szabó András, P. O. B., Alpha, N. J.

2. Elizabeth — Bayonne-i egyház: Dokus Sándor, 534 Court Street, Elizabeth, N. J.

3. Yonkers-i egyház: Kovách Ferenc, 46 Post Street.

4. Caldwell-i egyház: Dienes Barna, Seminárium, Bloomfield, N. J.

5. Whartoni egyház: Csutoros István, Seminárium, Bloomfield, N. J.

6. New Brunswick-i egyház: Laky Zsigmond, 22 Shuyler Street, New Brunswick, N. J.

7. Philadelphiai egyház: Szilágyi Endre, 1233 North Franklin Street, Philadelphia, Pa.

8. Brownsville-i egyház: Székely Sándor, 307 Spring Street, Brownsville, Pa.

9. Daisytown — Westabury egyház: Töltéssy Zoltán.

10. Cannonsburg — Pittocki egyház: Harsanyi Andor, Cannonsburg, Pa.

11. Farreli egyház: Üresedésben.

12. Leechburg-i egyház: Kovács Andor, 145 Third Street, Leechburg, Pa.

13. Martins Ferry — Crescenti egyház: Dr. Várady Arthur.

14. Rossiteri egyház: Csáktornyai László.

15. Youngstowni egyház: Gerenday László, 737 Mahoning Street, Youngstown, O.
16. Alliancei egyház: Krizsik Alajos, P. O. B. /484, Alliance, O.
17. Cantoni egyház: Dokus Gábor, 2113 — 14th Street, N. E. Canton, O.
18. Clevelandi Presbyterianus egyház: Kiss Éyula, 2813 East 103d Street, Cleveland, O.
19. Nortoni egyház: Csutoros Benjamin, Norton, Va.
20. Árpádhoni egyház: Bartus Sándor, Hammonfl, La.
21. St. Louisi egyház: Kardos József, 1134 Friendly Avenue, East St. Louis, HI.
22. South Bendi egyház: Dezső János, Washington Street, Soouth Bend, Ind.
23. St. Pauli egyház: Földessy György, St. Paul, Minn.
24. Scrantoni egyház: Kmecsik György, P. O. B. 257, Factoryville, Pa.
25. Aurorái egyház: Kovách Mihály, Aurora, 111.
26. New York Harlemi egyház: Harsanyi László, 540 East 122nd Street, New York, N. Y.
27. Kingstoni egyház: Pazar Miklós, Kingston, Pa.
28. Bea ver Falisi egyház: Varga Lajos, 1012 Third Avnue, Beaver Falls, Pa.
29. Middletowni egyház: Kruchio Antal, 1105 Baltimore Street.
Dikovics János, tanár, Seminárium, Bloomfield, N. J.

A FÜGGETLEN EGYHÁZMEGYE TISZTIKARA

Esperes: Korocz Géza, trentoni lelkész.

Gondnok: Magdits E., philadelphiai gondnok.

Jegyző: Vincze Károly, cartereti lelkész.

Világi jegyző: Máthé László.

1. Perth Amboyi egyház: Dr. Nánássy Lajos, P. O. B. 303, Perth Amboy, N. J.

2. Trentoni egyház: Korocz Géza, 180 Home Avenue, Trenton, N. J.

3. Chrome — Cartereti egyház: Vincze Károly, 124 Pershing Avenue, Carteret, N. J.

4. Duquesnei egpház: Sebestyén Endre, 215 N. 3rd Street, Duquesne, Pa.
9. McKeesporti egyház: Beszolgálja a duquesnei lelkész. \
- 61 Roebdingi egyház: Beszolgálja a trentoni lelkész.
- 7., Philadelphiai egyház: Murányi János, 611 North Sixth Street, Philadelphia, Pa. *i*
- 8.Í New Yorki alsó városi egyház: Hámorszky N. B. Pál, 33 East 7th Street, New York.
9. Scrantoni egyház: Hámorszky Gyula, 1069 Meade Avenue, Scranton, Pa.
10. Los Angelesi egyház: Csépké István, 5262 Figueroa Street, Los Angeles, Ca.
11. Detroiti egyház: Kovács Mihály, Thaddeus Street, Detroit, Mich.

AZ EPISKOPALISTA EGYHÁZ FENHATÓSÁIGA ALATT ÁLLÓ EGYHÁZAK

1. New Brunswicki egyház: Schode Ádám, esperes, 10 Division Street, New Brunswick, N. J.
2. Phoenixvillei egyház: Kovácsy Kálmán, 503 Main Street, Phoenixville, Pa.
3. South Riveri egyház: Nagy József, jegyző, Thomas Street, South River, N. J.
4. Franklin Furnacei egyház: Szabó László, Franklin, N. J.
5. Kreishervillei egyház: Tóth Kálmán, Kreisherville, Staten Island, N. Y.
6. Mount Carmeli egyház: Jezerniczky Aaladár, Harrisburg, Pa.
7. New Yorki egyház: Daróczy Sándor, 239 East 13th Street, New York.
8. Los Angelesi egyház: Csépké István.

A HOLLAND REFORMÁTUS EGYHÁZNÁL

1. Manvillei egyház: Kosa András, Manville, N. J.
1. Peekskilli egyház: Hámory S. Lajos, 307 Washington Street.

Az amerikai-magyarság rendkívüli áldozatkészségéről nagy és nemes célokkal szemben számtalanszor szolgáltatott tanúbizonyságot. Amerika szempontjából nem lehet közömbösen elmenni emellett, mert ugyanaz a magyarság, amely hajlandó volt szülőhazájáért a legmesszebbmenő áldozatokra, amely tiszteli és ápolja saját történelmének tradícióit, megértő szívvel és lélekkel segíti nyomorba jutott véreit, findig hajlandó lesz hasonló áldozatokra fogadott hazájával, Amerikával szemben. Azoknak az összegeknek a nagysága, amelyeket az amerikai magyarság a kivándorlás kezdete óta különböző nemes célokra áldozott, csaknem felbecsülhetetlen.

Ott kezdődött talán, hogy 1896-ban a millenáris évben — itt természetesen eltekintünk a Kossuth emigráció idejében szórványosan már itt élő és az emigráció céljaira áldozó magyaroktól — az amerikai magyarság gyönyörű érckoszorút küldött gróf Széchenyi István emlékére. Ezt az érckoszorút egy budapesti múzeum őrzi. A háború után az amerikai magyarság áldozatkészségéből kerültek haza a szibériai magyar hadifoglyok. A Herbert Hoover-akció és egyéb nagyszabású megmozdulások során súlyos ezrek vándoroltak át a magyar gyermekek táplálására és felruházására. A szeretethajók a csomagok tízezreit vitték át. Az első szeretethajót gróf Széchenyi Lászlóné Vanderbilt Gladys maga bérelte ki és saját vezetése alatt juttatta el annak értékes rakományát az óhazái nélkülözőkhöz.

A történelmi tradíciók tiszteletét több emlékmű demonstrálja. A budapesti Washington-szobor felállításában az amerikai magyarságnak nagy szerep jutott. Clevelandban szobra van Kossuth Lajosnak, Buffalóban Petőfi Sándornak és ennek a könyvnek sajtó alá kerülése idején van folyamatban Berkó D. Géza, az Amerikai Magyar Népszava főszerkesztője kezdeményezésére egy új, hatalmas, az egész amerikai magyarságot átfogó akció, amelynek az a célja, hogy New Yorkban állítsanak impozáns emlékművet Kossuth Lajosnak.

MAGYAR MŰVÉSZET ES IRODALOM AMERIKÁBAN

Az amerikai magyarság kultúréletének ápolásában jelentős szerep jutott az amerikai-magyar színészetnek. 1903-ban kezdődött. Heltai Árpád alakította az első rendes szintársulatot és bejárta vele New Yorktól Clevelandig a magyarlakta vidékeket. Az úttörés nyomába sokan szegődtek. Amerikai-magyar színészek ma már felkeresik a Csendes-óceán partjain lakó magyarságot is. Az utóbbi évek alatt vendégjátékok során bemutatkoztak az amerikai magyarság előtt az óhazai színművészet kiválóságai is. Itt járt Rátkai Márton, Fedák Sári, Király Ernő, Kosári Emmi, Környei Béla, Sándor Mária, Küry Klára és Rózsahegyi Kálmán.

Itt kell foglalkoznunk azzal a rendkívüli értékű kontribúcióval, amellyel a magyar 4 színpadi szerzők járultak az amerikai színházi kultúra színesebbé, gazdagabbá tételéhez. 1907-től kezdve, amikor Lehár Ferenc Vig özvegyével az első magyar szerző a Broadwayn megjelent, 15 odaát élő magyar darabiró 47, 6 amerikai-magyar szerző 17, összesen tehát 21 magyar szerző 64 darabját mutatták be 1926 novemberéig. Érdeemes és tanulságos ennek pontos statisztikáját átvizsgálni, különösen annak az elgondolásnak világosságában, hogy az amerikai nemzeti vagyoni növeléséhez is milyen jelentős összegekkel járultak hozzá a magyar szerzők a kulturális kontribúción kívül.

A világhírű magyar drámaírók között elsőnek Molnár Ferencet kell említeni. Első darabja, amellyel Amerikában megjelent, bejárta az egész földkerekséget. "The Devil" (Az ördög) volt és Konta Sándor fordításában 1908-ban került a Broadwayra. öt év múlva követte egy újabb Molnár-darab.

”Where Ignorance is Bliss” cím alatt a ”Testőr”-t adták Ditrachstein Leó, a híres magyar származású amerikai színész átdolgozásában. 1925-ben teljes szöveghűségében ”The Guardsman” címen újra bemutatta a ”Testőr”-t a Theatre Guild és rendkívüli sikert aratott vele. Ugyanígy kétszer, sőt háromszor került bemutatóra Amerikában a ”Farkas”, amelyet 1914-ben ”The Phantom Rival”, 1925-ben ”The Tale of the Wolf” címen adtak, a megelőző évben, 1924-ben pedig ”The Love Letter” címen Jacobi Viktor muzsikájával mint operetté mutatkozott be. A legnagyobb amerikai Molnár-siker a ’Liliom’ volt, amelyet 1924-ben, mutattak be és több mint két évig játszottak. Ez az a világhíres színdarab, amelyért Molnár Ferencet az irodalmi Nobel-díjra ajánlották. ”Fashions for Men” (Úridivat), ”Heavenly and Earthly Love” (Égi és földi szerelem) és ”The Swan” (Hattyú) szerepeltek Molnár Ferenc neve alatt a ”Liliom” után. A ”Hattyú” Eva le Gallienne-el a címszerepben rendkívüli siker volt. Az 1925-ös színházi szezon elején mutatták be még Molnár ”Glass Slipper” (Üvegcipő) című darabját, ez összesen pedig a ”The Play is the Thing”-et (Játék a Kastélyban), amely szintén igen nagy sikernek bizonyult.

Herczeg Ferenc három darabbal szerepelt eddig a Broadwayn. Az első a ”The Silver Fox” (Kék Róka) volt, a második, helyesebben időrendben az első, ”The Seven Sisters” (Gyurkovics lányok), a harmadik ”Dagmar” (Tula).

Biró Lajos a ”Czárina”-val, amelyet Lengyel Menyhérttel együtt írt, szerepelt először 1922-ben. A ”Highwayman” (Rablólovag) című darabja vidéki körútján megakadt, 1924-ben azonban ”Moonflower” (Utolsó csók) című darabját adták jó ideig.

Heltai Jenő csak egy darabbal szerepelt ”Mrs. Boltay's Daughters” (Tündérlaki lányok), amelyet 1915-ben mutattak be.

Lengyel Menyhért nevéhez egy világhíres darab, a ”Tájfun” fűződik elsőnek. Tizennégy évvel ezelőtt mutatták be. Hét év múlva követte ezt a ”The Dancer” (Táncosnő), majd a már említett és Bíróval közösen írt ”Czárina”, 1925-ben ”Sancho Panza” és ugyanennek az évnek őszén ”Antónia”.

Vajda Ernő 1922-ben bukással kezdi. "The Love Market" (Szerelem vására) című darabja nem élte túl a vidéki bemutatót, annál nagyobb sikereket aratott azonban az 1924. év folyamán a "Fata Morgana"-val, amelyet 2 évig játszottak és amely megalapozta amerikai nevét. Az 1924. év folyamán három darabját adták elő ennek nyomán. "The Little Angel" (Rozmarin néni), "Grounds for Divorce" (Válóperes Hölgy) és a "Harem" voltak ezek. Az utóbbi kettő jelentős sikernek bizonyult.

Drégely Gábor nevét két színdarab alapozta meg: "The Tailor-made Man" (Szerencse fia, 1917.) és "Little Miss Bluebeard" (A kisasszony férje, 1923).

Földes Imrének "Hallo" című darabját adták 1917-ben "Over the Telephone" cím alatt.

Fodor László, az új generáció legtehetségesebb tagja 1925-ben szerepel először a Broadwayn "The Stonk" (Navarrai Margit) című darabjával.

Orbók Lóránt, a Spanyolországban élő magyar, aki odahaza nem tudott érvényesülni és ezért kivándorolt, Lorenzo de Azertis név alatt adatta elő 1923-ban "Cassanova" című darabját a Broadwayn.

Gábor Andor "The Dollar Daddy" (Dollár papa) című darabjával szerepelt vidéken anélkül, hogy el tudott volna jutni a Broadwayig.

Garvay Andor "Deep in the Woods" (Bent az erdőben) című darabját hasonló sors érte a szereplő színészek között lejátszódott házassági tragédia miatt.

Lakatos László, a magyar színpadi irodalom egyik erőssége, elkésve jelentkezett a Broadwayn. "The Sapphire Ring" (Zafir gyűrű) darabját adják elsőnek 1925-ben. Ezt követi az 1926-os szezon elején a "Head or Tail" (Fej vagy írás).

Néhai Nyitrai Emil "Lady Friends" című darabját 1913-ban adták elő.

A magyar drámaírók mellett a pálma igen tekintélyes része az operetté szerzőket illeti, akik között világhíres nevek vannak. Mint fentebb már utaltunk rá, Lehár Ferenc debütál a magyar zeneszerzők közül elsőnek és minden darabjával hódít. A világ egyik legnagyobb operett-sikere, "The Merry

Widow” (A vígözvegy) jelenik meg először Lehár márkája alatt. Ezt követi ”Alone at Last” (Vére egyedül) című operettje, majd a ”The Star Gazer” (Csillagvizsgáló). Utána 1911-ben ”Gypsy Love” (Cigányszerelem), 1912-ben ”Count of Luxemburg”, 1913-ban ”Éva” és 1925-ben ”Frasquita”.

Kálmán Imre nevéhez ugyancsak igen nagy sikerek emléke fűződik. Első operettjét ”The Gay Hussars” (Tatárjárás), 1909-ben mutatják be. ”Sári” cím alatt ezt követi 1914-ben a ”Cigányprímás” magyar primadonnával, Hajós Miéivel a címszerepben. ”Her Soldier Boy” (Obsitos) a következő 1917-ben. Ugyanebben az évben ”Miss Springtime”. ”The Yankee Princess” cím alatt adják 1923-ban a ”Bajadér”-t és az 1926-os őszi színházi szezont a ”Countess Maritza” (Maritza grófnő) című Kálmán siker nyitja meg.

Martos—Huszka ”The Royal Vagabond” (Bobherceg) című darabbal szerepelt 1919-ben.-

Az Amerikában élő magyar zeneszerzők közül néhai Jakobi Viktort kell első helyen említeni, akinek csaknem minden darabja nagy siker volt. ”The Marriage Market” (Leányvásár) volt az első 1913-ban. ”Sybill”, ”Rambler Rose”, ”The Riviera Girl” követte az első sikert. ”The Love Letter” Molnár Ferenc ”Farkas”-ának operett átírása volt a legközelebbi. ”Appleblossoms” és ”Half-moon” zárta le sikereit.

Vécsey Armand nevéhez három operett fűződik. ”The Rose of China”, ”The Hotel Mouse” és ”The Nightingale”.

Romberg Zsigmond ”May Time” című operettjével jelenik meg először a Broadwayn 1916-ban. Ezt követi a ”The Magic Melody”, a ”Student Prince” és a ”Song of the Desert”.

Hajós Károly Magyarországról idevándorolt zeneszerző ”Natja” című operettjével mutatkozik be 1925-ben.

Ezekon a bemutatott magyar darabokon kívül igen sok van lekötve az amerikai producereknél. Hozzávetőleges számítás szerint is legalább tízre becsülhető a már megvett és előbb-utóbb előadásra kerülő magyar drámák és operettek száma.

A bemutatott színdarabok közül igen sokat megvettek a film számára. Ugyanez áll magyar írók regényeire. Hollywoodban egyre növekvő számban jut képviselőhöz a magyar

szellemi termék. Több magyar író eredeti filmtörténetek írására szerződtek és hozták ki Magyarországról. Az első ötöt dr. Pauker Ödön tekintélyes new yorki magyar színházi ügynök kötötte le a Famous Playershez. Vajda Ernő érkezett ki elsőnek, őt követte Fazekas Imre, majd Biró Lajos, jelenleg a legnagyobb magyar mesélő. Esedékes Lengyel Menyhért. És hazulról küldi át filmtörténeteit a legnagyobb magyar drámaíró: Molnár Ferenc.

A magyarságnak a Bradwayn való képviselőjéhez tartozik az a jelentős faktor is, amit magyar származású vagy teljesen magyar színészek és színésznők reprezentálnak. Ditrichstein Leo, aki már visszavonult, magyar származású. Ugyanezt mondhatjuk el az ismert nevű primadonnák közül Josephine Victorra és Tessa Kostára. Magyar származású Francis Cameron, aki már otthagya a színpadot és 100 százalékban magyar a legnagyobb idegennemzetiségű amerikai színpadi karrier: Hajós Mici. Újabban Magyar Erzsi (Elsie Erzsi) mutatkozott be több színdarabban. Igen nagy operetté sikerek fűződnek Sámson Mária nevéhez. Tíz év előtt Petrás Sári aratott Kálmán Imre "Miss Springtime"-jában nagy sikert. Pogány Bella az "Abie's Irish Rose" női címszerepét játszotta a roadon. Komoly sikerei vannak az angolnyelvű színpadon Lugosi Bélának. Keleti Juliska, Gergely Elize és Palásty Irén tartoznak még az ismert nevek közé. Világhírnévre tettek szert a Dolly-testvérek táncospár. A csárdást elsőnek Serli Etus és Serli Irén, Serli Lajos híres magyar zeneszerző leányai mutatták be a "road"-on évekkkel ezelőtt. Előttük csak a Királyfi testvérek szerepeltek magyar márkával évekkkel ezelőtt. Utánuk a Hartman-házaspár táncolta végig a kontinenst.

A film igen neves és híres magyar színészekkel és színésznőkkel büszkélkedik. Bánky Vilma rövid idő alatt a legelső filmsztárok közé emelkedett Hollywoodon. Putty Lya volt a következő sztárimport. Utána Nijinskyné Márkus Romolát, Márkus Emilia leányát hozták át, majd Mária Cordât. A színészek között, akik filmen lépnek fel, igen nagy neve van már Várkonyi Mihálynak, a Nemzeti Színház volt tagjának, aki Victor Varcony név alatt Cecil de Mille-nél van szerződés alatt

s legutóbb Pontius Pilátust játszotta a "Királyok királyá"-ban. Huszár Károly, a legnagyobb magyar kabaré színész Charles H. Puffy név alatt az Universal sztárja. Ugyancsak az Universal szerződtette le amerikai körútja alkalmával Beregi Oszkárt, a legnagyobb európai Shakespeare színészek egyikét. Több filmtársaságnál játszott különböző filmekben Lugosi Béla, aki szintén a Nemzeti Színház tagja volt és akit egyszer már említettünk.

A magyar filmrendezők is megkezdik a térhódítást Hollywoodban. Európából szerződtetik át a Warner-filmgyárhoz Kertész Mihályt és a First Nationalhoz Korda Sándort. Elsőnek érkezik meg Amerikába a magyar filmrendezők közül Cserépi Arzén és a Famous Playersnél kap nyomban szerződést.

A filmgyárosok között is találkozunk magyar nevekkal. A világ legnagyobb filmgyára, a Famous Players-Lasky Corporation a magyar Zukor Adolf alapítása. Ez a magyar ember, aki 18 éves korában érkezett nincstelenül Amerikába, ma az egész világ legnagyobb filmhatalmassága. Gyárának jogügyi igazgatója magyar származású. Ludvigh Elek János a neve, Ludvigh Jánosnak, Kossuth belgrádi követének az unokája.

A William Fox Pictures Company szintén magyar ember alapítása. William Fox azonban már itt született és itt nevelkedett.

Magyar származású Marcus Loew, a Metro-Goldwin tulajdonosa, akinek több mint 300 színháza van az Egyesült Államok és Canada területén.

Magyar producereket találunk azonban a drámairodalom terén is. Martin Beck, A. H. Woods és George Choos magyar származásúak. Martin Beck színházának igazgatója Feleki Károly, a kiváló magyar bibliográfus, kitűnő magyar. A legelső nagy koncepciójú amerikai revü-producer szintén magyar ember volt, Forrest Hülsen, elfelejtve él ma is. Bolossi Kiráffy a neve, évtizedekkel ezelőtt kolosszális látványosságokat rendezett két kontinensen. Last but not least, magyar szülők gyermeke a nemrég elhunyt Harry Houdini, igazi nevén Erik Weisz, akinek édesanyja, a budapesti Stein Szidónia, több

mint egy félévszázaddal ezelőtt vándorolt ki rabbi férjével Amerikába és telepedett le a wisconsini Appletonban. Houdini neve a filmproducerek között is ismeretes volt. ő alapította meg a Houdini Pictures Corporationt, amely saját, hajmeresztően trükkös filmjeit mutatta be. Houdinié volt Amerika legnagyobb okkult könyvtára, amelynek értéke megközelítette a félmillió dollárt. A könyvtárt Houdini végrendelete értelmében a kongresszus könyvtára örökölte.

A magyarok kontribúciója az amerikai színpadi értékekhez nem volna teljes a magyar karmesterek neveinek felsorolása nélkül. Világhíres nevek akadnak ezek között. A Metropolitan Opera karmestere: Bodanszky Arthur Sopronból indult el világhódító útjára. Reiner Frigyes a cincinnatii szimfonikus zenekar dirigense, Harmati Sándor az omahai szimfonikusoké. Reiner neve világszerte ismert. Harmati Sándor kompozíciói egyik díjat a másik után nyerték el Amerikában. A Broawdayrol ismert nevek: Kilenyi Edward, Rappé Ernő, Kun László és Yartin Pál. A magyar zeneszerzők és karmesterek nesztora Serli Lajos. Hajós Károly, akit az operettszerzők között már említettünk, Loblov Béla, Ormandi Blau Jenő és Pichler Elemér egészítik ki az értékes névsort. Meg kell emlékeznünk végül dr. Szirmay Albertről, a kiváló magyar zeneszerzőről is, aki az év egy részét mindig Amerikában tölti.

Bodanszky Arthurral kapcsolatban külön kell kitérnünk a Metropolitan Operára, amelynek tagjai között mindig vannak magyarok. A primadonnák között magyar származású Ma tzenauer Margit, aki Temesváron született és a marosvásárhelyi Ellen Dallossy. Megvált a Metropolitan Operától, de roppant sikereket arat az operaszínpadon mindenütt Anna Roselle (Gyenge Anna). A Metropolitan Opera férfi énekesei között kiválik Schorr Frigyes és Gábor Arnold. Értékes tagja volt a Metropolitannak a pár év előtt elhunyt Rózsa Lajos.

A chicagói opera társulat egyik büszkesége volt néhai Beck Vilmos. Mint vendég operaénekesnő nagy nevet szerzett Ivogün Mária és jól ismerik Zádor Dezsőt.

Sámon Mária, a budapesti opera tagja jelenleg operett-

színpadon működik, Somlyó Aranka és Szántó Gáspár pedig a koncert színpadon.

A magyar és magyarszármazású hegedűművészek között első helyen kell említeni Auer Lipótot, a pétervári zenei konzervatórium 40 éven át volt tanárát, aki ma a leghíresebb és legjobban fizetett amerikai hegedűpedagógus és 82 éves korában éppen most szerezte meg az amerikai polgárságot. Világhíres név az Amerikában gyakran szereplő Rubinstein Erna és Szigeti Dezső. Kerékjártó Duci vaudeville színpadon szerzett magának országosan ismert nevet. Küzdő Viktor, mint Auer Lipót asszisztense és hegedűpedagógus ismeretes amerikai körök előtt. A most elhunyt Hazai Náci, a Hotel Biltmore zeneigazgatója volt. Kresz Géza a leggyakoribb vendégszereplő hegedűművészek közé tartóik. Az amerikai-magyar cigányzenészek, akikkel mindenütt találkozunk és akik egész külön klasszist képviselnek, szintén említést követelnek.

Három magyar cselló-művész is van Amerikában, akiknek nevét jól ismerik. Váradi Rózsi az első, Shuk Lajos és Füredi Samu a másik kettő.

A zongoraművészek között világhíres nevekkkel kell kezdenünk. Dohnányi Ernő, Liszt Ferenc óta a legnagyobb magyar zongoraművész, sok szeznonon át vendégszerepelt Amerikában, dirigált szimfonikus zenekarokat, sokszor saját kompozícióival és játszott szólószámokat zongorán. Nyíregyházi Ervin, a másik híres név. Mérő Jolán nevével is sűrűn találkozunk. Antalffy Zsíros Dezső elsősorban mint orgonaművész tett hírnévre szert, de mint zongoraművész is igen kiváló és egyidőben a rochesteri Eastman Institute katedróját töltötte be. Várkonyi Béla és Fenyves Gábor a kontinens távolabb fekvő városaiban kaptak katedrát. Horváth Cecilia nevét a zenei folyóiratok említik gyakran koncertekkel kapcsolatban, Kugel Alfréd a Columbia egyetemen volt egy ideig zenei asszisztens és évek óta tart előadásokat a Board of Education megbízásából High Schoolokban a magyar zenéről. Kurucz János Diskay József koncerténekesllyel együtt vaudeville színpadon és önállóan járta be a kontinenst. Kovács Lily nevét ugyancsak a vaudeville színpadról ismerjük, Bíbor

Olga, akinek édesanyja Liszt Ferenc tanítványa volt, koncert színpadon szerepelt.

A szobrászművészet terén a magyar származású amerikaiak között Conti Izidor vezet. Rendes tagja a National Academy of Arts-nak. A Metropolitan Museum kincsei között van két szobra: Genius of Immortality és Mother and Child. Dewey tengernagy diadalívének két csoportját a Madison Square Gardenben Conti csinálta. A Gainsborough Studio Building frieze munkái és nagyon sok egyéb New Yorkon kívüli alkotás is az ő nevéhez fűződik. Teljes felsorolást nehéz volna adni. Mindamellett meg kell még említeni dr. Morgan Dix szobrát a Trinity Churchben, a Három Gráciát a Hotel Astorban és a grandiózus szökőkutat Samuel Untermyer greystoni kastélyában, amelyek mind Conti alkotásai.

Conti után Juszko Jenő nevét kell elsőhelyen említenünk a szobrászok között. Az ő nevéhez fűződik Kay tábornok szobra a brooklyni Borough Hall előtt. Illava Károly egy 48-as szabadsághős unokája, több háborús emlékművet készített. Kilényi Julio plakettjeivel tett országos hírnévre szert. Ő örököltette meg plaketten az óceán első átröpülésének emléket és ugyancsak őt kérték fel Byrd kapitány pólus repülésének plaketten való megörökítésére. Az első plakett eredetijét a U. S. Navy Department őrzi. Ezt és még egy párat megvett a Metropolitan Museum. Coolidge elnök beiktatási plakettje is Kilényi Julio műve.

Ettl János a Vassar College megbízásából elkészítette James Orton délamerikai utazó emléksobrát, amelyet Peru és Bolívia határán a Titicaca tavon az Esteves szigeteken állítottak fel. A Hackensack Historical Society számára ugyancsak ő készítette Oratam idnián főnök impozáns mellszobrát. H. van Buren McGonigle pályanyertes rajza alapján ő dolgozott a Kansas City War Memorialon, amelyet 1926 november 11-én avatott fel Coolidge elnök. Két fia szintén szobrász, egyik több pályadíjat nyert.

Finta Sándort, a buffaloi Kende Gézárt és Gaal Istvánt kell még a magyar szobrászok között említenünk.

A festőművészek, rajzolók és illusztrátorok között ugyan csak elsőrangú, sőt világhíres nevekkkel kell a beszámolót kezdenünk. Nem amerikai, de gyakori itt tartózkodása révén az egész amerikai kontinens ismeri László Fülöp, a legnagyobb magyar portréfestő nevét és munkáit. Halmi Arthur a felső négyszáz portré festője. Pogány Willyt, a legnagyobb amerikai művészek között emlegetik, Major Henrik, a világ egyik legnevesebb karikatúristája, mint festőművész kezd újabban sok sikerrel kibontakozni. Kober Leo festményeivel és rajzaival a legnagyobb amerikai lapok hasábjain találkozunk, László Arthur, mint csendéletfestő örvend kitűnő névnek a felső négyszázban, báró Pászthory Árpád, aki Passadenában él, ugyancsak az előkelő körök festője. Társadalmi pozíciójánál fogva is ide sorozódik gróf Zicbryné Podvinecz Erzsébet. A közelmúlt elhalt nagyjai között a legnagyobb volt Lwow hercegné Parlagi Vilma. Murányi Gusztáv neve szintén új márka az előkelő társaságban. Raskó-Aurél különösen a művészvilág sokat emlegetett festője. Raczka Lajos 20 évi berlini tartózkodás után alapozott meg a maga számára amerikai nevet. Herb Roth, a World magyarszármazású illusztrátora a legtehetségesebb amerikai rajzolóművészek közé számít. Gellért Hugó nevét a World olvasói fogják ismerni nagyon jól. Ház Miklós, a legtöbbet ígérő magyar festőművészek egyike, tulfejlődött önkritikája miatt áttért a fotográfusi pályára. Baylos Zelma régi magyar családból származik és a legelső sikeres festőművésznők közé tartozik. Honti Nándor, Linek Lajos, Leydenfrost Sándor, Révész-Ferryman Ferenc, Kallós Árpád, Candell Viktor, Bernát Sándor, Kapcsó Mihály, néhai Tahy Árpád, Fülöp Károly, Galambos Márton, Feuerman Rezső, Petrezselyem Miska, Kemény János, Szőke András és Rieger Béla, mint festőművészek, illusztrátorok és rajzolók érdemelnek meleg felemlítést.

Az amerikai magyarságnak természetesen megvan a maga külön magyarul, magyarok számára író költői és írói is. A magyar költők között a legnevesebb Tarnóczy Árpád, Kemény György, Pólya László és Szécskay György. A novellisták között az óhazában jól ismert Gerendai Lászlót (Legioner), a clevelandi Reményi Józsefet és Fülöp Ilonát kell

említenünk. A tudományos írók között Pivány Jenő amerikai-magyar történelemkutató és Birinyi K. Lajos, mind a kettő a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, válik ki. Külön kell foglalkoznunk Feleki Károllyal, aki a maga nemében egyedülálló könyvtárat gyűjtött össze több évtizedes munkával és fáradtsággal a könyvnyomtatás kora óta angol nyelven, Magyarországról vagy magyaroktól megjelent és Magyarországgal vagy magyarokkal foglalkozó könyvekről. A könyvtárt bemutató sok kötetes bibliográfiai munkán Feleki Károly évek óta dolgozik.

A bibliográfusok között kell előkelő helyet biztosítanunk a magyar Gábel Wellsnek, New York egyik legelső régikönyv és kézirat kereskedőjének, aki mint író, újságíró és könyvkiadó egyformán nevet szerzett magának. Jó magyarságának legszebb bizonyítékát szolgáltatva azzal, hogy a Magyar Tudományos Akadémiát megajándékozta az első Guttenberg Biblia két lapjával és megvett a budapesti Nemzeti Múzeum számára egy Parisban felfedezett XIV. századbeli kódexet, amelynek piaci ára 1,000 angol font volt.

Az országos nevű amerikai írók között apai ágon magyarnak követelhetjük Edna Ferbert. Mint novellista, kitűnő névre tett szert Francis Edward Faragoh.

Ez a felsorolás minden részletessége mellett is csak hozzávetőlegesen mutathatja be a magyar faj kontribúcióját az amerikai kultúrához. Sok magyar regényíró és tudós munkája jelent meg Amerikában angol nyelven. Sok magyar tudós dolgozik és dolgozott a múltban Amerikában az amerikai tudományért. Magyar ember volt az egyik legnagyobb amerikai sebész, dr. Gerster Árpád. Magyar ember az anthrax szérum feltalálója, dr. Eichorn Adolf, a pearl riveri Lederle Antitoxin Company egyik igazgatója. Magyar tudósok jöttek ki a Rockefeller Foundation tanulmányi ösztöndíjaival. Két magyar tudós: Hutira és Marék állatorvosi munkája ma is csaknem az egyetlen kézikönyve Amerikában ennek a tudománynak. Sok amerikai könyvtárban van külön magyar osztály, a Brooklyn Museumban több terem mutatja be a magyar népművészet produktumait, elhalt híres magyar

festők munkái sorakoznak gazdag amerikai családok értékes kincsei között és mintegy hatvan Munkácsy-kép büszke birtokosa Amerika. Valósággal végeláthatatlan feladat lenne kikutatni és adatszerűen kimutatni mind azt az értéket, amelyekkel különböző munkálkodási tereken magyarok vagy magyarszármazású amerikaiak gazdagították ezt az országot.

BEFEJEZŐ RÉSZ

A CANADAI KORMÁNY ÉS A MAGYAR EMIGRÁCIÓ

Egy késő délután, 1923-ban, gróf Apponyi Alberttel sétára indultam Clevelandban. Egyszerre megállott mellettünk egy vállas, jóképű munkásember, illedelmesen hozzánk fordult és Apponyira mutatva, magyarul azt kérdezte:

”Úgy-e kérem, ez az úr Apponyi gróf?”

Apponyi ismert kedvességével elbeszélgetett a magyar munkással, én meg viszonyai iránt érdeklődtem. Elmondotta, hogy 23 éve van Amerikában. Angolul nem tud:

”Uram, — mondotta, — mikor tanuljak? Korán indulok a gyárba és későn megyek haza. Magyarokkal dolgozom együtt, csak magyarul beszélünk, magyar életet élünk és csak a pénz amerikai, amit keresünk.”

Ezt a kis incidenst azért mesélem el, mert jellemzőnek tartom az Egyesült Államok összes magyarlakta telepeire. A természetes asszociáció magával hozza a kérdést, vajjon így van-e Canadában is, vajjon a változott ottani viszonyok teremtettek-e változott viszonyokat a magyarok között.

Mint nagyon lényeges különbséget, elsősorban le kell szögezni azt, hogy amíg az Egyesült Államokban a telepítési akciók legtöbbször a magyarok becsapásával végződött, Canadában egész más helyzet alakult ki. Itt a kormány kölcsönrel és erkölcsi támogatással segíti a földművelőt. Azért ad földet, mert Canadának elsősorban az érdeke a földművelés kifejlesztése.

tése az ipar előtt. Ezzel együtt jár, hogy Canada a földművest jobban megbecsüli, mint az iparost és Apponyi Albert gróffal Canadában tett utunk egyik legérdekesebb tapasztalata épen az a jóindulat és megbecsülés volt, amelyben a magyar földművest részesíti Canada.

Másutt szoltam már arról a nagy változásról, amit az ántántbarát canadai közvéleményben Apponyi előadó útja teremtett. Itt azért kell újra utalni rá, mert jelentős része volt ennek a hangulatváltozásnak abban, hogy Canada megnyitotta kapuit a magyar földművesek számára. Fontos volt ez akkor, amikor az Egyesült Államokban kvóta van és ez az ország már csak egészen jelentéktelen számban ad otthont új kivándorló véreinknek.

Említettem korábban azt a látogatást is, amelyet Lemieux, a canadai képviselőház elnöke és Dandurant canadai miniszter Apponyi Albertnél Montrealban, a Ritz szállóban tettek. Mikor itt a kivándorlás kérdése szóba került, Apponyi udvariasan és félreérthetetlen határozottsággal jelentette ki, hogy ő nem barátja a kivándorlásnak, amelyet nemzeti elvesztésnek tekint és más tárgyra fordította a beszélgetés fonalát.

Lemieux és Dandurant azonban elmondották, hogy a canadai kormány mennyire becsüli a magyar földművelőt és hogy boldogulását a kormány elősegíteni kívánja a jövőben is. Mint érdekes dokumentumot, itt kell közölnöm azt a levelet, amelyet ugyanebben az ügyben Maclean ezredes 1923 december 1. kelettel Torontóból intézett hozzám és amely így kezdődik:

”Kedves dr. Jósika-Herczeg:

Bocsánatkéréssel kell kezdenem leveletem, amiért már régen nem köszöntem meg kedves sorait, amelyekhez csatolva találtam Apponyi Albert gróf pompás arcképét. A gróf sajátkezü meleg dedikációja rendkívül értékessé teszi a képet

számomra. Mint nem mindennapi útjának becses emlékét fogom állandóan őrizni.

”Két héttel ezelőtt lovag Hann, montreali magyar főkonzul reggelizett nálam. Hosszasan beszélgettünk a magyar emigrációról és én kedvezőleg ítélem meg a hallottakat.

”Egyben az ön informálására ide zárom annak a levelemnek másolatát, amelyet a canadai bevándorlásügyi miniszternek irtam és közlöm önnel, hogy jelen voltam azon a miniszteri tanácskozáson, amelyet a bevándorlási ügyek minisztere a többi államok minisztereivel tartott. A mellékelt lapkivágásból láthatja, hogy a kormány az ön hazáját is a kívánatos emigráció listájára vette, *amit sohasem tehattünk volna a Magyarországra nézve kedvezően kialakult canadai közvélemény nélkül, ami viszont tisztára Apponyi Albert gróf felvilágosító előadásainak folyománya volt.*

”Apropos, olvasta Ashmead-Bartlett könyvét? Milyen bámulatosan ír Apponyiról.

”Kockázatot vállaltam volt, amikor kitartottam amellett, hogy Apponyit Canadába meghívják. De nekem kezdettől fogva azt volt a meggyőződés, hogy elsősorban Canada profitál belőle, ha a téves felfogást Magyarországról mielőbb eloszlatjuk. Ne értsen félre. Mikor kockázatról beszélek, nem saját személyemre gondolok. Én már régen megszoktam azokat a támadásokat, amelyet a canadai sajtó egy része és egyes szereplő politikusok ellenem annyiszor intéztek. De idegesített a dolog Apponyi miatt. Az akkori nyugtalanság még ma is ólomsúllyal nehezedik idegeimre. *Apponyi nagy egyénisége azonban győzött a félrevezetett közvélemény felett, ma már Canada is átérzi azt a kivételes helyzetet, amelybe a világháború Magyarországot kergette.*”

”Ami a legkülönösebb, máig egyetlenegy támadás sem ért. Sajnálom azonban a montreali incidenst. Felteszem, hogy ismeri a forrását.”

Majd így fejezi be a nagy canadai újságkiadó szokatlanul érdekes levelét:

”Meglep az az angolelles propaganda, ami abban a városban (Montreal) folyik. Ez újabb felfedezés számomra.”

Maclean ezredes felhatalmazott arra, hogy hozzám intézett összes Írásait belátásom szerint kezeljem. Azért közöltem itt le csaknem teljes terjedelmében levelét, mert az a felfogásom, hogy az ilyen magánlevelek fényszóróként világitanak rá Apponyi útjának igazi óriási jelentőségére és nemcsak az eredmény, a canadai közvélemény átalakítását tükröztetik vissza, hanem azt a barátságot is, amely ennek folyamányságkép születik meg. Tárgyilagosan azonban meg kell állapítani, hogy ebben a barátságban egy adag önzés is van, amennyiben egy ilyen kezdődő barátkozás kitűnő alkalom Canadának egy újabb magyar emigráció felkínálására, ami viszont egyáltalán nem csökkenti annak értékét.

A magyar földműves megbecsülésére világit rá Maclean ezredesnek a canadai bevándorlási miniszterhez irt levele is. Ez a levél így kezdődik:

”Hon. James A. Robb, M. P.
Minister of Immigration,
Ottawa, Ont.

November 10th, 1923.

Kedves Mr. Robb:—

”Elnézését kérem azért, hogy csak ma válaszolok és adom meg a további információkat a magyar emigráció kérdéséről.

”Már egy évvel ezelőtt beszéltem önnek erről. Magyarországból voltam visszatérőben és Londonban találkoztunk. Ma csak megismételhetem, hogy Magyarország, valamint Ausztria egyes részeinek emberanyaga a legkitűnőbb földműves klasszis és ráknézve sokkal nagyobb előnyöket ígér, mint az Angliából és az Egyesült Államokból jövő települők. En-

nek oka elsősorban az, hogy a magyarok mindig a rög gyermekei voltak. Másodszor az, hogy szász eredetűek és sokkal szorgalmasabbak, mint a mi angol-szász fajunk és harmadszor azért, mert ez a faj kitűnő képzettséggel rendelkezik nemcsak a földművelésben, hanem az azzal kapcsolatos foglalkozási ágakban, mint például a tejjgazdaságban is. Különösen említésre méltó, hogy a magyar zsidók kiváló lótenyésztők és az ottani viszonyok miatt hajlandók lennének a kivándorlásra.

”Minden vizsgálódásom azt mutatja, hogy a magyarok már eddig is kiváló eredményeket értek el Canadában. Sir Clifford Sifton elragadtatással beszél a magyarokról és Mr. Fielding, aki alaposan ismeri a korábbi emigrációt, úgy nyilatkozik, hogy a magyar emigráció kezdete igen biztató volt és minden reménnyel kecsegtetett abban az irányban, hogy igen nagy fontosságúvá fog fejlődni. A háború kitörése fájdalom egyszerre megszüntette azt.

”Az okokra nagyon érdekesen világított rá belülről egy jómódú kinézésű canadai magyar emigráns, aki ide jött, hogy gróf Apponyi előtt 10,000 canadai magyar nevében tisztelegjen és tolmácsolja azok üdvözlését. A deputáció szónoka előadta, hogy honfitársai közül sokat félrevezettek azzal, hogy a canadai éghajlat csaknem tűrhetetlenül hideg és télen majdnem elviselhetetlen mindenütt. Ezért sokan közülük az Egyesült Államokban telepedtek meg. Azt hiszem, hogy ezzel a háború előtti eseményekre célt. De hozzátette, hogy ugyanezek a magyarok belátták nagy tévedésüket, visszaköltöztek Ontario államba és ma jólétnek örvendenek. Jobb viszonyok között élnek, mint Magyarországon. Mindegyiknek van megtakarított pénze a bankban. Családtagjaikat állandóan segítetik Magyarországon. Canadai polgárok lettek, de a szívük Magyarorszáé. Ezért ő honfitársai nevében fel-

* Maclean ezredes itt egy kis tévedést követ el, az erdélyi szászokat téveszti össze a magyarokkal.

kéri Őexcellenciáját, adja értésére azoknak, akik kénytelenek elhagyni szülőházjukat, hogy Canada az az ország, amely a magyar bevándorlónak a legtöbb lehetőséget nyújtja és ahol a kormány részéről is minden lehető segítséget megkapnak.

”Munkálkodásunk leghálásabb része a Romániához csatolt magyar területen (Erdély) várható, ahol körülbelül három és félmilliónyi tökéletesen elégedetlen magyar lakik, akik gyűlölik a mai politikai viszonyokat és még rosszabb kilátásokat várnak a jövőre a kormányzati szellem miatt. Mint korábban említettem, ezek között körülbelül egy millióra rug a tiszta százok száma. A százok vagy 150 évvel ezelőtt telepedtek le Erdélyben és óriási területeken virágzó földművelést teremtettek.

”A mai Csehszlovákia és Jugoszlávia területén mintegy hat és félmillió, a mai Magyarország területén hét és félmillió a magyar népesség száma.

”Nekünk három akadályt kell legyőznünk. Először a magyar politikai vezérek ellenséges érzületét az emigrációval szemben. Apponyi gróf is ezek közé a politikai vezérek közé tartozik, az emigrációt a leghatározottabban ellenzi. Le kell győzni másodsor azt az ellenszenvet, amely Canada bizonyos fel nem világosodott részeiben még él Magyarország, mint korábbi ellenségünk ellen. Végül le kell győzni annak a szomorú helyzetnek akadályait, amely ma Magyarországon csaknem általános.

”Apponyi gróf mintha némileg változtatott volna már álláspontján. Bár teljesen meg vagyok győződve arról, hogy mindenkor ellenezni fogja saját fájának kivándorlását (az a reménye ugyanis, hogy egy napon minden magyar egyesülni fog az anyaországgal), mégis azt hiszem, hogy lesz egy pár jó szava Canadáról és Canada népéről és azokhoz a magyarokhoz, akik elhagyják hazájukat, így fog szólani:

— Ha már mentek, menjetek Canadába.

”A fiatalabb magyarországi politikusok nem osztják teljesen Apponyi felfogását és két esetet ismerek, amelyekben mérvadó férfiak velünk kooperálnak. Az ő felfogásuk az, hogy jelenleg helyesebb, ha a nemzeti felesleget menni engedik.”

”Személyesen nem állnék a magyar hivatalos fórum nélkül semmiféle kezdeményezés mögé és nem helyeselnék semmi olyan lépést, ami ennek a kiváló nemzetnek regenerációját hátráltatná. De az a meggyőződésem, hogy akkor, amikor Magyarország nemzeti fölöslegének otthont nyújtunk, ezzel nemcsak rajtuk, hanem a magyarokon is segítünk, mint ahogy tesszük azt például jelenleg Olaszországgal az olasz politikai vezérek hozzájárulása mellett. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy itt fontos közgazdasági piacunk volt a háború előtt.

”Apponyi gróf canadai útjának legfőbb előnye az volt, hogy teljesen letörte azt a félreértést és előítéletet, amellyel Canada Magyarország ellen annak háborús szerepe miatt viseltetett. Összegyűjtve fekszik nálam úgy az Egyesült Államok, mint a canadai sajtó kritikája, az egyik tengerparttól a másikig és nyugodtan állíthatom, hogy a kritikák majdnem mind kedvezőek Apponyira. A támadás csak elszigetelten található fel (Montreal) és tudom, hogy ennek forrása New Yorkban keresendő. Bolseviki csoport áll mögötte. A montreali levelek szóról szóra megegyeznek azokkal, amelyek az Egyesült Államok sajtójában ilyen tollakból megjelentek. A visszás állapotok megszüntetésére már magam is jó munkát végeztem úgy lapjaimban, mint magánlevelezésben. Igyekeztem megtörni az ellenséges érzületet azzal, hogy feltártam Magyarország igazi helyzetét a közvélemény előtt. E véleményem részben a magyarországi utazásom alatt szerzett személyes tapasztalatok, részben az Egyesült Államokban szerzett személyes impressziók nyomán alakult ki.

”Bizonyára tudni fogja azt is — írja tovább Maclean —

hogy Ellis Ashmead Bartlett, az angol újságíró egyik legismertebb kitűnősége, a fegyverszünet után mint a Daily Telegraph és a London Times levelezője, hosszabb időt töltött Magyarországon. Könyve "The Tragedy of Central Europe", nemrég jelent meg. Olvasása meggyőz arról az igaz barátságáról, amelyet az angolok a magyarok iránt éreznek. Hangsúlyozza a könyv, hogy az ántánt győzelme Magyarország számára voltaképp öröm volt, mert Németország leverését Magyarország is olyan szívesen látta, mint az ántánt. A magyarok az osztrák járom alól való szabadulásként köszöntötték az ántánt győzelmét és komolyan remélték, hogy a győzelmes ántánt mindjárt be is fogja őket fogadni új politikai alakulatába."

"Ashmead Bartlett kijelentette Lloyd George előtt a békétárgyalásokon, hogy a magyarok szívesen vennének valami brit-magyar politikai alakulatot, természetesen független magyar kormányzattal és megkérdezte Lloyd Georgeot, vajjon számíthatnának a magyarok egy ilyen eszme támogatására esetleg egy angol királyi herceggel a magyar trónon. Sok más értékes dolgot is találunk Ashmead Bartlett könyvében. A 124-ik oldalon például ezt írja:

"Millió és millió férfit és nőt kényszerítettek az új béke intézkedései új zászló alá. új életre egy olyan zászló alatt, amely már a múltban is a legsötétebb gyűlöletet jelentette."

"Majd később ezt írja:

"A személyes szabadság ismeretlen valami lett az új politikai élet teljesen tűrhetetlen béklyói között".

"Rámutat aztán a szerző a románok tűrhetetlen garázdálkodására a bekebelezett területeken, majd így folytatja:

"Nincs a világtörténelemnek sötétebb fejezete, mint a román megszállás Magyarországon."

”Mindezek megmagyarázzák azokat az okokat, hogy miért óhajt három és fél millió magyar bárhol másutt, mint ott letiporva élni.”

”Ahmead Bartlett a magyart hatalmas, nagyszerű kvalitásokkal felruházott fajnak írja le és citálja Lloyd George szavait a béketárgyalások alatt:

”A magyar ér legtöbbit mindannyi között, ez a hatalmas faj rendben tudta tartani mindegyiküket.”

Maclean ezredes levele végén idézi Ashmead Bartlett bal-sejtelmét, hogy a mai viszonyok csak egy új balkán háború csiráját vetették el.”

Maclean ezredes csatolt még egy másolatot leveléhez. Ez a másolat az Empire Club of Canada leveléről készült. Azt közli az új ságfej edelemmel, hogy hálából Apponyinak a klubban tett látogatásáért és ott tartott gyönyörű beszédjéért Maclean ezredest a club disztagjává választotta. Ez a magyar szempontból különösen érdekes dokumentum — amelyről már korábban említést tettem — angol eredetiben így hangzik:

THE EMPIRE CLUB OF CANADA
(in affiliation with the Royal Colonial Institute,
London, England.)

Colonel J. B. Maclean,
Austin Terrace,
City.

Dear Colonel: —

I want to take this early opportunity of expressing to you my thanks for your very kind interest in the Empire Club on more than one occasion of late, particularly with reference to the visit of Count Albert Apponyi. I can assure you that we appreciated very much indeed the privilege of having Count

Apponyi address us and certainly feel, we have to thank you for your kindness in this matter.

Will you be good enough to accept honorary membership in the Club . . . etc.

Believe me,

Yours sincerely,

(Signed) E. H. WILKINSON,
President.

A levél magyar fordításban így hangzik:

Kedves Ezredes Úr:

Megragadom az alkalmat, amelyet a perc kínál, hogy kifejezzem önnek köszönetemet azért a rokonszenvért, amelyet klubunk iránt már a múltban is annyiszor tanúsított, de különösen Apponyi Albert gróf látogatása kapcsán. Legyen meggyőződve arról, hogy kellően tudjuk értékelni azt a kitüntetést, hogy Apponyi Albert gróf előadással tisztelt meg bennünket és érezzük azt is, hogy ebben az ügyben kifejtett kedves szolgálatait önnek hálával tartozunk.

Legyen szabad felkérnünk arra, hogy fogadja el a klub disztagságát, etc. . . .

őszinte tisztelettel,

híve,

A. H. WILKINSON, s. k.
elnök.

Citálni akarok végül néhány passzust Maclean ezredes még egy hozzám intézett leveléből. Ez a levél 1926 október 22-én kelt. Ezeket írja:

"Apponyi megjelenése Canadában fordulatot jelentett nemcsak az ártatlan Magyarországnak a canadai közvélemény előtti megítélésében, de annak a határtalan gyűlölködésnek megszüntetésében is, amelyet ez a közvé-

lemény a központi hatalmak, különösen Németország ellen táplál. Higyje el, nagy elégtételt érzek amidőn látom, hogy mint omlik össze nap-nap után a háború alatt ravaszul felépített népgyűlölet egyik sánca a másik után és hogy mint lép azok helyébe a rokonszenv.

”Mindnyájan emberek vagyunk és jól esik látnunk amidőn az idők igazat adnak munkánknak. íme még a szovjet is, amelynek politikáját pedig minden erőmmel támadtam lapjaimban, néhány nappal ezelőtt meghívott Oroszországba a szovjet köztársaság vendége gyanánt.”

Szükségesnek tartottam ismertetni ezeket a dokumentum számba menő leveleket, mert csak így lehet tisztán bepillantani a kuliszák mögé és tiszta képet kapni arról a heroikus munkáról, amelyet az ántánt propagandával a központi hatalmak ellen megteremtett iszonyatos gyűlölet leépítésére folytatni kellett.